

☐	Kandidaatintutkielma
☒	Pro gradu -tutkielma
☐	Lisensiaatintutkielma
☐	Väitöskirja

Oppiaine	Taloussosiologia	Päivämäärä	26.2.2020
Tekijä	Sami Juhani Ahonen	Sivumäärä	73 + liitteet
Otsikko	Hyvinvointivaltio ja ympäristöasenteet – koettu ilmastohuoli ja -vastuu Euroopan hyvinvointiregiimeissä		
Ohjaajat	Prof. Pekka Räsänen, dos. Outi Sarpila		

Tiivistelmä

Tässä pro gradu -tutkielmassa tarkastellaan hyvinvointivaltiomallin vaikutusta ilmastonmuutosta koskeviin asenteisiin. Hyvinvointivaltion on argumentoitu olevan yksi keskeisistä ympäristöasenteisiin vaikuttavista kontekstuaalisista tekijöistä, sillä sen on katsottu lisäävän muun muassa hyväksyntää riskejä kontrolloivalle politiikalle, luottamusta, sosiaalista hyvinvointia, sekä vaikutusmahdollisuuksien tasa-arvoa. Näiden maatason tekijöiden taas on katsottu lisäävän postmaterialistisia asenteita, joita myös tässä työssä tarkasteltavat huoli ilmastonmuutoksesta ja koettu vastuu vähentää sitä ilmentävät. Etenkin Pohjoismainen hyvinvointivaltion rooli potentiaalisena ympäristömyönteisten asenteiden kasvualustana on korostunut aikaisemmassa kirjallisuudessa.

Tutkielmassa tarkastellaan ilmastonmuutoshuolen ja -vastuun esiintymistä 23 Euroopan maassa, jotka on luokiteltu kuuluviksi kuuteen eri hyvinvointiregiimiin. Tilastollisessa analyysissä hyödynnetään European Social Surveyn ja Maailmanpankin aineistoja vuodelta 2016. Hyvinvointiregiimin vaikutusta tarkastellaan ensin monitasoanalyysissä, jossa verrataan Pohjoismaita muihin Euroopan regiimeihin vakioiden valtion vauraus ja tärkeimmät yksilötason tekijät. Tämän jälkeen tutkitaan myös regiimien välisiä eroja sen suhteen, kuinka merkittävimmät selittävät tekijät selittävät asenteita niiden sisällä.

Tulosten mukaan Pohjoismaissa raportoidaan tilastollisesti merkitsevästi myönteisempiä ympäristöasenteita ainoastaan vertailtaessa Itä-Euroopan regiimeihin. Regiimi selittää yksilön kokemaa ilmastonmuutosvastuuta huomattavasti paremmin kuin -huolta, mikä johtunee asenteiden laadullisista eroista. Vastuuasenteet ovat vahvemmin yhteydessä resursseihin, kun taas huoli saattaa selittyä paremmin esimerkiksi havaituilla ja välittömillä ympäristöhaitoilla. Hyvinvointivaltion rooli tuloerojen tasaajana saattaa kuitenkin olla tärkeä, sillä pohjois- ja mannermaisessa regiimissä raportoitii enemmän vastuuta kuin liberaalissa regiimissä, jossa tuloerot ovat huomattavasti suuremmat. Tulokset eivät tue teesiä Pohjoismaista ympäristömyönteisimpinä maina Euroopassa, mutta ne antavat viitteitä hyvinvointivaltiomallin vaikutuksista ympäristömyönteisiin asenteisiin.

Avainsanat	Ilmastonmuutos, ympäristöhuoli, ympäristövastuu, asenteet, postmaterialismi, hyvinvointiregiimi
------------	---

HYVINVOINTIVALTIO JA YMPÄRISTÖASENTEET

Koettu ilmastohuoli ja -vastuu Euroopan hyvinvointiregiimeissä

Taloussosiologia
pro gradu -tutkielma

Laatija:
Sami Juhani Ahonen

Ohjaajat:
Prof. Pekka Räsänen
Dos. Outi Sarpila

26.2.2020 Turku

The originality of this thesis has been checked in accordance with the University of Turku quality assurance system using the Turnitin OriginalityCheck service.

Sisällysluettelo

1. JOHDANTO.....	1
2. HUOLI JA VASTUU YMPÄRISTÖASENTEINA	4
2.1. Ympäristöasenteiden määritelmät ja luokittelu.....	5
2.2. Asenteiden ja käyttäytymisen välinen ristiriita ja asenne tutkimuksen merkitys.....	10
2.3. Näkökulmia ympäristövastusta ja sen ongelmallisuudesta.....	13
3. YMPÄRISTÖASENTEET MAATASOLLA JA HYVINVOINTIVALTION ROOLI	21
3.1. Maatason ympäristöasenteita selittävät teesit ja aikaisempi tutkimus.....	22
3.2. Hyvinvointivaltio ja ympäristöasenteet.....	27
3.3. Tutkielmassa käytettävät regiimit.....	32
3.4. Ympäristöasenteisiin vaikuttavat yksilötason tekijät	36
4. TUTKIMUSASETELMA.....	42
4.1. Tutkimusasetelma ja hypoteesit	42
4.2. Aineisto.....	43
4.3. Muuttujat	44
4.4. Menetelmät.....	49
5. TULOKSET	53
5.1. Kuvaileva analyysi.....	53
5.2. Selittävä analyysi.....	58
5.2.1. Monitasoinen lineaarinen regressioanalyysi	58
5.2.2. Regiimimallien vertailu	61
6. YHTEENVETO	65
6.1. Ympäristöasenteet hyvinvointiregiimeissä	65
6.2. Huolta ja vastuuta selittävät osittain eri tekijät.....	67
7. JOHTOPÄÄTÖKSET.....	68
LÄHTEET	75

TAULUKOT

Taulukko 1. Huolen ja vastuun kuvailevat arvot.....	45
Taulukko 2. Maiden BKT/PPP asukasta kohden.....	46
Taulukko 3. Yksilötason kontrollimuuttujien frekvenssit ja tunnusluvut.....	48
Taulukko 4. Institutionaalinen luottamus –summamuuttujan osamuuttajat.....	49
Taulukko 5. Monitasoanalyysi, selitettävänä muuttujina koettu ympäristöhuoli ja -vastuu.....	60
Taulukko 6. Regressio koetusta ympäristöhuolesta eri regiimeissä.....	63
Taulukko 7. Regressio koetusta ympäristövastuusta eri regiimeissä.....	64

KUVIOT

Kuvio 1. Ympäristöasenteiden mittareiden luokittelu.....	9
Kuvio 2. Tutkielmassa käytettävät regiimit ja niihin kuuluvat maat.....	35
Kuvio 3. Koetun ilmastohuolen jakaumat eri maissa ja regiimeissä.....	54
Kuvio 4. Koetun ilmastovastuun jakaumat eri maissa ja regiimeissä.....	56
Kuvio 5. Koetun ilmastohuolen regiimijakaumat.....	57
Kuvio 6. Koetun ilmastovastuun regiimijakaumat.....	57

LIITTEET

Liite 1. Huolen keskiarvo ja Climate Risk Index-sijoitus.....	83
---	----

1. JOHDANTO

Maailma on viimeisten vuosikymmenien aikana tottunut lukemaan epämieluisia uutisia keskilämpötilan ennätyslukemista, merijäiden sulamisesta ja laajoista metsäpaloista. IPCC:n ja monien muiden ilmastomuutosta tutkivien tahojen julkaisemat raportit ovat vuosi toisensa perään lisänneet kansainvälistä huolta ihmisen aiheuttaman eli antroposeenisen ilmastomuutoksen etenemisestä, jonka fyysiset haitat kohdistuvat suurten ihmismassojen elinympäristöön sekä veden ja ruoan saantiin (Eckstein ym. 2018). Samalla ilmastomuutos lisää sekä maiden välistä että niiden sisäisten sosiaaliryhmien eriarvoisuutta (Beck 2010). Carsonin *Silent Spring* (1963) ja Meadowsin ym. *The Limits of Growth* (1972) olivat ensimmäisiä ja erityisen merkittäviä teoksia, jotka käsittelivät globaalia ympäristöongelmaa yhteiskunnallisena kriisinä. Myöhemmin aiheeseen alettiin suhtautua vakavasti myös kansainvälisillä poliittisilla areenoilla ja yhteiskuntatieteilijöiden keskuudessa (Dunlap 2012, 1). Sosiologiassa etenkin ympäristöasenteita on tutkittu paljon, sillä haittojen lieventämiseen tähtäävät poliittiset toimenpiteet edellyttävät demokraattisissa yhteiskunnissa laajan ympäristömyönteisen asenneilmapiirin (Diekmann & Franzen 2018, 253). Hyvinvointivaltiomallin on esitetty olevan yksi mahdollinen ympäristömyönteisiä asenteita lisäävä maataason tekijä (Gough ym. 2008).

Tarkastelen tässä tutkielmassa ilmastomuutokseen liittyvää huolta ja vastuuta ympäristöasenteina sekä niiden yhteyttä hyvinvointivaltiomalliin Euroopassa. Käyn läpi asenteiden määritelmät ja erot sekä esittelen niitä koskevaa aikaisempaa tutkimusta. Koska pohjoismaisen hyvinvointivaltion on argumentoitu olevan oiva kasvualusta ympäristömyönteisille asenteille, esitän yhteiskunnalliseen kontekstiin perustuvia asenneteorioita samalla kiinnittäen huomion hyvinvointivaltiomalliin ja sen mahdollisiin asenteita muovaaviin ominaisuuksiin. Etenkin Ronald Inglehartin postmaterialismiteesiä (1995) on käytetty paljon selitettäessä sosiaalisen hyvinvoinnin ja ympäristömyönteisyyden välistä yhteyttä. Teesin mukaan materiaalisen hyvinvoinnin lisääntyminen johtaa jälkiteollisissa yhteiskunnissa laajamittaiseen arvomuutokseen, jossa perusturvan ja muiden materiaalisten perustarpeiden sijaan korostuvat esimerkiksi itseilmaisun ja ympäristönsuojelun kaltaiset arvot ja asenteet. Näin siis valtion taatessa hyvät elinolosuhteet ja ihmisten kokiessa elävänsä turvallisesti, he kiinnittävät omien

perustarpeidensa sijaan enemmän huomiota yhteiskunnallisten ja ei-välittömien haittojen korjaamiseen.

Ilmastonmuutokseen liittyvien asenteiden ja sosiaalisen kontekstin välisen yhteyden ymmärtäminen on tärkeää, jotta poliittisessa päätöksenteossa voidaan ymmärtää sekä ympäristömyönteisyyttä että vastahakoisuutta aiheuttavia mekanismeja. Siksi kirjallisuudessa on kehitetty myös muita asenteita selittäviä teesejä, jotka keskittyvät esimerkiksi materiaaliseen elintasoon ja yksilön lähiympäristössä havaitsemiin ympäristöhaittoihin. Yhtäältä asennemuutoksen on katsottu seuraavan resurssien ylimäärään liittyvää taloustieteellistä logiikkaa, jolloin ihmisillä on ikään kuin varaa keskittyä suojelemaan luksushyödykkeen kaltaista luontoa (Diekmann & Franzen 1999). Toisaalta Dunlap (2012) on korostanut ympäristöhuolen olevan tosiseikka myös ilmastonmuutokselle vahvemmin altistuvissa köyhissä maissa johtuen lähiympäristössä havaittavista ympäristöongelmista ja kykenemättömyydestä puuttua niihin tehokkaasti. Kansainvälisen asennetutkimuksen runsaudesta huolimatta merkittävimmistä syistä ympäristömyönteisyyden ilmenemiselle ei kuitenkaan vallitse yhteisymmärrystä.

Yksi tulosten epäjohdonmukaisuutta aiheuttanut tekijä on tapa mitata ympäristöasenteita (Dunlapin & Jonesin 2002). Ympäristöasenne on laaja käsite ja sillä saatetaan tarkoittaa lukuisia eri asioita, kuten esimerkiksi erilaisten ympäristöpoliittisten toimenpiteiden kannatusta tai yksilön luontosuhdetta. Tämä johtaa helposti siihen, että täysin eri asioihin kohdistuvia ja eri laatuista asenteita pyritään selittämään samoilla mekanismeilla. Siksi olen valinnut tutkielmaan kaksi eri tyyppistä asennetta, jotka molemmat koskevat ilmastonmuutosta. Erilaisten asenteiden laadullisten erojen huomioiminen on tärkeää, sillä tällöin voidaan tarkemmin analysoida selittäviin tekijöihin liittyviä mekanismeja. Samalla vältytään tekemästä liiallisia yleistyksiä tulkittaessa monimutkaisia sosiaalisia ilmiöitä ja voidaan tarkastella, vaikuttaako hyvinvointivaltio yhtä lailla sekä ilmastonmuutosta koskevaan huoleen että vastuuseen.

Koska ympäristöön liittyvä yksilön vastuu on julkisessa keskustelussa laajasti kyseenalaistettu aihe, tarkastelen tarkemmin eri näkökulmia ja argumentteja sen tutkimisen merkitykselle. Syitä yksilön vastuun vähättelemiselle löytyy paljon: yksilö on voimaton eivätkä päästöt ja vaikutusmahdollisuudet jakaudu ihmisten välillä tasaisesti. Tämän lisäksi yritykset ja valtiot saastuttavat huomattavasti enemmän ja niillä on suurempi potentiaali vähentää päästöjä. Vastuussa ei kuitenkaan ole kyse

nollasummapelistä, jossa joko yksilö, yritykset tai poliitikot kantavat vastuun täysin toisistaan irrallaan. Siksi esitän, että sen sijaan yksilöiden yhteiskunnan tasolla kokema vastuu voidaan nähdä yhtä lailla yhteiskunnan poliittisena resurssina ympäristöasioiden hoitamisen kannalta. Tällöin korostuukin juuri ne yhteiskunnalliset mekanismit, jotka vastuuasenteita tuottavat. Näihin kuuluvat muassa taloudellinen tasa-arvo, hyvinvointi, yleinen luottamus ja ympäristötietoisuus.

Tämän tutkielman tarkoitus on tarkastella hyvinvointijärjestelmää ympäristömyönteisten asenteiden tuottajana Euroopassa. Sosiologisessa asennetutkimuksessa erityisesti institutionaaliseen, sosiaaliseen ja rakenteelliseen viitekehykseen liittyvien mekanismien ymmärtäminen ja makrotason tekijöiden tarkastelu korostuvat. Asenteita ei siis tulkita subjektiivisina tekijöinä, vaan pikemminkin sosiaalisessa vuorovaikutuksessa syntyvinä normatiivisina arvioina siitä, kuinka asioiden tulisi olla (Voas 2014).

Seuraavassa luvussa käsittelen ilmastonmuutokseen liittyvää huolta ja henkilökohtaista vastuuta, minkä lisäksi käyn läpi ympäristöasenteiden ymmärtämisen merkitystä. Esittelen myös eri ympäristövastuun näkökulmia ja käsitteen ongelmallisuutta koskevia tulkintatapoja. Kolmannessa luvussa laajennan tarkastelun makrotasolle esitellen aikaisempia maatason mekanismeihin keskittyviä ympäristöasenteita selittäviä teesejä ja aikaisempaa kansainvälistä tutkimusta. Esitän myös argumentteja sille, miksi hyvinvointivaltion on katsottu olevan oiva ympäristömyönteisten asenteiden kasvualusta. Esittelen myös työssä käytettävät hyvinvointiregiimit ja niille ominaiset sosiaaliturvaa tuottavat institutionaaliset viitekehykset. Ennen analyysiä käyn läpi vielä aikaisempaa tutkimusta ympäristöasenteisiin vaikuttavista yksilötason tekijöistä. Analyysivaiheessa tarkastelen hyvinvointiregiimin yhteyttä ilmastohuoleen ja -vastuuseen vertaillen regiimejä toisiinsa sekä selvitän, selittävätkö samat makrotason tekijät sekä huolta että vastuuta samalla tavoin. Hyödynnän vuonna 2016 kerättyä European Social Survey -kyselyaineistoa, joka kattaa 22 Euroopan maata ja Israelin (ESS 2016).

2. HUOLI JA VASTUU YMPÄRISTÖASENTEINA

Ympäristöasenteisiin on kiinnitetty eri tutkimusaloilla paljon huomiota viimeisten vuosikymmenten aikana. Rungas ilmastonmuutokseen liittyvä uutisointi sekä sitä seurannut yhteiskunnallinen keskustelu ovat tuoneet asenteita ja niiden merkitystä esille mediassa, politiikassa ja arkipäiväisessä julkisessa keskustelussa. Ympäristöongelmien lisääntyessä ja luonnonvarojen kestäättömän kulutuksen jatkuessa ympäristöhuolta ilmaistaankin Euroopassa yhä näkyvämmiin (Eurobarometri 2019, 19-20). Samalla on ilmennyt myös eriäviä näkemyksiä siitä, kuinka ongelmia tulisi lieventää. Eripuraa on aiheuttanut etenkin kysymys yksilön roolista tavoiteltaessa ratkaisua yhteiskunnallisiin ongelmiin. Keskustelua on käyty muun muassa siitä, missä määrin yksilö on vastuussa ympäristöhaittojensa vähentämisestä.

Ympäristöasenteella viitataan yleisesti yksilön taipumukseen kannattaa tai vastustaa ilmastonmuutoksen vähentämiseen ja ympäristön suojeluun tähtääviä yhteiskunnallisia tai yksilöllisiä toimenpiteitä. Asenne on määritelty laueasti psykologisena taipumuksena, joka ilmenee yksilön tehdessä arvioita kokonaisuuksista joko suosien tai hylkien niitä (Eagly ja Chaiken 1993, 1) ja asenteita pidetään yhtenä tärkeistä ympäristömyönteisen toiminnan määrittäjistä (Kraus 1995). Ympäristömyönteiset asenteet voivat siis vaikuttaa poliittiseen aktiuisuuteen, ympäristöpolitiikkaa korostavien puolueiden äänestämiseen tai kulutuskäyttäytymiseen. Yhteys asenteiden ja toiminnan välillä ei kuitenkaan ole yksiselitteinen, sillä yksilön käyttäytyminen ja käyttäytymisaikomukset voivat poiketa huomattavasti vastatuista arvoista ja asenteista (kts. esim. Pisano & Lubell 2017).

Tässä tutkielmassa keskityn tarkastelemaan koetun ilmastonmuutosta koskevan huolen ja koetun yksilönvastuun ilmenemistä eri hyvinvointiregiimeissä. Huoli ja vastuu eroavat asenteina toisistaan laadullisesti, joten eri tekijöiden voidaan olettaa vaikuttavan niiden ilmenemiseen. Tämän lisäksi ympäristövastuu on huomattavasti moniulotteisempi ja mielipiteitä vahvemmin jakava käsite, mikä näkyy niin arkipäivän keskusteluissa kuin poliittisissa puolueohjelmissa. Yhdelle ympäristövastuu tarkoittaa jokaisen henkilökohtaisia kulutusvalintoja, kun toinen saattaa korostaa yhteiskunnallista rakennemuutosta. Joku taas saattaa kieltää ilmastonmuutoksen haitat tai tarpeen sitä lieventäville toimenpiteille kokonaan.

Ympäristöetiikassa katsotaan yleisesti, että jokaisella on vastuu ilmastonmuutoksen haittojen vähentämisestä, mutta näkökulmaerot jakavat ilmastoteoreetikkojen mielipiteitä kansainvälisen tiedeyhteisön keskuudessa sen suhteen, kuinka ilmastonmuutoksen haittoja tulisi vähentää. Eripuraa aiheuttaa etenkin käsitys vastuullisuuden ja ilmasto-ongelman luonteesta. Onko kyse ensisijaisesti kollektiivisen toiminnan ongelmasta, jonka ratkaisemiseksi tarvitaan yksilöiden kulutuskäyttäytymisen ja tottumusten muutosta? Vai onko nyky-yhteiskunnan kestättömyys pikemminkin seurausta historiallisesti kestättömälle pohjalle muodostetuista sosiaalisista, taloudellisista ja fyysisistä järjestelmistä sekä rakenteista, jotka ohjaavat yksilöiden käytöstä, ja joita yksilöt taas ylläpitävät tuottamalla niitä uudelleen jokapäiväisellä toiminnallaan? Valinta näiden kahden väitteen välillä voi vaikuttaa käsitykseen vastuun jakautumisesta sen suhteen, missä määrin yksilöllä on mahdollisuutta vaikuttaa yhteiskunnan ympäristöhaittojen lieventämiseen.

Tässä luvussa esitän aluksi ympäristöhuolen ja -vastuun käsitteet ja tuon esille niiden olennaisimpia eroavaisuuksia. Koska ympäristövastuu on moniulotteinen ja julkisessa keskustelussa usein varsin kiistanalainen käsite, esittelen tämän jälkeen aiemmassa tutkimuksessa ja poliittisessa keskustelussa esiintyneitä ympäristövastuun näkökulmia, joiden välille kiistanalaisuus muodostuu. Näkökulmia on tärkeä ymmärtää, jotta voidaan hahmottaa vastuukäsityksen ympärille muodostuneita ristiriitoja ja niiden kautta myös vastata vastuuasenteiden merkitystä vähätteleviin argumentteihin ja perustella koetun vastuun tutkimisen merkitystä. Kolmanneksi perustelen myös, miksi juuri yksilön kokemaa ympäristövastuuta on tärkeä tutkia siitä huolimatta, että yksilön vastuuta on kritisoitu laajalti todeten sen olevan tehoton, yksilöä syyllistävä ja huomiota todellisista ratkaisuista pois siirtävä lähestymistapa. Lisäksi esitän, miksi erityisesti yksilön vastuuseen liittyviä maatalon eroavaisuuksia mielenkiintoista vertailla siitä huolimatta, että yksilö nähdään usein varsin voimattomana toimijana suurten ympäristöhaittojen edessä.

2.1. Ympäristöasenteiden määritelmät ja luokittelu

Ilmaston lämpeneminen, eläin- ja kasvilajien massasukupuutot, jäätiköiden sulaminen, merenpinnan kohoaminen ja kuivuus ovat eräitä antroposeenin eli ihmisen aiheuttaman elinympäristön muutoksen monista seurauksista. Nämä elinympäristön kannalta vakavat ongelmat ovat globaalisti näkyvä aihe mediassa ja joka päiväisessä julkisessa

keskustelussa. Samaten kyseisistä ongelmista koitua huoli on noussut esiin otsikoissa: Helsingin Sanomat uutisoi 22.8.2019 Sitran tuottamasta kyselytutkimuksesta, jossa joka neljäs suomalainen vastasi kokeneensa ilmastonmuutokseen liittyvää ahdistuneisuutta (HS 2019a). Yle taas uutisoi taloustutkimuksella tuottamastaan kyselystä, jossa 1117 vastaajasta 59% piti ilmastonmuutosta erittäin vakavana ja 89% vähintään melko vakavana ongelmana. Kaksi prosenttia vastanneista kiisti ilmastonmuutoksen ongelmallisuuden. (Yle 2018). Kasvava ympäristöhuoli on noussut esiin myös kansainvälisissä kyselyissä yhtenä eniten huolta aiheuttavista yhteiskunnallisista turvallisuushista (Carle 2015).

Konkreettisesti ympäristöhuoli ja asennemuutos näkyvät muun muassa nuorten ilmastoliikkeessä, joka alkoi 16-vuotiaan Greta Thunbergin ryhtyessä koululakkoon maailman päättäjien ympäristöpolitiikkaan liittyvän toimettomuuden takia. Perjantaina 20.9.2019 järjestettyihin ilmastomielenosoituksiin arvioidaan osallistuneen jopa neljä miljoonaa ihmistä ympäri maailman (HS 2019b). Yksi liikkeen perimmäisistä tarkoituksista on päättäjien painostamisen lisäksi saada ihmiset äänestämään ympäristön puolesta. Mitä laajemmin ympäristöhuoli leviää, sitä enemmän äänestäjät harkitsevat ilmastoasioita vaaliurnilla. Liike ei kuitenkaan pyri ratkaisemaan ympäristöongelmia ensisijaisesti vastuullistamalla yksilöitä, mutta pelkkä suuri osallistujamäärä kielii lisääntyneestä halukkuudesta toimia aktiivisesti ympäristöasioiden muuttamiseksi.

Huolen yleistyessä on käyty myös runsaasti keskustelua ympäristöhaittojen lieventämisestä ja etenkin yksilön rooli on noussut yhdeksi keskeisistä kysymyksistä. Yhtäältä yksilön panoksen katsotaan usein olevan vähäinen tai jopa merkityksetön. Ympäristöhaittoja onkin huomattavasti tehokkaampi torjua esimerkiksi muuttamalla lainsäädäntöä tai infrastruktuuria. Tämän lisäksi yksityisautoilijan voidaan katsoa olevan yksilöllisesti viatonta, sillä yksittäinen auto ei aiheuta juurikaan haittaa ympäristölle. Kollektiivisesti autoilu kuitenkin muodostuu ongelmaksi, kun huomioidaan yli miljardin autoilijan yhteisvaikutus (Lahikainen 2018, 32).

Toisaalta yksilön, yritysten tai valtion roolia ei tarvitse asettaa vastakkain, sillä ne eivät ole toisiaan poissulkevia. Molempien vaikutus tulee tiedostaa ja huomioida päästöjen vähentämistä koskevassa keskustelussa. Notzin ja Stroven (2016) tutkimuksen mukaan yksi hiilidioksiditonni sulattaa noin kolme neliökilometriä arktista jääpeitettä, ja yksilön hiilijalanjälki on vuodessa keskimäärin Suomessa yli 10 000 hiilidioksiditonnia (SYKE

2015) ja Euroopan unionissa yli 7 000 hiilidioksiditonnia (Eurostat 2019). Tämän vähentäminen vaatii sekä infrastruktuuriin että kulutuskulttuuriin ja -käytäntöihin kohdistuvia muutoksia. Lisäksi yksilön vastuusta puhuttaessa on yksilön roolin lisäksi tärkeä huomioida myös vastuuasenteiden yhteys muuhun käyttäytymiseen kuin kuluttamiseen. Vastuuasenne voi nimittäin kieliä myös henkilön ymmärryksestä omista poliittisista vaikutusmahdollisuuksista (Lahikainen 2018) ja näin ollen suuremmasta halukkuudesta toimia.

Asenteista löytyy useita teoreettisia malleja aikaisemmassa psykologian ja yhteiskuntatieteiden tutkimuksessa. Esittelen aluksi lyhyesti psykologiassa yleisesti käytetyt kolme määritelmää, minkä jälkeen esitän Voasin (2014) sosiologiselle tutkimukselle käytettäväksi ehdottaman asennemallin. Yksinkertaisimmat niistä olettavat asenteiden muodostuvan yksilön tietoisuuden lisääntyessä. Tällöin ympäristöongelmista tietoiseksi tulevan rationaalisen yksilön tulisi myös huolestua aiheesta ja alkaa käyttäytyä ekologisesti. Tämä tiedon, asenteen ja käyttäytymisen lineaariseen yhteyteen perustuvaa ABC-malli on kuitenkin kyseenalaistettu, sillä esimerkiksi ympäristöystävällinen käyttäytyminen on usein selvässä ristiriidassa ympäristötietoisuuden ja -käyttäytymisen kanssa (kts. esim. Young ym. 2010; Kollmuss & Agyeman 2002).

Psykologisessa asennetutkimuksessa hyödynnetään yleisesti myös kahta muuta asenteiden ominaispiirteitä hahmottavaa teoreettista mallia. Ensimmäinen niistä määrittelee asenteet moniulotteiseksi arvojen, asenteiden ja ekologisen käyttäytymisaikomusten rakennelmaksi (Diekmann & Franzen 2018). Määritelmä perustuu psykologiseen teoriamalliin, jonka mukaan asenteet koostuvat kolmesta osatekijästä. Osatekijöitä ovat kognitiivinen (engl. cognitive), tunteellinen (engl. affective) ja konatiivinen eli käytöksellinen (engl. conative) komponentti (Maloney ym. 1975). Kognitiivinen osatekijä tarkoittaa rationaalista käsitystä asenteen kohteesta ja tunteellinen osatekijä viittaa kohteesta aiheutuviin myönteisiin tai kielteisiin tunteisiin. Käytöksellinen osatekijä taas tarkoittaa yksilön toimintaa asiantilan säilyttämiseksi tai muuttamiseksi. Luokitusta on kuitenkin kritisoitu siitä, etteivät yksilöt aina käyttäydy johdonmukaisesti asenteidensa perusteella. Täten asenteen ja käyttäytymisen voidaan katsoa olevan kaksi toisistaan erillistä osatekijää.

Sen sijaan yksiulotteisessa asennemallissa asenne, uskomukset, käyttäytymisaikomukset ja käyttäytyminen on eroteltu erillisiksi osatekijöiksi. Asenne on tällöin siis pikemminkin

yksi erillinen komponentti, johon yksilön uskomukset vaikuttavat ja joka taas voi vaikuttaa edelleen käyttäytymisaikomuksiin ja käyttäytymiseen. Tavoitteellinen käyttäytyminen taas voi toteutua uskomusten, asenteiden ja käyttäytymisaikomusten perusteella.

Psykologisen tutkimuksen on katsottu keskittyvän lähinnä asenteiden subjektiivisuuteen ja jättävän huomioimatta niitä muovaavat makrotason taloudelliset ja sosiaaliset rakenteet. Voas (2014, 1) argumentoi, että sosiologisesta näkökulmasta asenteet tulisi tulkita pikemminkin normatiivisina näkemyksinä siitä, millainen sosiaalisen järjestys on ja millainen sen tulisi olla. Asenteet ovat siis eräänlaisia arvioivia tuomioita, jotka ovat uskomusten, tunteiden ja käyttäytymisen kanssa samalla tasolla ja joita on täten mahdollista tutkia riippumattomina kokonaisuuksina. (s. 2). Samalla asenteet ovat sosiaalisia siinä mielessä, että ne kohdistuvat sekä yksilöön itseensä että muihin ihmisiin.

Voasin (2014, 3) mukaan sosiologiassa hyödyllinen asenteen määritelmä on siis yksinkertaisempi kuin psykologiassa. Näin ollen asenne määritetään normatiivisena arviona. Aikaisempia monimutkaisia määritelmiä onkin kritisoitu siitä, että ne käytännössä määrittävät asenteiksi kaiken henkisen taipumuksen käyttäytyä tietyllä tapaa. Siksi Voas katsoo sosiologisessa tutkimuksessa aiheelliseksi rajoittaa määritelmä sosiaalisiksi arvioksi. Hyödynnän myös tässä tutkielmassa tätä yksinkertaistettua asenteen määritelmää.

Ympäristöasenteiden tutkimuksessa tulee huomioida Dunlapin ja Jonesin (2002) käsittelemä ongelma erilaisten ympäristöasenteiden runsaudesta tutkimuskirjallisuudessa. On mahdollista, että monet tutkimusten välillä ilmenneet ristiriitaiset löydökset johtuvat käytettyjen mittareiden laadullisista eroista. Parantaakseen ympäristöasenteiden käsitteellistämistä he ehdottavat uudeksi selkeyttäväksi työkaluksi asenteita kategorisoivaa neliosaista typologiaa. Tämän mukaan asenteet voidaan luokitella kahden ominaisuuden perusteella, joista ensimmäinen koskee asenteen käsittelemien erilaisten ympäristöongelmien määrää. Näitä voivat olla esimerkiksi ilmastonmuutos, saastuminen, merten happamoituminen tai ylikulutus. Toinen luokittelukriteeri on asenteeseen liittyvien erilaisten ilmaisujen määrä. Ilmaisuja ovat esimerkiksi ympäristöongelmiin liittyvät uskomukset, huoli, asenteet ja käyttäytymisaikomukset. Toisin sanoen kyse on kunkin tutkijan tavasta operationalisoida ympäristöasenne. (Dunlap & Jones 2002). Typologia on esitetty kuviossa 1.

	Useita aiheita	Yksi aihe
Useita ilmaisia	Useisiin ympäristöongelmiin ja ilmaisuihin perustuvat mittarit.	Yhteen ympäristöongelmaan ja useisiin ilmaisuihin perustuvat mittarit.
Yksi ilmaisu	Useisiin ympäristöongelmiin ja yhteen ilmaisuun perustuvat mittarit.	Yhteen ympäristöongelmaan ja yhteen ilmaisuun perustuvat mittarit.

Kuvio 1. Ympäristöasenteiden mittareiden luokittelu.

Tässä tutkielmassa käsittelemme ilmastonmuutokseen liittyviä ympäristöhuolta ja -vastuuta ympäristöasenteina. Ympäristöongelmista aiheena on siis ilmastonmuutos ja ilmaisia ympäristöasenteille on kaksi kappaletta, jotka poikkeavat laadullisesti toisistaan. Ympäristöhuolella viitataan henkilön kokemaan ilmastonmuutosta koskevaan huoleen ja ympäristövastuulla tarkoitan koettua henkilökohtaista vastuuta vähentää ilmastonmuutosta. Koettu ilmastonmuutosta koskeva huoli sisältää uskomuksen siitä, että ilmastonmuutoksella on maailmanlaajuisia haittavaikutuksia. Huoli ei kuitenkaan itsessään ole uskomus vaan pikemminkin taipumus asennoitua huolen kohteena olevien uskomusten perusteella.

Koettu ympäristövastuu on selkeämmin määriteltävissä asenteeksi, sillä se sisältää yksilön normatiivisen arvion itsestään vastuullisena toimijana. Toisin kuin huoleen, vastuuseen sisältyy koettu velvollisuus toimia asioiden muuttamisen puolesta. Tässä mielessä huoli näyttää asenteena, joka ei vihjaa mahdollisista käyttäytymisaikomuksista yhtä vahvasti kuin koettu vastuu. Giddensin (1987) mukaan vastuu ilmentääkin kaikissa muodoissaan aina toimijuutta. Edenin (1993) kyselytutkimuksessa vastaajat määrittivät ympäristövastuullisen käyttäytymisen sellaisina tekoina, joita yksilöiden kuuluu tai täytyy tehdä. Vaikka vastuun kokemus itsessään ei kuitenkaan sisällä käyttäytymistä, vastuu ja huoli poikkeavat asenteina laadullisesti toisistaan ja täten myös niiden ilmentymiseen saattavat vaikuttaa osittain eri tekijät. Vastuun kokemukseen saattaa vaikuttaa vahvemmin yksilön kokemat

vaikutusmahdollisuudet, jotka taas ovat kytköksissä resursseihin. Yksilötason lisäksi kansainvälisessä ympäristöpolitiikassa maatason ympäristövastuun on katsottu perustuvan vahvasti valtion vaurauteen (esim. Marques ym. 2012).

Kuten luvun 2 alussa esitän, asenteet on katsottu merkittäviksi ympäristömyönteistä toimintaa tuottaviksi tekijöiksi. Asenteiden esiintyminen ei kuitenkaan johda automaattisesti toiminnan toteutumiseen. Seuraavassa alaluvussa esittelen asennetutkimuksen aikaisempaa teoriaa ja empiiristä näyttöä siitä, mitkä tekijät vaikuttavat käyttäytymisen toteutumiseen. Perustelen myös, miksi asenteita on yhä ristiriidasta huolimatta tärkeä tutkia ja ymmärtää.

2.2 Asenteiden ja käyttäytymisen välinen ristiriita ja asenne tutkimuksen merkitys

Vaikka asenteita pidetään tärkeinä käyttäytymistä tuottavina tekijöinä (esim. Kraus 1995), ympäristöasenteiden ja kulutuskäyttäytymisen tutkimuksessa on ilmennyt selviä eroavaisuuksia asenteiden ja toiminnan välillä (kts. esim. Young ym. 2010; Kollmuss & Agyeman 2002). Asenteiden ja kulutuksen välistä ristiriitaa onkin pyritty ymmärtämään esimerkiksi ympäristöystävällisen kulutuskäyttäytymisen tutkimuksessa. Tämä on kuitenkin osoittautunut hankalaksi, sillä ekologinen kulutuskäyttäytyminen koostuu lukuisista motiiveista ja siihen vaikuttavat useat inhimilliset kognitiiviset harhat (Thaler & Sunstein 2009, 17-40), ympäristöystävällisten tuotteiden tarjonnan puute ja korkeat hinnat (Eräranta & Moisander 2006, 17-32) sekä ympäristöongelmien kollektiivisesta luonteesta johtuva vapaamatkustus (Uusitalo 1991, 24-48). Myös sosiaalisen, poliittisen ja taloudellisen kontekstin on katsottu olevan yksi asenteiden ja ympäristökäyttäytymisen välistä ristiriitaa aiheuttavista tekijöistä (Leiserowitz ym. 2005).

Asenteet siis motivoivat yksilöä käyttäytymään tietyllä tapaa, mutta ne eivät välttämättä johda aktiiviseen toimintaan. Ajzenin (1988) suunnitellun käyttäytymisen teorian mukaan toteutumiseen vaikuttavat uskomukset toiminnan seurauksista, sosiaaliset normit sekä yksilön kontrollin tunne omasta käytöksestä. Uskomukset käyttäytymisen seurauksista tarkoittavat tässä yhteydessä yksilön oletuksia siitä, millainen vaikutus tämän käytöksellä on ympäristöön. Myös Schwartz (1968) painottaa seurausodotuksia ympäristövastuun määrittäjänä. Jos esimerkiksi kierrättäminen tuntuu yksilön mielestä pieneltä ja hyödöttömältä teolta, tämä ei välttämättä motivoi näkemään vaivaa lajitellakseen

roskia. Epätäydellinen tieto tuotteista, muiden kuluttajien käytöksestä tai ympäristöpolitiikan hyödyistä voivat yksilön näkökulmasta tehdä ympäristöystävällisestä käyttäytymisestä vaikeampaa ja vähemmän tärkeää.

Samaten sosiaaliset normit vaikuttavat asenteisiin ja käyttäytymiseen. Yksilönäkökulmasta ne perustuvat oletuksille siitä, miten muut odottavat yksilön käyttäytyvän. Pelkistäen yhteiskunnan tuomitsema käytös, kuten roskaaminen ja tarpeeton yksityisautoilu saattavat vaikuttaa vähemmän viehättäviltä. Halukkuus toimia muiden odotusten mukaisesti voi toki vaihdella tilanteesta ja ajankohdasta riippuen. Jos sosiaalinen ilmapiiri kuitenkin ohjaa yksilöä käyttäytymään kestävästi, ympäristömyönteinen toiminta hankaloituu ja näin ollen myös arvojen ja asenteiden välinen kuilu voi kasvaa (Rajecki 1982). Monet poliittiset liikkeet, kuten myös luvun 2 alussa mainittu nuorten ilmastoliike pyrkivät tuomaan politisoituja ongelmia laajasti esille, jotta niiden näkyvyys ja niistä käytävä keskustelu vaikuttaisivat yleisiin mielipiteisiin ja normeihin yleisesti hyväksyttävästä tavasta toimia ja järjestää sosiaalista elämää.

Kontrollin tunne liittyy siihen, kuinka yksilö punnitsee havaitsemiaan toiminnan rajoitteita ja mahdollisuuksia. Stahlberg ja Frey (1996, 234) korostavat, että toiminnan tulee olla helppoa ja vaikutuksellista. Yhtäältä kontrollin tunteeseen liittyy ekologisen käyttäytymisen ja sen seurausten vaikea havaittavuus (Rajecki 1982). Jos toiminnan seuraus on välittömästi havaittavissa, kuten esimerkiksi roskaamisesta aiheutuvat jäljet, yksilö välttelee sitä todennäköisemmin kuin lentokoneella matkustamista, jonka ympäristöhaitat ovat välillisiä ja vaikeasti havaittavia. Toisaalta toiminnan ympäristöhaitoista tietoinen yksilö saattaa valita vähemmän ympäristöystävällisen käyttäytymisen, jos tämä katsoo ympäristöystävällisemmän toiminnan esimerkiksi liian monimutkaiseksi, kalliiksi tai aikaa kuluttavaksi.

Onko asenteiden tutkimuksesta hyötyä, jos yksilön asenteet eivät välttämättä määritä yksilön käyttäytymistä? Ensinnäkin, edellä esitetyn Ajzenin teorian mukaisesti voidaan olettaa, että kontekstilla on merkittävä vaikutus asenteiden muovautumisessa ja niiden mukaisen käyttäytymisen toteutumisessa. Sosiologiassa käyttäytymisen, sosiaalisten normien ja yksilön kontrollin katsotaan osittain perustuvan niihin sosiaalisiin rakenteisiin, joiden puitteissa tämä elää. Myös ympäristöasenteiden aikaisempi tutkimus on tukenut tätä oletusta (kts. esim. Inglehart 1995; Franzen & Vogl 2013; Marquart-Pyatt 2019),

joskaan asenne-erojen syistä ja niiden takana piilevistä mekanismeista ei ole täydellistä yhteisymmärrystä. Siksi myös tässä tutkielmassa asenne-eroja tarkastellaan kontekstuaalisesta hyvinvointiregiimiin keskittyvästä näkökulmasta.

Toiseksi, asennemuutos voi vaikuttaa yhteiskunnan rakenteiden uudelleen muovautumiseen. Diekmann ja Franzen (2018) korostavat asennemuutoksen merkitystä argumentoimalla, että asennemuutos voi johtaa ympäristön kannalta huomattavasti suurempiin muutoksiin yhteiskunnan rakenteiden kuin yksilön toiminnan tasolla. Vaikka yksilö ei motivoituisikaan muuttamaan kulutuskäyttäytymistään merkittävästi, yleistyneet ympäristöhuoli ja -vastuu voivat muokata yhteiskunnan poliittisia alustoja ja organisaatioiden toimintasuunnitelmia. Diekmann ja Franzen perustelevat väitettään vähäisten kustannusten hypoteesilla, jonka mukaan huoli korreloi käytöksen kanssa vahvemmin, kun yksilölle koituvat kustannukset ovat pienemmät. Ilmaiset tai taloudellisesti edulliset teot, kuten äänestäminen ovat täten mieluisia matalan kynnyksen vaihtoehtoja vaikuttaa ympäristönsuojeluun. Samalla valtio voi ohjata yksilöiden käytöstä luomalla luonnonvarojen säästämiseen tähtääviä lakeja ja kannustimia. Instituutiot eivät kuitenkaan toimi tehokkaasti ilman kansalaisten hyväksyntää ja demokraattisissa yhteiskunnissa ne tarvitsevat poliittisen tuen. (Diekmann ja Franzen 2018). Yleisen asenneilmapiirin voidaan siis olettaa johtavan laajempaan ympäristöpolitiikan ja tarvittavien rakennemuutoksen kannatukseen. Käsittelen kontekstin ja etenkin hyvinvointivaltion vaikutusta asenteisiin tarkemmin luvussa 3.

Asenteiden muutos voi toki olla myös hidasta tai paikallaan polkevaa. Brullen ja Norgaardin (2019) mukaan sosiaalinen vastahakoisuus (engl. social inertia) hidastaa yhteiskunnallista muutosta. Vastahakoisuus perustuu pyrkimykselle välttää kulttuurilliselta traumalta, joka taas perustuu yhteiskunnallisen muutoksen aiheuttamaan systeemin kyseenalaistamiseen ja yksilötason rutiininomaisten käyttäytymismallien kyseenalaistamiselle (Alexander 2013). Siksi on tärkeää, että makrotason rakenteet pikemminkin edesauttavat kuin hidastavat toivottua sosiaalista muutosta. Edesauttavana rakenteellisena piirteenä voidaan pitää esimerkiksi pohjoismaisen hyvinvointivaltion korkeaa verotusta ja sen legitimeettiä, mikä saattaa helpottaa valtiojohtoisen ympäristöpolitiikan toteuttamisessa (Gough ym. 2008).

Siispä makrotason tekijöiden yhteyttä ympäristöasenteisiin on tärkeä ymmärtää. Brullen & Norgaardin (2019) mukaan suurin osa ilmastomuutosta koskevasta tutkimuksesta

tutkii aihetta joko yksilötasolla, instituutioiden tasolla tai makrotasolla. Yksilötason tutkimus keskittyy yksilöiden uskomuksiin ja käyttäytymiseen. Institutionaalisella tasolla voidaan tarkastella järjestäytyneiden organisaatioiden, kuten yritysten ja paikallisten hallintoelimien käytäntöjä ja toimintoja sekä näiden häiriintymistä. Makrotason tutkimus taas keskittyy ilmastonmuutokseen ja sen ympärillä käytävään keskusteluun liittyviin sosiaalisiin, poliittisiin ja kulttuurillisiin tekijöihin. Jokaisella tasolla on mahdollista tarkastella ilmiön tiettyjä piirteitä.

Brulle ja Norgaard kuitenkin huomauttavat, että tutkimuksessa tarkasteltava taso voi poissulkea muiden tasojen selittäviä tekijöitä (Brulle & Norgaard 2019). Siksi ilmastonmuutosta koskevan tutkimuksen tulisi pyrkiä yhdistämään eri tasoja, jotta ilmiötä voitaisiin ymmärtää monipuolisemmin. Tässä tutkielmassa tarkastelenkin yhteiskunnallisen viitekehyksen ja etenkin hyvinvointiregiimin mahdollista vaikutusta yksilötasolla raportoituihin ympäristöasenteisiin. Monitasomallinnuksen avulla yhdessä mallissa on mahdollista tarkastella useaa tasoa, jolloin sekä maa- että yksilötason muuttajat voidaan huomioida.

Ympäristöasenteet ovat siis yhteiskunnallisen muutoksen kannalta merkittävä tekijä asenteiden ja käyttäytymisen välillä havaitusta ristiriidasta huolimatta. Samalla yhteiskunnalliset instituutiot ja rakenteet voivat toimia tärkeinä asennemuutosta hidastavina tai edesauttavina tekijöinä. Seuraavassa alaluvussa käyn tarkemmin läpi yksilön ympäristövastuuseen liittyviä kiistanalaisuuksia, jotka ovat johtaneet niin yksilön vastuuta koskeviin vastareaktioihin tai jopa sen kiistämiseen. Näistä kiistanalaisuuksista johtuen katson aiheelliseksi esitellä vastuun käsitettä tarkemmin ja perustella, ettei yksilön vastuun kokeminen ole ympäristönsuojelun kannalta yhdentekevää. Esittelen myös tähän tutkielmaan valitsemaani rakennenäkökulmaa tarkemmin.

2.3 Näkökulmia ympäristövastusta ja sen ongelmallisuudesta

Yksilön roolia yhteiskunnallisten ongelmien ratkaisussa on varsin haastavaa määritellä. Yleistäen selvästi suurin osa ilmastoteoreetikoista näkee yksilön vastuullisena toimijana ilmastonmuutoksen torjumisessa, mutta vastuun käsitteestä ei ole yhtä yleisesti hyväksyttyä määritelmää. Vastuun ominaispiirteet vaihtelevat muun muassa sen mukaan, mistä näkökulmasta sitä tarkastellaan ja millaisena yhteiskunnallisena ongelmana ilmastonmuutos nähdään. Näkökulmaerot ovat johtaneet erilaisiin ilmastopoliittisiin

ratkaisuehdotuksiin ja kiistoihin siitä, kuinka ympäristöongelmiin tulisi puuttua. Yksilöä vastuullistavaa atomistista näkökulmaa on käytetty myös tarkoituksellisesti hyödyksi poliitikkojen ja yritysten toimesta, mikä luonnollisesti on aiheuttanut vastareaktioita, yksilön vastuun vähättelyä sekä sen asettamista vastakkain muiden tahojen vastuun kanssa.

On siis tärkeä kysyä, miksi koettua vastuuta tulee tutkia. Jos yksilönvastuun katsotaan olevan täysin marginaalinen osa ympäristöpolitiikkaa tai sen katsotaan pikemminkin syyllistävän yksilöä ja siirtävän huomiota pois julkisen ja yksityisen sektorin vastuualueista, ei yksilön vastuu näyttäydy mielekkäänä tutkimuskohteena. Eri toimijoiden vastuita ei tule kuitenkaan asettaa vastakkain, minkä lisäksi tulee muistaa edellisessä alaluvussa käsitelty makrotason asennemuutoksen vaikutus. Seuraavaksi esittelen ympäristövastuun käsitettä ja sen näkökulmia, siitä käytyä aikaisempaa keskustelua sekä vastuun ja yhteiskuntarakenteiden välistä yhteyttä. Näiden parempi ymmärtäminen on tärkeää, jotta voidaan hahmottaa eri vastuunäkemyksien alkuperä sekä perustella koetun vastuun esiintymisen ja sen tutkimuksen merkitystä.

Vastuun käsite on mahdollista jakaa retrospektiiviseen ja prospektiiviseen vastuuseen (Lahikainen 2018, 20-23). Retrospektiivinen eli ajassa taaksepäin kohdistuva vastuu tarkoittaa vastuuta jostain jo tapahtuneesta asiasta. Esimerkiksi British Petrolin ja Transoceanin voidaan katsoa olevan vastuussa vuonna 2010 Meksikonlahdella tapahtuneesta suuresta öljyvudosta. Samaten retrospektiivinen vastuu voi olla myös positiivista, kuten esimerkiksi työntekijän vastuu toteutuneesta hyvästä työnjäljestä. Prospektiivinen eli tulevaisuuteen kohdistuva vastuu taas syntyy siitä, että yksilö on kykeneväinen tai määrätty tekemään tietty teko, kuten esimerkiksi korjaamaan vääryys, jota hän ei välttämättä itse ole aiheuttanut. Kaikilla kykeneväsillä ja ilmastonmuutoksesta tietoisilla ihmisillä voidaan katsoa olevan jonkin asteen prospektiivinen vastuu ilmastonmuutoksen haittojen vähentämisestä, vaikka he eivät olisi pääsyyllisiä ympäristöön kohdistuvasta kuormituksesta. (Lahikainen 2018). Ympäristövastuullisesta käyttäytymisestä puhuttaessa vastuun kohde on usein nykyhetkessä tai tulevaisuudessa, jolloin vastuuta käsitellään lähinnä prospektiivisesta näkökulmasta. Kansainvälisessä politiikassa tosin nousee usein esille valtioiden historialliset päästöt ja niiden kompensoiminen, jolloin kyse on myös retrospektiivisesta vastuusta.

Entä kuka tai mikä on vastuussa ympäristöongelmien ratkaisusta? Onko ympäristöstä huolehtiminen kaikkien yksilöiden yhteinen vai pikemminkin yhteiskunnallisten instituutioiden ja poliitikkojen tehtävä? Yksilön ympäristövastuuta koskevat kiistanalaisuudet ovat syntyneet pitkälti tämänkaltaisten kysymysten ympärille. On puhuttu myös yksilön vastuullistamisesta hallintamuotona, jolla yhteiskunnallisten ongelmien ratkaisu sijoitetaan ylhäältäpäin kansalaisten tai kuluttajien ratkaistavaksi. Tämä yhdistetään usein etenkin neoliberaaliin politiikkaan. Vastuullisuus on osa yksilöllistämistä, jolla tarkoitetaan kansalaisen määrittämistä sellaisena tietoisena toimijana, joka tekee vapaatahtoisesti omia valintoja ja käyttäytyy niiden mukaisesti (Rose 1999, 87). Tällöin valtion rooli on pikemminkin kanavoida kansalaisille yksilön valintaa helpottavia tietoja, ohjeistusta ja tuotteita. (Hursh & Henderson 2011).

Middlemissin (2010) mukaan vastuu onkin määritettävissä hegemonisessa poliittisessa diskurssissa, jossa vastuun määrittelijä saattaa pyrkiä edesauttamaan tiettyjen intressien toteutumista. Soneryd ja Ugglan (2015) kuitenkin huomauttavat, ettei ylhäältäpäin osoitettu yksilöitä vastuullistava diskurssi automaattisesti johda vastuun laajaan hyväksymiseen ja noudattamiseen. Jos vastuun kuitenkin katsotaan jakautuvan atomistisesti kuluttajien kesken, kuten seuraavaksi esiteltävä kollektiivisen toiminnan ongelman näkökulma antaa ymmärtää, valtioiden ja yritysten ei tarvitse käyttää varojaan eikä noudattaa yhtä tarkkoja luonnonvarojen käyttöön liittyviä rajoitteita kuin sellaisessa tilanteessa, jossa vastuujaoissa painotetaan eri tahojen vaikutusvaltaa ja -mahdollisuuksia. Samalla myös yksilöiden väliset valtarakenteet ja sosiaaliset prosessit jäävät huomioimatta, jolloin öljy-yhtiön toimitusjohtajalla ja keskivertokansalainen näyttävät yhtä vastuullisina (Swim ym. 2011). Rakennenäkökulmasta katsottuna öljy-yhtiön toimitusjohtajalla on kuitenkin huomattavasti suurempi vastuu jo pelkästään sen perusteella, että hän on käyttänyt ja käyttää erityisosaamistaan ja toimintamahdollisuuksiaan edistääkseen ja ympäristöhaittoja tuottavaa toimintaa.

Näkökulma siis määrittää merkittävästi vastuukäsityksen muodostumista. Lahikainen (2018) selventää väitöskirjassaan ympäristövastuuta koskevia näkökulmaeroja asettamalla vastakkain ympäristöetiikassa yleisesti käytetyn kollektiivisen ongelman näkökulman ja kriittisen marxilaisen rakenteellisen näkökulman. Kollektiivisen ongelman näkökulmasta yksilöt ovat kaikki yhdessä vastuullisia ilmastonmuutoksesta ja ratkaisu on käytännössä jokaisen henkilökohtainen pyrkimys vähentää haittoja. Näkökulman puutteena on kuitenkin se, ettei se kykene tunnistamaan yhteiskunnallisia

valtasuhteita, hierarkiaa ja yksilöiden kyvykkyyseroja vaikuttaa ympäristön tilaa parantaviin tai heikentäviin ratkaisuihin.

Taustalla olevan logiikan mukaan kuluttaja valitsee kuluttamansa hyödykkeet ja palvelut, minkä jälkeen markkinavoimat reagoivat kysyntään. Jos siis tarpeeksi suuri kuluttajien joukko alkaa yhdessä kollektiivisesti kuluttamaan ekologisesti, myös markkinat muuttuvat ekologisempaan suuntaan. Oletus on naiivi, sillä kuluttajien on äärimmäisen vaikea mobilisoida yhdessä toimivaksi kollektiiviksi, eikä heillä ole juurikaan tietoa toistensa kulutuksesta. Myös yrityksillä ja niiden markkinointikoneistoilla on huomattavasti yksittäisiä kuluttajia enemmän vaikutusvaltaa vaikuttaa kuluttajamassojen käyttäytymiseen. Markkinoilla taas pyritään talouskasvuun, mikä johtaa yhteiskunnan tasolla yhä suurempaan hiilijalanjälkeen. Talouskasvun puolustuksena on pidetty sen ja hiilipäästöjen “irtikykentää”, eli yhteyden poistamista teknologisin ratkaisuin. Tällöin kasvava bruttokansantuote ei johtaisi kasvaviin ympäristöhaittoihin. Irtikykennän ja jatkuvaan kasvuun perustuvan talousjärjestelmän todellinen potentiaali toimia ympäristön kannalta kestävästi on kuitenkin kyseenalaistettu (Jackson 2009, 14; Ward ym. 2016).

Euroopassa on noussut myös talouskasvua vastustavia post-growth –liikkeitä ja niiden verkostoja, joiden päämäärät vetoavat selkeästi yksilön vastuun painottamisen sijaan rakenteiden ja etenkin talousjärjestelmän uudelleen muovaamiseen. Post-growth –liikkeiden syyttävä sormi ei kohdistu ensisijaisesti kuluttajaan, vaan sen sijaan vastuuta vaaditaan yhteiskunnallisia rakenteita muovaavilta päättäviltä tahoilta. Kasvutrendin kääntäminen tai sen poistaminen (engl. de-growth) ei kuitenkaan automaattisesti johda kestävään yhteiskuntaan, vaan esimerkiksi työttömyys tai järjestelmän hajanaisuus voivat tuottaa niin sosiaalisia kuin ympäristöön liittyviä ongelmia, joten talouskasvulle vaihtoehtoisen talousjärjestelmän suunnittelussa tulisi ottaa huomioon yhteiskunnan kokonaisvaltainen toiminta. (Petridis ym. 2015, 191). Syyskuussa 2018 yli 200 kestävyystutkijan joukko vaati The Guardianin (2018) nettisivuilla 16.9.2018 julkaistussa avoimessa kirjeessä EU:lta ympäristövastuu ja aktiivisia toimia kasvuun ensisijaisesti perustuvan talousjärjestelmän korvaamiseksi sekä uusien vaihtoehtoisten talousjärjestelmien kehittämiseksi.

Yksilökeskeiset näkökulmat perustuvat usein alaluvussa 2.1. mainitulle ABC-paradigmalle (van Vliet & Spaargaren 2017), jonka mukaan käyttäytyminen, kuten

esimerkiksi yksilön kulutus, on eräänlainen asenteiden, normien ja valintojen ohjaama käyttäytymiskaava. Niihin taas tulisi vaikuttaa tiedottamalla yksilöä paremmin ympäristöystävällisistä vaihtoehdoista. Sosiologiassa on kuitenkin katsottu, ettei kulutuskäyttäytyminen kuitenkaan koostu pelkästään edellä mainituista kolmesta osatekijästä, vaan se on myös riippuvainen niin lukuisista sosiaalisista konstruktioista kuin laajemmista sosioteknisistä systeemeistä (esim. Shove 2010). Siksi ABC-paradigmaa on kritisoitu yksilön esittämisestä rationaalisenä päätöksentekijänä. Makrotasolla esimerkiksi yhteiskunnan koulutusaste ja -järjestelmä tulisi vaikuttaa kansalaisten yleiseen ympäristötietoisuuteen, kun taas yhteiskunnan energiatuotanto ja infrastruktuuri määrittävät sen, kuinka ympäristöystävällisesti kansalaisille ostettavaksi tarjottu energia voidaan tuottaa.

Sen sijaan kriittisestä rakenteellisesta näkökulmasta tarkasteltaessa voidaan paremmin analysoida yksilöiden ja muiden yhteiskunnallisten toimijoiden vaikutusvaltaa esimerkiksi ympäristöpolitiikkaan ja ympäristöhaittojen vähentämiseen. Rakenteet tuottavat eroja yksilötasolla sekä yhteiskunnan eri sektoreilla. Esimerkiksi käytäntöteoriaa korostava Spaargaren (2003) korostaa, että kykenevät ja tiedostavat toimijat hyödyntävät tarjottuja mahdollisuuksia tietyn tarjonnan systeemin kontekstissa. Toimintaan vaikuttavat rakenteellisesti määräytyvät tekijät, kuten materiaaliset artefaktit, sosiaalisesti jaetut merkitykset ja yleiset käytännöt sekä taidot (van Vliet & Spaargaren 2017). Myös esimerkiksi talousjärjestelmän rakenteet voivat ohjata materiaalistien ja tiedollisten resurssien kasautumista tietyille yksilöille. Toisin sanoen yksilöiden välisiä yhteiskunnallisen vaikuttamisen kyvykkyyseroja ei siis olisi olemassa nykyisessä mittakaavassa ilman sosiaalisia mekanismeja ja yhteiskunnallisia rakenteita, jotka tuottavat niitä ja joita yksilöt uudelleen tuottavat päivittäin (Lahikainen 2018, 82).

Globaali kapitalistinen talousjärjestelmä tuottaa yksilöiden välille muun muassa tuloihin ja yhteiskunnallisiin vaikutusmahdollisuuksiin liittyviä eroja. Rakenteisiin uppoutuneet valtarakenteet taas vaikuttavat merkittävästi yksilöiden kapasiteettiin toimi ympäristöhaittojen vähentämisen puolesta. (Lahikainen 2018, 154). Toisaalta tietyt instituutiot voivat tuottaa myös ympäristömyönteisestä käyttäytymistä helpottavia rakenteita. Julkisen sosiaaliturvan ja koulutusjärjestelmän kaltaiset instituutiot voivat mahdollisesti tuottaa ympäristömyönteisiä ja vastuullisia kansalaisia ja tasata yksilötason eroja (Gough ym. 2008).

Rakenteet määrittävät yksilöiden toimintamahdollisuuksia muun muassa roolien, sääntöjen ja normien kautta. Rakennenäkökulmasta voidaankin huomioida rakenteiden luomien velvoitteiden vaikutus yksilöihin (Lahikainen 2018, 94). Kapitalistisen talousjärjestelmän pelisäännöt ja markkinalaki kannustavat ja myös velvoittavat markkinatoimijoita maksimoimaan taloudellista voittoa ottamatta sen koommin kantaa ympäristöasioihin, joiden arvo ei ole yhteismitallinen taloudellisen arvon kanssa. Yhteismitattomuus tarkoittaa, että esimerkiksi ympäristön monipuolisuus voi olla erittäin arvokas tekijä ekosysteemien toiminnalle, mutta liiketoiminnan logiikan kannalta tärkeämpää on usein lyhyellä aikavälillä saatava taloudellinen tuotto. Näin ollen järjestelmä ikään kuin tuottaa vastuuttomia yksilöitä, mikä näkyy esimerkiksi useiden yksityisen sektorin yritysten ekologisesti kestävässä liiketoiminnassa.

Yritysten sosiaalinen vastuu on osuva esimerkki järjestelmän sisältävien velvoitteiden ongelmallisuudesta. Vaikka yritysten ympäristökuormitusta liittyvää ongelmaa on pyritty lieventämään soveltamalla yritysten yhteiskuntavastuun käsitettä (engl. Corporate Social Responsibility, CSR), yritysten todellinen potentiaali toimia vastuullisesti on laajalti kyseenalaistettu. CSR:n tarkoitus on lisätä yritysmaailman ja yhteiskunnallisen vastuunkannon uppoutuneisuutta toisiinsa. Flemingin (2012) mukaan CSR on kuitenkin käytännössä tuomittu epäonnistumaan jo siitä syystä, että “monikansallisten yritysten institutionaalinen matriisi priorisoi ensisijaisesti taloudellista rationaliteettia” (s. 18–32). Toisin sanoen kapitalismi luo markkinoiden kilpailulle pelisäännöt, joita on hankala tai jopa mahdoton sovittaa yhteen ekologisen kestävyuden kanssa taloudellisen voiton ja ympäristön suojelemisen yhteismitattomuudesta johtuen.

Hardinin (1968, 1244) tunnetuksi tekemä ja myöhemmin muiden muassa Johnsonin (2003) ympäristöasioihin soveltama yhteismaan ongelma (engl. Tragedy of Commons) avaa taloudellisen rationaliteetin ja ekologisuuden yhteensovittamisen haasteellisuutta. Jos jokin resurssi on kaikkien saatavilla, siitä käytävä kilpailu johtaa helposti niukkuuteen ja loppujen lopuksi katoon. Ylikulutuksesta koituvat haitat kuitenkin jakautuvat kaikkien osallisten kesken. Jos esimerkiksi Antarktiksien krilliä saavat ne, jotka sitä ensimmäisenä ehtivät kalastaa, jokaisen kilpailevan kalastusyrityksen kannattaa kiireellä rientää apajille ja troolata merialuetta niin paljon kuin mahdollista. Haitta, eli tässä tilanteessa kilpailuasetelman ehtojen aiheuttama väistämätön krillikantojen väheneminen jakautuu kaikkien kalastusyritysten kesken. Jokaisen yrityksen täytyy siis maksimoida hyöty ennen

sitä. Paikallinen ekosysteemi ei ole yhteismitallinen taloudellisen hyödyn kanssa, sillä sen säilymisen edellytykset ovat ristiriidassa taloudellisen voitontavoittelun kanssa.

Fleming (2012) painottaa, ettei CSR:n epäonnistuminen johdu yritysjohtajien alhaisesta moraalista, vaan nimenomaa järjestelmän rakenteista ja siitä, kuinka yritykset on suunniteltu operoimaan markkinoilla. Epäuskottavien lähtökohtien takia CSR vaikuttaa helposti viherpesulta, propagandalta tai tyhjiltä lupauksilta, joilla markkinointikoneistot pyrkivät lähinnä luomaan parempaa imagoa ja mielikuvia yrityksestä sekä lisäämään sen viehätystä vastuullisesti ajattelevien kuluttajaryhmien silmissä.

Edellä mainitun kaltaisia markkinoiden toiminnallisia virheitä ja yksilön toimintamahdollisuuksia hankaloittavia rakenteita on mahdollista korjata valtiotason politiikalla ja kansainvälisillä säännöksillä. Ensinnäkin valtioiden ja etenkin kansainvälisen politiikan rooli on nostettu erityisasemaan ilmastonmuutoksen torjumisessa (kts. esim. Siebenhüner 2003). Ympäri maailman on perustettu ympäristöministeriöitä edesauttamaan valtiotason ympäristönsuojelua ja ekologista kestävyyttä (Frank ym. 2000). Suvereenit valtiot voivat määrittää maantieteellisten rajojensa sisällä sovellettavan lainsäädännön ja poliittisin toimin ohjata niin markkinoita, yrityksiä kuin yksilöitä toimimaan ympäristöystävällisesti. Jos toimintaan vaikuttavat pelisäännöt eli lainsäädäntö ja kannustimet ovat haitallisia, niitä voidaan muokata palvelemaan kansalaisten ja yhteisen elinympäristön etua. Valtioilla on merkittävä rooli muun muassa kuluttajapolitiikassa, hiiliverotuksen säätämisessä, ympäristöystävällisten energianmuotojen ja teollisuuden tukemisessa sekä kaikkein epäympäristöystävällisimpien energiamuotojen ja teollisuudenalojen kieltämisessä lailla. Näillä ja lukuisilla muilla poliittisilla toimilla valtio voi vaikuttaa myös oleellisesti siihen, minkälaisia mahdollisuuksia ja rajoituksia niin yksilöillä kuin yrityksillä on toimia.

Toiseksi, valtiot ovat merkittävässä asemassa kansainvälisten ilmastopöimusten syntymisessä (Frank ym. 2000). Joulukuussa 2015 solmittu Pariisin ilmastopöimus on siihen liittyvistä myöhemmistä vastoinkäymisistä huolimatta hyvä esimerkki kestävään kehitykseen tähtäävästä kansainvälisestä kattavasta sopimuksesta. Sopimus kattaa muun muassa päästöjen vähentämisen ja rahavirtojen uudelleen suuntaamisen vähähiilisiin energiamuotoihin ja kestävään kehitykseen. Sen tarkoitus on pyrkiä rajoittamaan maapallon keskilämpötilan nouseminen 1,5 celsiusasteeseen. Sopimuksen on tällä hetkellä ratifioinut 187 hallitusta ja se on oikeudellisesti sitova. (UNFC 2020).

Kolmanneksi, yksilön kyvykkyyteen ja täten myös ympäristöasenteisiin vaikuttavat useat eri yksilötason tekijät, kuten varallisuus, tietoisuus ja vaikutusmahdollisuudet. Valtiotason instituutiot voivat tasata yksilöiden välisiä eroja erilaisten hyvinvointia tuottavien ja tasaavien instituutioiden kautta, mikä osaltaan saattaa vaikuttaa ympäristöasenteiden omaksumiseen (kts. esim. Koch & Fritz 2014, Gough ym. 2008). Vaikka tässä tutkielmassa tutkinkin yksilöasenteita, tarkastelemieni seikkojen ohella yhteiskunnallisten ja institutionaalisten rakenteiden voidaan olettaa heijastuvan yksilöiden kokemuksiin. Tässä mielessä valtion vaikutusmahdollisuuksista rakenteiden muuttaminen ja esimerkiksi sosiaaliturvan tarjoaminen ovat tutkielman aiheen kannalta olennaisimpia tekijöitä, sillä keskityn tarkastelemaan valtiotason hyvinvointijärjestelmän ja ympäristöasenteiden välistä yhteyttä. Käsittelen aihetta ja ympäristöasenteita tuottavia rakenteellisia tekijöitä tarkemmin seuraavassa luvussa esittelemällä niitä koskevaa kirjallisuutta ja aikaisempaa tutkimusta.

3. YMPÄRISTÖASENTEET MAATASOLLA JA HYVINVOINTIVALTION ROOLI

Maatason ympäristöasenteista ja niitä tuottavista yhteiskunnallisista makrotason tekijöistä löytyy runsaasti kirjallisuutta ja empiiristä tutkimusta. Asennetutkimusta on perusteltu muun muassa argumentoimalla, että ympäristömyönteiset asenteet saattavat lisätä ympäristömyönteistä käyttäytymistä (Diekmann & Franzen 2018) ja ympäristöpoliittisten toimenpiteiden kannatusta (Marquart-Pyatt ym. 2019). Maatason asennetutkimuksessa on korostettu myös niitä tekijöitä, jotka vaikuttavat myönteisesti kattavan verorahoitteen ympäristöpolitiikan hyväksyntään eli niin sanotun ekovaltion (engl. eco-state) kehittymiseen. Kattavan hyvinvointivaltiomallin on katsottu olevan merkittävä ekovaltion syntymistä edesauttava tekijä. (Gough ym. 2008; Koch & Fritz 2014). Ympäristöasenteiden esiintymistä on selitetty maatasolla niin talouskasvulla, vauraudella, postmateriaalisten arvojen yleisyydellä kuin välittömien ympäristöhaittojen määrällä. Tutkimustulokset ovat kuitenkin toistaiseksi olleet epäjohdonmukaisia ja maatason tekijöiden tärkeysjärjestyksestä ei vallitse tiedeyhteisön keskuudessa yhteisymmärrystä.

Tässä luvussa esittelen ympäristöasenteita selittäviä teorioita ja aikaisempaa tutkimusta, joista osan tulen huomioimaan tarkastellessani hyvinvointiomallin yhteyttä ympäristöasenteisiin myöhemmin tilastollisissa analyysissä. Aloitan esittelemällä kolme tunnettua ja tutkimuskirjallisuudessa usein toistuvaa maatason ympäristöasenteita selittävää hypoteesia. Sen jälkeen siirryn käsittelemään hyvinvointivaltiomallia ympäristömyönteisten asenteiden kasvualustana. Kolmanneksi esitän tässä tutkielmassa käytettävät aikaisempaan teoreettiseen luokitteluun perustuvat regiimit, joiden välisiä ympäristöasenteiden eroja tarkastelen myöhemmässä tilastollisessa analyysissä. Lopuksi käsittelen aikaisemmassa tutkimuksessa tärkeimmiksi ympäristöasenteita selittäviksi muuttujiksi osoittautuneita yksilötason tekijöitä. Vaikka tutkimus keskittyy vahvasti makrotason tekijöihin, myös aikaisemmassa tutkimuksessa ilmenneet merkittävimmät ympäristöasenteita selittävät yksilötason tekijät on syytä huomioida analyysissä kahdesta syystä. Ensinnäkin niihin perehtymällä voidaan paremmin ymmärtää myös sitä, mihin yksilötason tekijöihin konteksti ja institutionaalinen viitekehys voivat vaikuttaa. Toiseksi monitasoanalyysissä on tärkeä kontrolloida regiimin lisäksi myös yksilötason muuttujia, sillä ne selittävät usein havaittuja asenne-eroja paremmin kuin kontekstuaaliset tekijät.

Toisin sanoen maiden ja regiimien välillä on todennäköisesti vähemmän vaihtelua kuin niiden sisällä yksilötasolla. Analyysin luotettavuuden kannalta on tärkeää, että merkittävimmät selittävät tekijät huomioidaan.

3.1 Maatason ympäristöasenteita selittävät teesit ja aikaisempi tutkimus

Maiden välisiä ympäristöasenteisiin liittyviä eroja on pyritty selittämään eri teesien avulla. Postmaterialismiteesi on selittänyt eroja yhteiskunnan modernisaatioon liittyvällä postmateriaalisten arvojen yleistymisellä, vaurashypoteesi yhteiskunnan vauraudella ja globalismiteesi lähiympäristössä esiintyvillä välittömästi havaittavilla ympäristöhaitoilla. Siinä missä kahden ensimmäisen teesin mukaan ympäristönsuojeluun liittyvien arvojen tulisi olla yleisempiä vaurastuneissa tai muutoin järjestäytyneissä ja kehittyneissä maissa, globalismiteesin mukaan ympäristöasenteiden tulisi olla yleisempiä sellaisissa vähemmän kehittyneissä maissa, joissa ympäristöongelmat ovat näkyvämpiä ja joissa yhteiskunnalliset instituutiot eivät yhtä lailla suojaa yksilöä riskeiltä. Vaikka edellä esitettyjä teesejä on testattu asennetutkimuksessa jokseenkin paljon, niiden toimivuudesta ei ole tutkijayhteisön välillä yhteisymmärrystä ja tutkimustulokset ovat olleet usein toisistaan poikkeavia. Seuraavaksi käsittelen kyseisiä teesejä ja niitä koskevaa empiiristä tutkimusta tarkemmin, minkä jälkeen pohdin niiden eroavaisuuksia ympäristöhuolen ja -vastuun selittäjinä.

Ronald Inglehartin (1995) postmaterialismiteesin mukaan teollistuneet yhteiskunnissa tapahtuu vaurastumisen myötä laajamittainen arvopohja muutos. Taloudellisen turvan lisääntyessä ihmiset voivat keskittyä perusturvan ja materiaalisen elintason sijaan elämänlaatua muilta osin parantaviin asioihin, kuten itseilmaisuun, vapaa-aikaan ja ympäristönsuojeluun. Yksilötason materialististen arvojen on tutkimuksessa havaittu korreloivan negatiivisesti sekä ekologisten asenteiden että käyttäytymisen kanssa (Hurst ym. 2013). Siinä missä suhteellisen vähävaraisessa ja epäjärjestäytyneessä yhteiskunnassa moni joutuu tarkemmin laskemaan rahojaan ja näkemään jatkuvasti vaivaa tyydyttääkseen persutarpeensa, vaurastuneissa ja järjestäytyneissä yhteiskunnissa keskivertokansalaisen tarvitsee nähdä huomattavasti vähemmän vaivaa korkean elintason saavuttamiseksi. Inglehart perustelee väitettään esittämällä ympäristönsuojelun kannatustilastoja, joissa on Pohjoismaat ja Alankomaat erottuvat ympäristömyönteisinä

maina siitä huolimatta, että kyseisissä maissa varsinaiset ympäristöhaitat ja saasteet ovat olleet suhteellisen alhaisella tasolla. (Inglehart 1995).

Entä kuinka postmaterialismia voidaan mitata? Inglehart (1971) ja monet häntä seuranneet tutkijat ovat käyttäneet postmaterialismin mittarina indeksiä, jossa vastaajaa pyydetään valitsemaan neljästä valtion toimia kuvaavasta vaihtoehdosta kaksi tärkeintä. Vaihtoehtoisia toimia ovat:

1. kansakunnan järjestyksen ylläpitäminen
2. kansalaisten poliittisten vaikutusmahdollisuuksien lisääminen
3. hintatason nousun hillitseminen
4. sananvapauden suojeleminen.

Ensimmäisen ja kolmannen vaihtoehdon valitsevat luokitellaan materialisteiksi, kun taas toisen ja neljännen vaihtoehdon valitsevat luokitellaan postmaterialisteiksi. Muutoin vastanneet luokitellaan sekalaisiksi. Mittari on laajalti käytetty, mutta sitä on myös kritisoitu ja sen validiteetti on kyseenalaistettu, sillä se ei välttämättä korreloi vahvasti muiden postmaterialistiksi luokiteltujen arvojen kanssa (Davis & Davenport 1999). Kyseisiä väitteitä ei myöskään esiinny tässä tutkielmassa hyödynnetyssä ESS-aineistossa, minkä takia postmaterialismimuuttuja on jätetty pois analyysistä.

Postmateriaalisenteesin rinnalla toisena ympäristöystävällisiä asenteita selittävänä tekijänä on pidetty vaurautta. Taloustieteelliseen logiikkaan perustuva vauraushypoteesi (Diekmann & Franzen 1999) argumentoi ympäristöhuolen olevan yhteydessä ensisijaisesti materiaaliseen elintason. Logiikan mukaan vauraissa yhteiskunnissa siis esiintyy enemmän ympäristömyönteisiä asenteita. Samaten vauraushypoteesin pätee myös yksilötasolla niin, että henkilön taloudellinen asema on yhteydessä tämän ekologisiin asenteisiin. Vauraushypoteesin mittareina on käytetty makrotasolla muun muassa bruttokansantuloa suhteutettuna ostovoimaan henkilöä kohden (Franzen & Meyer 2010). Yksilötasolla selittäviä tekijöinä voivat olla esimerkiksi yksilön tulot tai koettu taloudellinen toimeentulo. Kun postmaterialismiteesin näkökulmasta ympäristöä halutaan suojella sen itseisarvon perusteella (Inglehart 1995), Dunlapin (2012) mukaan rationaalista valintaa painottavassa neoklassisessa taloustieteessä ympäristö on nähty pikemminkin luksushyödykkeenä, jonka parantelemisesta yksilöt ovat valmiita maksamaan täytettyään ensin perustarpeensa.

Dunlap (2012) kuitenkin huomauttaa, että vauraudella ja postmaterialistisilla arvoilla perusteltu historiallinen käsitys vähemmän kehittyneiden valtioiden vähäisestä

ympäristöhuolesta on osin seurausta suhteellisen vauraissa länsimaissa esiintyneestä taipumuksesta tulkita kehitysmaiden ympäristöasenteita väärin. 1970- ja 1980-luvuilla ympäristöliikkeiden yleistyessä myös ympäristöön liittyvä huoli nousi esiin poliittisessa keskustelussa. Ympäristöliikkeet nousivat aluksi vahvimpina Keski- ja Pohjois-Euroopassa sekä Pohjois-Amerikassa. Dunlapin mukaan länsimaisten poliitikkojen, akateemikkojen ja median keskuudessa muodostui jo 1970-luvulla yleisesti hyväksytty käsitys, jonka mukaan vähemmän kehittyneissä maissa ympäristöä ja sen suojelua ei arvosteta yhtä paljon kuin taloudellisesti kehittyneemmissä maissa. Sama käsitys säilyi myös vuonna 1992 järjestetyn YK:n ympäristö- ja kehityskonferenssin jälkeen kehitysmaiden aktiivisemmasta osallistumisesta huolimatta. Dunlapin mukaan köyhät maat yhdistivät asialistallaan ympäristönsuojelun ja kansainvälisen taloudellisen avun toisiinsa, mikä johti siihen, että kehitysmaiden katsottiin edelleen arvostavan taloudellista kehitystä ympäristönsuojelua enemmän. (Dunlap 2012).

Edellä esitettyjen postmaterialismiin ja vaurauteen perustuvien teesien mukaan sosiotekninen kehitys ja sen myötä lisääntynyt resurssikanta lisäävät ympäristöasenteita ja -käyttäytymistä (Spaargaren & Mol 1992). Ympäristöasenteiden tutkimuksessa on kuitenkin ilmennyt myös näiden teesien vastaista tuloksia, jotka ovat kyseenalaistaneet taloudellisen kehityksen ja ympäristöasenteiden välillä oletetun yhteyden (Dunlap ym. 1993; Dunlap & York 2008). Tämän perusteella Dunlap ja Mertig (1997) ovat muodostaneet välittömien ympäristöhaittojen merkitystä korostavan globalismiteesin argumentoiden, että köyhemmissä maissa ympäristöhuoli on jopa yleisempää kuin taloudellisesti kehittyneissä maissa. Teesin mukaan vauraus tai postmateriaaliset arvot eivät selitä maiden välisiä eroja ympäristöasenteissa, vaan huoli ja asenteet perustuvat pikemminkin ympäristönmuutoksesta seuraaviin suoriin ja näkyviin vaikutuksiin, jotka ovat esillä etenkin vähemmän kehittyneissä maissa, jotka ovat myös riskialttiimpia. Siksi välittömän elinympäristön ongelmat vaikuttavat siihen, kuinka huolissaan ihmiset ympäristöstä ovat.

Globalismiteesi on saanut empiiristä tukea Gelissenin (2007) 50 maata tutkivassa monitasomallinnuksessa, jossa kansalaista kohden laskettu bruttokansantuotteen noustessa kannatus ympäristönsuojelulle laski. Samassa tutkimuksessa kuitenkin myös esimerkiksi yksilötasolla vertailtuna tulot ja postmaterialistiset arvot selittivät valmiutta maksaa ympäristönsuojelusta. Tulokset kertovat osaltaan ympäristöasenteiden olevan monimutkaisten sosiaalisten prosessien ja ympäristötekijöiden määrittämiä ja perustuvan

useampaan kuin yhteen selittävään tekijään. Tähän vedoten Inglehart (1995) onkin puolustanut postmaterialismiin perustuvaa teesiään, mutta on tarkentanut sitä lisäämällä määritelmään myös välittömien ympäristöhaittojen ulottuvuuden. Tarkempi objektiivisten ongelmien ja subjektiivisten arvojen hypoteesi ei sulje pois vähävaraisten maiden ja yksilöiden ympäristöhuolta. Inglehart kuitenkin argumentoi, että vauraisissa ja postmaterialistisissa maissa etäiset ja välilliset ongelmat koetaan vakavampina.

Vauraushypoteesi ja Inglehartin postmaterialismiteesi eivät siis ole toisiaan poissulkevia, mutta globalismiteesi selittää ympäristöasenteita päinvastaisella argumentilla. Myös tutkimustulokset ovat olleet ristiriitaista sen suhteen, mikä teeseistä selittää ympäristöasenteita parhaiten globaalissa empiirisessä vertailussa (kts. esim. Diekmann ja Franzen 2018). Teesien selitysvoima saattaa kuitenkin perustua pitkälti kontekstiin. Globalismiteesi saattaa esimerkiksi selittää asenteita paremmin vertailtaessa ympäristöhaitoista kärsivien kehitysmaiden ja kehittyvien teollistuneiden maiden välillä, kun taas taloudellisesti suhteellisen kehittyneiden Euroopan maiden välisessä vertailussa vauraus- ja postmateriaaliset arvot saattavat selittää maiden välisiä eroja paremmin.

On esitetty, että tutkimustulosten erot johtuvat osin siitä, että ympäristöarvoja ja -asenteita tutkittaessa on saatettu käyttää eri mittareita mitattaessa nimellisesti samaa asiaa, kuten esimerkiksi ympäristöhuolta (Dunlap 2012). McIntyre ym. (2015, 95–96) huomauttavat, että sama ongelma hankaloittaa asennetutkimusten välistä vertailua ja niiden tuottaman tiedon yhdistämistä kunkin tutkimuksen tarkastellessa omia eritavoin määriteltyjä asennemittareita. Tarkasteltaessa koettua huolta ja ympäristövastuuta maiden välillä on muistettava, että nämä kaksi ympäristöasennetta eroavat laadullisesti toisistaan. Kun huoli viittaa puhekielessä lähinnä yksilön kokemiin negatiivisiin tunteisiin, kuten pelkoon ja epävarmuuteen, koettu vastuu sisältää aktiivisen ulottuvuuden ja yksilön käsityksen itsestään aktiivisena ja velvollisena toimijana. On loogista olettaa, että vastuun kokemus vaatii yksilöltä myös kokemuksen vaikutusmahdollisuuksista ja toimintaan liittyvien resurssien riittävydestä.

Toisaalta asenteet voivat poiketa ympäristömyönteisestä käyttäytymisestä ja maatason kontekstiin liittyvät tekijät voivat vaikuttaa näihin eroihin. Pisano & Lubell (2017) käsittelevät artikkelissaan ympäristöasenteiden ja ympäristöystävällisen käyttäytymisen eroja ja tutkivat edellä esiteltyjen kolmen teesin selitysvoimaa hyödyntäen kansainvälistä ISSP-kyselyaineistoa. Ympäristöystävälliseksi käyttäytymiseksi he luokittelevat muun

muassa kierrättämisen, energiansäästämisen ja ympäristöjärjestöjen tukemisen. Ympäristömyönteiset asenteet selittävät 30 maata sisältävässä monitasoanalyysissä ympäristömyönteistä käyttäytymistä huomattavasti vahvemmin vauraissa kuin taloudellisesti vähemmän kehittyneissä maissa. (Pisano & Lubell 2017). Toisin sanoen kehittyneissä maissa asenteiden ja käyttäytymisen välisen kuilun tulisi olla siis pienempi. Sosioekonomisen kehityksen teorioiden mukaan tämä johtuu siitä, että resurssien lisääntyessä myös yksilön toiminnan mahdollisuudet ja halukkuus vaikuttaa lisääntyvät.

Väitettä tukee muun muassa Liun & Sibleyn (2012) 34 eri maassa yliopisto-opiskelijoille tekemä tutkimus, jossa vastatut aikomukset tehdä henkilökohtaisia uhrauksia ympäristön suojelun takia ovat yleisempiä inhimillisen kehityksen indeksillä korkealle sijoittuvissa maissa. Samaten Pampelin (2014) World Value Survey –aineistolla tekemässä 96 maan vertailussa sosioekonomisen statuksen positiivinen yhteys raportoituun ympäristömyönteiseen käyttäytymiseen on vahvempi vauraissa maissa. Vauraissa yhteiskunnissa on usein korkea koulutustaso ja enemmän resursseja myös poliittiseen vaikuttamiseen (Brady ym. 1995), mikä osaltaan saattaa lisätä kansalaisten poliittista aktiivisuutta ja motivaatiota käyttäytyä ympäristöystävällisesti (Hadler & Haller 2011).

Yksi yhteiskunnan tasolla esiintyvää vaurauden ja vastuuasenteiden välistä yhteyttä heikentävä tekijä saattaa kuitenkin olla taloudellinen eriarvoisuus. Tämä on tärkeä huomio myös tämän tutkielman hyvinvointivaltioon keskittyvän näkökulman kannalta. Kulttuurilliseen eriarvoisuuteen liittyvien valtaetäisyyden vaikutusta yhteiskuntavastuuseen tutkineet Winterich ja Zhang (2014) havaitsivat tutkimuksessaan korkeiden valtaetäisyyksien vähentävän prososiaalista eli muita hyödyntävää käyttäytymistä, kuten hyväntekeväisyyttä tai avunantoa. He arvioivat taustalla olevan mekanismin liittyvän siihen, ettei vastuullinen toiminta tasa-arvoisemmissa ja vähemmän hierarkkisissa kulttuureissa ole yhtä sidonnainen käskyihin ja ylhäältä annettuihin toimintaohjeisiin. De Kort ym. (2010) havaitsivat yhteiskunnallisten valtaetäisyyksien vähentävän myös verenluovutusta. Pohjoismaisessa hyvinvointiregiimissä sekä eriarvoisuus että valtaetäisyydet ovat eurooppalaisittain verrattain alhaiset, mikä saattaa lisätä näissä maissa koettua vastuuta laajempaa yhteisöä koskevista ympäristöasioista. Eriarvoisuus on siis myös tämän tutkielman analyysin kannalta keskeinen tekijä. Työssä tarkastelen valtaetäisyyksien ja Gini-kertoimella mitattavien tulojakaumien sijaan kuitenkin keskimääräistä ostovoimaa, sillä se on osoittautunut aikaisemmassa tutkimuksessa useammin tärkeämmäksi asenteita selittäväksi tekijäksi.

Eri ympäristönsuojelua koskevat asenteet saattavat siis korostua eri tavoin sosiaalisesta kontekstista ja ympäristön laadusta riippuen. Keskitän tässä tutkielmassa huomion kuitenkin ensisijaisesti postmaterialismi- ja vauraushypoteesin ehdottamiin vaikutuksiin tarkastellessani hyvinvointiregiimin yhteyttä asenteisiin ja jätän ympäristölaadun vähemmälle huomiolle kahdesta syystä. Ensinnäkin, tutkielman keskittyessä hyvinvointivaltiomallin ja ympäristöasenteiden väliseen yhteyteen havaitut ympäristöhaitat eivät ole yhtä relevantteja tarkastelun kohteita, sillä ne eivät liity hyvinvointivaltion ja asenteiden välillä ilmeneviin mekanismeihin yhtä vahvasti. Sen sijaan hyvinvointivaltiomalli saattaa vaikuttaa maatasolla esiintyviin postmaterialistisiin ympäristöä koskeviin asenteisiin (Gough ym. 2008), mutta yhteys saattaa osin selittyä myös maan vauraudella. Toiseksi globalismiteesiä on haastava mitata, sillä hyödyntämäni aineisto sisältää ainoastaan Euroopan maita ja Israelin. Mukana olevien maiden väliset ympäristöongelmien erot eivät ole yhtä suuria kuin mitä maailmanlaajuisessa vertailussa ilmenee. Siksi en oleta ympäristöongelmien olevan ensisijainen merkittävä selittävä tekijä eurooppalaisessa kontekstissa.

Koska taloudellisen vaurauden yhteys valittuihin ympäristöasenteisiin on ollut aikaisemmassa tutkimuksessa epäjohdonmukainen, huomioin sen vaikutuksen analyysissä. Tarkastelen aluksi koettua huolta ilmastonmuutoksesta ja sen jälkeen sen vähentämisestä koettua henkilökohtaista vastuuta selittäviä tekijöitä. Seuraavassa alaluvussa käsitelen hyvinvointivaltion merkitystä ympäristöasenteiden muovaajana. Esitän myös mahdollisia mekanismeja, joiden kautta hyvinvointivaltio saattaa vaikuttaa yksilöiden ympäristöasenteisiin. Tämän jälkeen etenen alalukuun 3.3, jossa esitän tutkielmassa käytettävät kuusi hyvinvointiregiimiä ja niiden ominaispiirteet.

3.2 Hyvinvointivaltio ja ympäristöasenteet

Hyvinvointivaltiomalli on merkittävä rakenteellinen tekijä, joka voi vaikuttaa maiden välisiin eroihin ympäristöystävällisten asenteiden esiintymisessä. Svallforsin (2012, 88) mukaan yhteiskunnassa esiintyviä arvoja ja uskomuksia ilmentävä hyvinvointivaltiomalli ja sille ominainen institutionaalinen ympäristö voivat myös samalla tuottaa näitä arvoja ja normatiivisia uskomuksia. Muiden muassa hyvinvointivaltion toimintalogiikka, siitä koituvat tasa-arvon kaltaiset positiiviset sivutuotokset ja kansantaloudelliset seuraukset saattavat lisätä ympäristömyönteisiä asenteita ja koettua vastuuta.

Hyvinvointiregiimin onkin katsottu olevan yhteydessä esimerkiksi yleiseen ympäristönsuojelun kannatukseen (Gough ym. 2008) ja erilaisten ympäristöpoliittisten toimien, kuten verotuksen, päästörajoitusten ja ympäristöystävällisten kannustimien suosimiseen, joskin näiden välillä ilmenee myös huomattavia samankaltaisuuksia (Marquart-Pyatt ym. 2019). Ilmiötä on selitetty synergiahypoteesilla (Koch & Fritz 2014), jonka mukaan laaja hyvinvointivaltio toimii kasvualustana ympäristöystävällisille asenteille ja tavoitteille. Hyvinvointivaltio kontrolloi useita sosiaalisia riskejä, kuten taloudellista ahdinkoa ja sairauksia, jotka saattaisivat yleistyessään vähentää ympäristömyönteisiä asenteita yhteiskunnan tasolla.

Valtion takaaman kattavan sosiaaliturvan maissa voidaan Inglehartin postmaterialismiteesin mukaisesti olettaa esiintyvän enemmän positiivisia ympäristöasenteita, kuten myös koettua vastuuta osallistua ilmastonmuutoksen torjumiseen. Pohjoismaissa postmateriaalit arvot ovatkin olleet suhteellisen korkealla tasolla (Inglehart & Welzel 2005). Mettlerin ja Sossin (2004, 61) mukaan julkinen politiikka, poliittiset instituutiot ja sosiaalinen ympäristö vaikuttavat yksilöiden tapaan ymmärtää oikeutensa ja vastuunsa osana poliittista yhteisöä. Svallfors (2012) taas argumentoi, että institutionaaliset viitekehykset eri hyvinvointivaltioissa säätelevät yksilöille kohdistuvia riskejä ja resursseja, mikä edelleen vaikuttaa yksilöiden ajattelutapumuksiin. Hyvinvointivaltio voi siis vaikuttaa yksilöiden väliseen ja institutionaaliseen luottamukseen, arvoihin, uskomuksiin sekä riskikäsitteisiin. Samaten hyvinvointivaltiomallien välillä on eriarvoisuuden ja yleisen luottamuksen lisäksi eroja muidenkin ympäristönsuojelua koskevia asenteita lisäävien tekijöiden suhteen. Näitä ovat esimerkiksi koulutusjärjestelmä, kansalaisten ympäristötietoisuus ja postmateriaalisten arvojen yleisyys.

Yksi hyvinvointivaltion ja sen ajaman sosiaalipolitiikan tarkoituksista on suojella kansalaisia sosiaalisilta riskeiltä julkishallinnollisin toimenpitein (Esping-Andersen 1999, 36). Monet näistä riskeistä saattaisivat toteutuessaan vähentää ympäristömyönteisten asenteiden yleisyyttä. Kääntäen niiden kontrolloimisen voidaan olettaa lisäävän kyseisten asenteiden esiintyvyyttä. Tällaisia sosiaalisia riskejä ovat muun muassa köyhyys, työttömyys, sairaudet sekä niiden kautta kanavoituvat eriarvoisuudet.

Ympäristönsuojelusta käytävään keskusteluun liittyy usein eriarvoisuuden näkökulma, sillä ympäristöhaittoja kontrolloivalla politiikalla saattaa olla verrattain suuri vaikutus

taloudellisesti heikommin toimeentuleviin kotitalouksiin (Gough ym. 2008). Esimerkiksi bensiniin hintoja korottaminen saattaa vähentää kulutusmahdollisuuksia suhteellisesti huomattavasti enemmän alemmissa kuin korkeammassa tuloluokissa. Tulot ovatkin ympäristöasenteiden tutkimuksessa toistuva merkitsevä tekijä: heikosti toimeentulevat raportoivat tutkimuksissa hyvin toimeentulevia vähemmän myönteisiä ympäristöasenteita (kts. esim. Franzen & Meyer 2010; Franzen & Vogl 2013; Givens & Jorgenson 2011) sekä vähempää halukkuutta toimia ympäristön suojelun puolesta (Lo 2016) tai maksaa siitä (Jones ym. 2009). Siksi oletan heikon taloudellisen toimeentulon vähentävän myös koettua ympäristöhuolta ja -vastuuta. Ilmastonmuutosta torjuva politiikka saattaa luoda kulutusmahdollisuuksien eriarvoisuutta, mikä taas voi vähentää sen kannatusta etenkin alemmissa yhteiskuntaluokissa. Gough ym. (2008) ehdottavatkin, että yksi ympäristöpolitiikan tukea lisäävistä hyvinvointivaltion tärkeistä tehtävistä on yhteiskuntaluokkien taloudellisia eroja tasaava strategia.

Tuloluokkien välisiä vaikutusmahdollisuuksia voidaan kuitenkin tasoittaa eriarvoisuutta vähentävällä politiikalla. Pohjoismaisen hyvinvointiregiimin maat ovat Euroopan maiden välisessä vertailussa suhteellisen tasa-arvoisia taloudellista eriarvoisuutta mittaavalla GINI-indeksillä (OECD 2017, 8), mikä on pitkälti tulonjakopolitiikan seuraus. Siksi näissä maissa voidaan olettaa esiintyvän vähemmän taloudelliseen ahdinkoon liittyvää piittaamattomuutta ympäristöasioista. Renger ja Reese (2017) havaitsivat tutkimuksessaan Saksassa, että kokemus muiden ihmisten tasa-arvoisesta kunnioituksesta itseä kohtaan lisäsi vastaajien globaalia identifioitumista, mikä taas lisäsi ympäristömyönteisiä käyttäytymisaikomuksia. Tasa-arvoisuuden voi siis olettaa lisäävän vastaavia kokemuksia. Tasa-arvoisuus ei kuitenkaan sisälly tässä tutkielmassa käytettyihin tilastollisiin analyyseihin, sillä sen ei aikaisemmassa tutkimuksessa ole havaittu olevan merkittävä ympäristöasenteita selittävä tekijä (Lo 2016; Franzen & Meyer 2010).

Eriarvoisuus voi vaikuttaa ympäristöasenteisiin myös kansalaisten kokeman luottamuksen kautta, sillä taloudellinen eriarvoisuus vähentää kansalaisten välistä luottamusta sekä institutionaalista luottamusta (Wilkinson & Pickett 2009). Näin ollen tuloeroja tasaavissa hyvinvointivaltioissa tulisi esiintyä enemmän luottamusta. Ympäristönsuojeluun liittyvät kustannukset ja vaihtoehtokustannukset ovat yksilön näkökulmasta sitä mielekkäämpi jakaa mitä tasaisemmin ne jakautuvat ja vaikuttavat kansalaisiin. Toisaalta yleinen luottamus muihin ihmisiin saattaa lisätä kansalaistoimintaa

(Jennings & Stoker 2004) ja kiinnostusta yhteisiä asioita kohtaan, minkä voidaan olettaa johtavan myös korkeampaan huoleen ilmastokriisin haitoista.

Tämän lisäksi henkilöiden välisen eli sosiaalisen luottamuksen voidaan katsoa olevan tärkeä tekijä yksilöiden kokeman ympäristövastuun kannalta. Esimerkiksi taloudellisen epätasa-arvon on havaittu vähentävän yksilöiden välistä luottamusta (Elgar & Aitken 2010; Uslaner & Brown 2005), mikä vaikuttaa myös poliittiseen käyttäytymiseen (Uslaner & Brown 2005). Yksilöiden kokema yleinen luottamus on myös läheisesti yhteydessä vapaamatkustajuuden ongelmaan (Uusitalo 1991, 24-48), jonka on katsottu olevan yksi ympäristöasenteisiin ja vastuunkantoon vaikuttavista tekijöistä. Vapaamatkustajuuden ongelma ilmenee siksi, etteivät yksilöt ole tietoisia toistensa kulutusvalinnoista ja käyttäytymisestä. Epätäydellinen tieto tarkoittaa yksilön tietämättömyyttä siitä, osallistuvatko muut yhtä suurella panoksella yhteisen ongelman ratkaisemiseen käyttäytymällä ratkaisun vaatimalla tavalla. Täten yksilö ei motivoitu esimerkiksi vähentämään omaa hiilijalanjälkeään, sillä muut saattavat vapaamatkustaa vastuustaan. Peliteoriaan nojaten yksilön on tällöin myös rationaalisempaa valita tämän omia resursseja vähiten kuluttava vaihtoehto ja vapaamatkustaa itsekin. Ongelma syntyy yksilöllisten ja kollektiivisten resurssien ollessa ristiriidassa. (Uusitalo 1991, 24-48). Tamin ja Chanin (2018) WVS- ja ISSP-aineistolla tehdyllä monitasoanalyysillä tarjoo näyttöä siitä, että yleinen luottamus vähentää ympäristöhuolen ja -vastuun välistä kuilua.

Samoin luottamus politiikkaan ja julkisiin instituutioihin on erityisen tärkeässä asemassa kollektiivisten ongelmien ratkaisemisen ja ympäristönsuojelua koskevien asenteiden kehittämisen kannalta. Fairbrotherin tutkimuksissa korkea luottamus poliittisiin instituutioihin lisäsi ympäristönsuojelun kannatusta (Fairbrother 2016) ja epäluottamus vähensi sitä (Fairbrother 2017). Rothsteinin (2001) mukaan hyvinvointivaltion keinot institutionalisoida sosiaaliturvaa lisäävät merkittävästi luottamusta. Poliittiseen luottamukseen ja kannatukseen liittyy ensisijaisesti instituutioiden tehokkuus eli se, kuinka hyödyllisesti ne käyttävät kerättyjä resursseja ja minkälaisia vaikutuksia niillä on. Moni on halukkaampi maksamaan ympäristöveroa luotettavalle ei-korruptoituneelle valtiolle kuin sellaiselle valtiolle, jonka päättäjien tiedetään kanavoivan resursseja tehottomasti ja väärin tarkoituksiin. Väitettä tukee Lubellin ym. (2007) tutkimus, jossa poliittinen luottamus oli yhteydessä siihen, missä määrin yksilöt ovat valmiita noudattamaan poliittista ympäristönsuojeluun liittyvää sääntelyä. Myös sekä sosiaalisen että poliittisen luottamuksen voidaan olettaa lisäävän ympäristöhuolta siten, että mitä

vähemmän muiden ihmisten toimintaan ja yhteiskunnallisten instituutioiden toimivuuteen luotetaan, sitä hallitsemattomammalta ilmastonmuutoksen torjunta yksilöstä tuntuu.

Hyvinvointivaltiolla on niin sanotun turvaverkon takaamisen lisäksi myös toinen ympäristöasenteiden esiintyvyyttä mahdollisesti edesauttava rooli. Goughin ym. (2008) mukaan hyvinvointivaltio ei ole ainoastaan passiivisia kansalaisia suojeleva järjestelmä vaan se myös tuottaa kyvykkäitä, koulutettuja ja terveitä yksilöitä. Sosiologiassa etenkin koulutuksen rooli on ollut merkittävässä asemassa. Koulutuksen katsotaan tarjoavan esimerkiksi inhimillistä ja kulttuurista pääomaa, jotka ohjaavat yksilön tekemiä valintoja ja tämän mieltymyksiä. Koulutetuilla kansalaisilla on valmius tuotteliaaseen toimintaan ja niin sanottuun sosiaaliseen kansalaisuuteen, mikä edesauttaa yksilötason edistyksellistä toimintaa ja ajattelua. Näin se voi lisätä ymmärrystä ympäristöongelmista, kansalaisvaikuttamisesta ja yksilön poliittisista resursseista, jotka tuovat yksilön lähemmäs poliittista päätöksentekoa (Brady ym. 1995). Koulutustason on tutkimuksissa todettu olevan yhteydessä myönteisiin ympäristöasenteisiin (kts. esim. Givens & Jorgenson 2011; Lo 2016; Echavarren 2017; Franzen & Vogl 2013). Pohjoismaat ovat tunnettuja verorahoitteisesta universaalista ja ilmaisesta koulutusjärjestelmästä, joka mahdollistaa laadukkaan ja korkeatasoisen opetuksen käytännössä kaikille nuorille kansalaisille.

Pohjoismaisen hyvinvointivaltion riskejä torjuvan toimintalogiikan on sanottu olevan mahdollinen ympäristöpolitiikan toteuttamista edesauttava tekijä. Siinä missä hyvinvointivaltio torjuu yksilöille koituvia sosiaalisia riskejä, niin sanottu ekovaltio pyrkii ilmastopolitiikalla kontrolloimaan elinympäristöön kohdistuvia riskejä, jotka vaikuttavat kansalaisten elämään joko välittömästi tai välillisesti. Välittömiä riskejä ovat esimerkiksi Välimeren alueita piinaavat kuivuus, helleaallot ja metsäpalot. Rannikkoalueet ja erityisesti Alankomaat ovat alttiita merenpinnan nousulle. Välillisenä riskinä voidaan pitää esimerkiksi ilmastopakolaisuutta, mikä aiheuttaa sosiaalipoliittisia haasteita myös niissä maissa, joissa ilmastonmuutoksen välittömät ympäristöhaitat eivät ole yhtä vakavia. Joidenkin maiden on jopa todettu olevan ilmastonmuutoksen edetessä mahdollisia hyötyjiä kansainvälisessä kilpailussa. (Gough ym. 2008).

Vaikka monet ilmastonmuutoksesta johtuvat riskit poikkeavat sekä laadullisesti että määrällisesti perinteisistä hyvinvointivaltion kontrolloimista riskeistä, niiden

torjumisessa voi olla paljon yhtäläisyyksiä (Gough ym. 2008). Dryzekin (Gough ym. 2008) mukaan hyvinvointivaltiota ja ympäristöpolitiikkaa tukevat diskurssit vahvistavat toinen toistaan. Jos valtiossa hyväksytään laaja riskejä ennalta ehkäisevä sosiaalipoliittinen linja ja ymmärretään sen myönteinen vaikutus kansalaisille ja taloudelle, myös ympäristöä koskevien riskien ehkäiseminen voi olla helpompi hyväksyä. Samoin kuin sosiaalipoliittikka, myös ympäristöpolitiikan voi kansalaisen näkökulmasta nähdä tietoisena ja koordinoituna pyrkimyksenä kohti kestävämpää ja hyvinvoivaa yhteiskuntaa.

Edellä esitettyjen esimerkkien valossa oletan, että ympäristömyönteisten asenteiden esiintyvyys eroaa eri hyvinvointivaltioimallien välillä. Euroopan valtiot on aikaisemmin luokiteltu kuuluvaksi eri regiimeihin sen mukaan, millä perusteilla ne tarjoavat kansalaisilleen sosiaaliturvaa suojaksi erilaisilta sosiaalisilta riskeiltä. Seuraavassa alaluvussa tarkastelen hyvinvointiregiimejä koskevaa aikaisempaa kirjallisuutta ja esittelen tähän tutkielmaan valitsemani regiimiluokitukset.

3.3 Tutkielmassa käytettävät regiimit

Hyvinvointiregiimien typologiat mallintavat modernien valtioiden institutionaalisia rakenteita ja ilmentävät erilaisissa yhteiskunnassa esiintyviä eriarvoisuuksia (Marquart-Pyatt ym. 2019). Regiimit perustuvat ideaalimalleille hyvinvointijärjestelmistä, jotka todellisuudessa ovat monimutkaisia: yksittäisten valtioiden järjestelmät perustuvat useille eri tavoille tarjota kansalaisille sosiaaliturvaa. Regiimeihin luokiteltujen maiden välillä voidaan kuitenkin katsoa olevan merkittäviä yhtäläisyyksiä. Siksi regiimiluokitukset ovat myös hyödyllisiä analyttisiä työkaluja maataason vertailevassa tutkimuksessa. Regiimit kertovat usein myös yllättävän paljon niihin luokiteltavista maista, sillä eri hyvinvoinnin määritelmiin perustuvat regiimiluokitukset koostuvat usein samoista valtioista (Fenger 2007).

Hyödynnän tutkielmassa Gøsta Esping-Andersenin (1990) hyvinvointiregiimien luokitusta. Typologia perustuu alun perin kolmeen eri hyvinvointivaltiomalliin, jotka määräytyvät sen mukaan, mille kolmesta sosiaaliturvan peruspilarista hyvinvoinnin tuottaminen perustuu. Pelkistetysti hyvinvoinnin peruspilareita ovat sosiaaliturvaa kontrolloiva valtio, yksilön sosiaalisena tukiverkkona toimiva perhe ja markkinat, joilla hyvinvointia luodaan vaihdannan kautta. Vaikkakin hyvinvoinnin tarjoaminen eri maissa

perustuu aina useamman kuin yhden peruspilarin varaan, tiettyjen maiden välillä on huomattavia yhtäläisyyksiä sosiaalipalveluiden järjestämisen kokonaisuuden kannalta. Siksi valtioiden tyypittely eri regiimeihin on perusteltua ja tutkimuksen kannalta hyödyllinen ideaalimalli. Seuraavaksi esittelen Esping-Andersenin luokituksen, minkä jälkeen esitän muut tässä tutkielmassa käytettävät hyvinvointiregiimitypologian myöhäisemmät lisäykset. Rajaan tarkasteluni Euroopan maita ja Israelia koskevaan luokitteluun, sillä tutkielman tilastollisessa analyysissä käyttämäni ESS-aineisto sisältää vastaajia vain näistä maista.

Esping-Andersenin (1990, 26–29) luokittelemiin kolmeen regiimiin kuuluu sosiaalidemokraattinen, liberaali ja konservatiivis-korporatistinen regiimi (Esping-Andersen 1990, 26–29). Sosiaalidemokraattinen eli pohjoismainen malli pyrkii tarjoamaan kansalaisille universaaleja sosiaalietuuksia muutenkin kuin pelkkien perustarpeiden osalta. Peruspilareista etenkin valtion rooli ja julkisen sektorin vastuu korostuvat, mikä konkretisoituu universaalisti kaikille kansalaisille tarjotun sosiaaliturvan muodossa. Universaalissa mallissa sosiaaliturvaa ei siis tarjota ainoastaan sitä kipeimmin tarvitseville vaan myös niille, joilla ei ilmene taloudellisia ongelmia. Siksi malli voi käydä myös varsin kalliiksi, mutta toisaalta universaalisuusperiaate voi myös lisätä mallin kannatusta.

Liberaaliin eli yksilökeskeiseen malliin kuuluu marginaalinen minimaaliset perustarpeet kattava sosiaaliturva, minkä takia julkisella vallalla on ylipäättään varsin pieni vastuu yksilön hyvinvoinnin takaamisesta. Yksilön vastuun korostuminen johtaa siihen, että yksilön on itse huolehdittava omasta ja perheensä sosiaalisesta hyvinvoinnista. Liberaaleissa maissa sosiaaliturvaa saavat eniten ne, joilla on rahaa ostaa sitä yksityisten vakuutusten muodossa, kun taas taloudellisesti heikosti toimeentulevat joutuvat tyytymään marginaalisiin ja usein heikkoihin sosiaalipalveluihin. Mallin on katsottu pikemminkin ylläpitävän ja uudelleentuottavan tuloeroja, sosiaalista eriarvoisuutta ja polarisaatiota apua tarvitsevien ja toimeentulevien välille sen sijaan, että se ratkaisisi rakenteellista epätasa-arvoa (Esping-Andersen ym. 2002, 15).

Manner-Eurooppaan sijoittuva konservatiivis-korporatistinen hyvinvointimalli taas nojaa pitkälti suoritusperustaiseen subsidiariteettiperiaatteeseen sekä solidaariseen sosiaaliturvaan. Tämä tarkoittaa, että mannermaisen mallin hyvinvointivaltiossa yksilö saa työpaikan turvin hankittua itselleen ja perheelleen maksujen suuruuteen perustuvan

sosiaalivakuutuksen. Valtion rooli korostuu vasta silloin, kun perhe ei kykene tarjoamaan tarvittavaa sosiaalista tukea. Tämän lisäksi kansalaisjärjestöt ja kirkko ovat merkittäviä hyvinvointipalvelujen tuottajia (Aspalter 2011, 740). Mallin ongelmakohtia ovat muun muassa epävakaat työmarkkinat ja heikossa työmarkkina-asemassa olevat yksilöt (Esping-Andersen ym. 2002, 16–27).

Esping-Andersenin luokitusta on käytetty paljon selitettäessä maiden välisiä eroja. Sitä on kuitenkin kritisoitu siitä, ettei useita Itä- ja Etelä-Euroopan maita voi luokitella kuuluvaksi kolmiluokkaisen typologian regiimeihin. Siksi typologiaan onkin muiden hyvinvointiteoreetikkojen toimesta lisätty myös muita tarkentavia regiimejä ajan saatossa. Näitä ovat muun muassa eteläeurooppalainen regiimi (Ferrera 1996) sekä Fengerin (2007) Itä- ja Keski-Euroopan post-kommunistiset valtiot kolmeen ryhmään jakava luokittelu. Fenger jakaa nämä maat entisen Neuvostoliiton regiimiin, post-kommunistiseen regiimiin ja kehittyvien hyvinvointivaltioiden regiimiin.

Ferrera (1996) ja Gal (2010) ovat argumentoineet erillisen Etelä-Euroopan regiimin puolesta vetoamalla Välimeren alueen valtioissa vallitsevaan klientelismiin, jossa sukulaiset ja näiden sosiaaliset verkostot ovat tärkeitä sosiaaliturvan lähteitä. Tällaisen hyvinvointimallin voidaan katsoa pikemminkin tuottavan eriarvoisuutta kuin hillitsevän sitä, sillä sosiaaliset verkostot eivät jakaudu yhteiskunnassa yksilöiden keskuudessa tasaisesti. Myöhäinen teollistuminen, työmarkkinoiden segmentoituminen, laaja informaalin talouden sektori ja heikko keskusjohtoinen valtio vaikuttavat hyvinvointivaltion talouteen, rakentumiseen ja toimintaan, mikä on vaikeuttanut niin kattavan sosiaaliturvan rahoittamista kuin hallinnoimista (Gal 2010, 289).

Fengerin (2007) mukaan Itä- ja Keski-Euroopan post-kommunististen maiden pitkän historian kommunistisen hallinnon ja sosiaalipolitiikan alla voidaan katsoa vaikuttaneen merkittävästi näiden nykyisiin hyvinvointijärjestelmiin, jotka poikkeavat Espingin-Andersenin luokittelemista Länsi-Euroopan regiimien tavasta tarjota sosiaaliturvaa. Post-kommunististen maiden välillä on merkittäviä eroja esimerkiksi vauraudessa, luottamustasoissa ja institutionaalisessa sosiaaliturvassa, minkä takia Fenger argumentoi aiheelliseksi jakaa kyseiset valtiot kolmeen eri regiimiin: entisen Neuvostoliiton regiimiin ja post-kommunistiseen regiimiin ja kehittyvien hyvinvointivaltioiden regiimiin.

Entisissä Neuvostoliiton jäsenvaltioissa, kuten Venäjällä ja Baltian maissa, on suhteellisen matala bruttokansantuote sekä vähäinen julkinen panostus sosiaaliturvaan.

Post-kommunistisen regiimin maissa hyvinvointijärjestelmään sisältyy joitakin mannermaisen ja sosiaalidemokraattisen regiimin ominaisuuksia. Post-kommunistisen regiimin valtioita ovat muun muassa Slovenia, Puola, Tšekki ja Unkari. Viimeisen eli kehittyvien hyvinvointivaltioiden regiimissä sekä lapsikuolleisuus on korkea ja elinajanodote alhainen, mikä kertoo hyvinvointijärjestelmän kehittymättömyydestä ja alhaisesta kapasiteetista. Tämän regiimin valtioita ovat esimerkiksi Moldova, Georgia ja Romania. (Fenger 2007). Tässä tutkielmassa hyödyntämäni ESS-kyselyaineisto ei kuitenkaan sisällä yhtäkään jälkimmäisen regiimin valtioista.

Tutkielman regiimeinä on siis yhteensä kuusi eri regiimiä, jotka on esitetty kuviossa 2. Regiimejä ovat Gøsta Esping-Andersenin (1990) alkuperäiseen kolmiosaiseen luokitteluun perustuvat pohjoismainen, liberaali ja mannermainen regiimi, Ferreran (1996) määrittämä eteläeurooppalainen regiimi, sekä Fengerin (2007) määrittämät Itä- ja Keski-Eurooppaan perustuvat entisen Neuvostoliiton regiimi ja post-kommunistinen regiimi. Eteläeurooppalaiseen regiimiin on lisätty Galin (2010) ehdotuksen mukaisesti Israel.

Kuvio 2. Tutkielmassa käytettävät regiimit ja niihin kuuluvat maat.

Kuten edellä olen esittänyt, hyvinvointimallin on katsottu olevan yksi mahdollinen ympäristömyönteisiä asenteita tuottava tekijä, minkä oletan näkyvän myös kattavaa

sosiaaliturvaa tarjoavissa Pohjoismaissa, kun regiimejä verrataan toisiinsa. Aikaisemmassa tutkimuksessa on esitetty lukuisia sosiaalisesti hyvinvointiin liittyviä mekanismeja, joiden on katsottu vaikuttavan yksilötasolla ilmeneviin asennetrendeihin. Seuraavassa alaluvussa esitän aikaisemmassa tutkimuksessa havaittuja merkittävimpiä yksilötason selittäviä tekijöitä, joista osan ilmenemiseen hyvinvointiregiimi voi merkittävästi vaikuttaa.

3.4 Ympäristöasenteisiin vaikuttavat yksilötason tekijät

Vaikka tutkielma keskittyy vahvasti kontekstuaalisten tekijöiden ja asenteiden väliseen yhteyteen, analyysissä on tärkeä huomioida myös yksilötason tekijöiden vaikutus. Yksilötasolla havaitut erot ovat usein vahvempia kuin makrotason vaihtelu tarkoittaen sitä, että maiden välillä on vähemmän eroja kuin niiden sisällä. Toisaalta yksilötasolla vaikuttavien tekijöiden tarkastelu ja niihin perehtyminen auttaa myös paremmin ymmärtämään sitä, mihin yksilötason mekanismeihin konteksti ja institutionaalinen viitekehys voivat eniten vaikuttaa. Keskityn tähän tarkemmin selittävän analyysin toisessa osassa huomioiden tutkimusaineiston osalta aikaisemmassa tutkimuksessa tärkeimmiksi havaitut yksilötason muuttajat.

Lukuisilla eri yksilötason sosioekonomisilla ja sosiodemografisilla tekijöillä on havaittu olevan yhteys ympäristöasenteisiin. Siksi niiden vaikutus tulee ottaa huomioon myös makrotasolle keskittyvässä monitasoanalyysissä käyttäen niitä kontrollimuuttujina. Kontrollimuuttujia käytetään tilastollisessa analyysissä siksi, että yksilöllinen vaihtelu voi olla makrotekijöistä riippumatonta ja selittyä paremmin yksilötason tekijöillä. Monitasoanalyysillä pystytään tehokkaammin erottelemaan eri tason tekijöiden selitysvaikutus eli se, kuinka hyvin eri tason selittävät tekijät yhdessä ennustavat vastattuja asenteita. On myös mahdollista tarkastella yksilötason tekijöiden vaihtelua eri regiimien sisällä ja tutkia, vaikuttavatko yksilötason tekijät eri tavoin kontekstista riippuen. Voidaan esimerkiksi tarkastella, onko taloudellisen toimeentulon yhteys eri ympäristöasenteisiin samanlainen Pohjoismaissa kuin entisissä Neuvostoliiton jäsenvaltioissa. Ensin on tärkeä ymmärtää, mitkä yksilötason tekijät tarkalleen vaikuttavat asenteisiin. Aiheesta löytyy paljon tutkimustietoa, jota esittelen tässä alaluvussa.

Laadulliset haastattelut ja kansainväliset kyselytutkimukset auttavat ymmärtämään eri yksilötason tekijöiden yhteyttä ympäristöasenteisiin. Kaiken kaikkiaan yksilön

ympäristöasenteisiin vaikuttaa aikaisemman empiirisen tutkimuksen perusteella laaja skaala eri sosioekonomisia ja -demografisia tekijöitä. Myös ympäristöhuoleen vaikuttavia tekijöitä on kartoitettu monipuolisesti, mutta ilmastonmuutokseen liittyvistä vastuun kokemuksista ei löydy yhtä paljon tutkimustietoa. Sen sijaan ympäristömyönteisiä käyttäytymisaikeita on mitattu kulutukseen ja poliittiseen aktiivisuuteen keskittyvillä kyselytutkimuksilla. Asenteisiin ja aikomuksiin vaikuttavia tekijöitä ovat muiden muassa taloudellinen toimeentulo, koulutus, ikä, sukupuoli, postmateriaaliset arvot, poliittinen kanta ja asuinpaikka. Eri sosioekonomiset tekijät ja resurssit voivat myös kasautua ja yksilötasolla ne vaikuttavat aina yhdistelmänä. Käyn seuraavaksi läpi aikaisempaa tutkimusta erilaisten resurssien ja sosioekonomisten tekijöiden vaikutuksesta ympäristöasenteisiin.

Taloudellinen toimeentulo on empiirisessä tutkimuksessa osoittautunut vahvaksi ympäristöasenteita ja -huolta selittäväksi tekijäksi (Marquart-Pyatt 2008; Franzen ym. 2013; Echavarren 2017; Hannibal ym. 2016). Tulot ovat toki myös yhteydessä useiden muiden tekijöiden kanssa, jotka ovat yhteydessä asenteisiin. Esimerkiksi koulutus lisää sekä tulotasoa että myönteisiä ympäristöasenteita. Eräs olennainen syy taloudellisen toimeentulon ja ympäristöasenteiden yhteydelle on ympäristöystävällisen elämäntavan ja kulutushyödykkeiden korkea hinta. Esimerkiksi aikaisemmassa suomalaisessa kulutusasenteiden laadullisessa tutkimuksessa korkea hinta on ollut yksi yleisimmistä kulutuksen ympäristöystävällisyyttä vähentävistä tekijöistä (Uusitalo & Oksanen 2004).

Hyvin toimeentulevat myös kannattavat Euroopassa muita enemmän hiilidioksidipäästöjen vähentämiseen tähtäävää hiiliveroa (Marquart-Pyatt ym. 2019). Hiilivero johtaa käytännössä polttoaineen hinnan ja elinkustannusten kallistumiseen, mikä vaikuttaa eniten heikommin toimeentulevien arkeen ja samalla lisää eroja eri tuloryhmien toiminnallisissa mahdollisuuksissa. Hyvä esimerkki tästä on Ranskassa vuoden 2018 marraskuussa mellakoiksi eskaloitunut Keltaisten liivien liike, joka vastusti presidentti Emmanuel Macronin päätöstä nostaa polttoaineveroa. Lakipäätöstä perusteltiin ympäristösyillä, mutta mellakoitsijat ja mielenosoittajat näkivät sen ensisijaisesti eriarvoistavana ja taloudellisesti heikossa asemassa olevien kansalaisten elämää vahvemmin vaikeuttavana politiikkana (NY Times 2019). Keltaisten liivien liike on oiva esimerkki siitä, miksi tasa-arvoisuuden huomioiminen ympäristöpolitiikassa on tärkeää myös sen seurauksien näkökulmasta.

Inglehartin ja Wetzelin (2005) mukaan taloudellinen ahdinko voi yksilön näkökulmasta vähentää postmateriaalisten arvojen ja esimerkiksi ympäristöystävällisten asenteiden viehätystä, mikä taas saattaa konkretisoitua keskittymisenä omaan materiaaliseen hyvinvointiin ja tarpeisiin. Näin ollen heikoksi koettu talous saattaa laskea sekä ympäristöhuolta että vastuuta. Psykologiassa ilmiötä on perusteltu Maslow'n (1954) tarvehierarkiateorialla, jonka mukaan yksilön tulee täyttää ensin fysiologiset tarpeensa ja kokea olevansa turvassa ennen kuin tämä motivoituu huolehtimaan sosiaalisista tarpeistaan ja kunnioittamaan ympäristöä.

Koulutusasteen on havaittu olevan yksi merkittävistä ympäristöasenteita selittävistä tekijöistä (kts. esim. Franzen ym. 2013; Franzen & Meyer 2010; Marquart-Pyatt ym. 2019; Echavarren 2017). Korkeampi koulutus lisää inhimillistä pääomaa sekä tietoisuutta yhteiskunnallisista aiheista, kuten ympäristön kantokyvystä ja ilmastonmuutoksesta. Tämä taas saattaa vaikuttaa ympäristön suojelua koskeviin asenteisiin myönteisesti. Whitmarshin ym. (2009) mukaan tietoisuus yhteiskunnallisista ongelmista ja niihin vaikuttamisesta määrittää myös yksilön kyvykkyyttä tehdä ympäristöystävällisiä valintoja. He selittävät yksilön kykyä hahmottaa ja kontrolloida omaa ympäristöystävällistä kulutustaan hiilikyvykkyyden käsitteellä (engl. carbon capability). Hiilikyvykäs yksilö tiedostaa omaan elämäntyyliinsä ympäristökuormitukseen liittyvät sosiaaliset, infrastruktuuriin liittyvät materiaaliset sekä yhteiskunnalliselle systeemille ominaiset rajoitteet

Myös ikä on yhteydessä ympäristöasenteisiin niin, että vanhemmat ihmiset ovat keskimäärin vähemmän huolissaan ympäristöstä kuin nuoremmat (kts. esim. Franzen & Meyer 2010; Marquart-Pyatt ym. 2019; Marquart-Pyatt 2008; Lo 2016). Samaten myös muita postmateriaalisia arvoja saattaa esiintyä keskimäärin enemmän nuorilla kuin vanhemmilla ikäryhmillä (Inglehart 2008). Toisaalta Franzenin ja Meyerin (2010) mukaan ikä saattaa vaikuttaa ympäristöasenteisiin samalla tavalla kuin se vaikuttaa poliittiseen aktiivisuuteen: ihmiset ovat usein poliittisesti aktiivisimpia keski-iässä, kun taas nuoriso ja vanhukset keskittyvät pikemminkin henkilökohtaisiin ja yksityisiin asioihin yhteiskunnallisten ongelmien sijaan. Näin ollen iän yhteys ympäristöasenteisiin ei siis olisi välttämättä lineaarinen, vaan keski-ikää kohti nouseva ja sen jälkeen laskeva käyrä.

Sukupuolen ja ympäristöasenteiden yhteyttä mitattaessa naiset ovat osoittautuneet miehiä ympäristömyönteisemmiksi. Naiset kokevat keskimäärin miehiä enemmän ympäristöhuolta myös silloin, kun tulot ja koulutustaso otetaan huomioon (Franzen & Meyer 2010; Zelezny ym. 2000). Euroopassa naiset myös kannattavat korkeampia ympäristöveroja ja energiatehottomien kodinkoneiden kieltoa sekä suosivat energiatehokasta kulutuskäyttäytymistä enemmän kuin miehet (Marquart-Pyatt ym. 2019).

Ympäristöhuolen ja -asenteiden sukupuolieroja on selitetty sillä, että naiset arvioida riskit keskimäärin suuremmiksi kuin miehet (Bord & O'Connor 1997). Sosiologiassa sukupuolten välisten asenne-erojen katsotaan selittyvän pitkälti sosialisatiolla, kasvatuksella ja sillä, kuinka yhteiskunnalliset rakenteet ja instituutiot tuottavat käsityksiä eri sukupuoliin liittyvistä rooleista tarjoten samalla valmiita käyttäytymismalleja. Ilmastonmuutoksen onkin katsottu haastavan modernin teollisuusyhteiskunnan mieskäsitystä ja maskuliinisuutta, mikä on tullut esiin muun muassa ilmastoskeptikoiden haastatteluissa. Anshelmin ja Hultmanin mukaan ennen 1990-lukua vallalla ollut maskuliinisuuskäsitykseen kuului kovuus ja päättäväisyys, kun taas uudempaan ekomoderniin käsitykseen kuuluu pikemminkin vastuullisuus ja huolehtivaisuus. Ilmastoskeptikkoja on suhteellisen vähän, mutta heistä selvästi suurin osa on iäkkäitä miehiä, jotka haluavat varjella vanhoja arvoja. (Anshelm & Hultman 2014).

Poliittisen kannan on teoretisoitu selittävän käyttäytymistä (Jacoby 1988a; Jacoby 1988b) ja sen on aikaisemmassa tutkimuksessa havaittu olevan yksi ympäristöystävällistä asenteita (Cruz 2017; Kvaløy ym. 2012), sekä eettistä kulutusta (Koivula ym. 2019) selittävä tekijä. Poliittinen kanta voi jopa lieventää ympäristötietoisuuden ja koulutustason yhteyttä asenteisiin (Marquart-Pyatt ym. 2014). Marquart-Pyatt ja kumppanit kuitenkin huomauttavat, että Itä-Euroopan post-kommunistisissa valtioissa vasemmisto- ja oikeistopuolueet identifioituvat huomattavasti eri lailla kuin esimerkiksi Länsi-Euroopassa ja Yhdysvalloissa. Näissä valtioissa poliittinen kanta ei selitäkään ympäristöpoliittisia asenteita joko ollenkaan tai ainakaan yhtä vahvasti kuin muualla Euroopassa. (Marquart-Pyatt ym. 2019).

Sukupuolierot ja muut sosioekonomisten tekijöiden vaikutukset voivat korostua yksilöiden klusteroituessa tiettyjen piirteiden perusteella. Yhteiskunnan tasolla vallitseva sosiaalisia ominaisuuksia koskeva stereotypia saattaa ohjata ja yhdenmukaistaa

stereotyyppiseen luokitukseen samaistuvien yksilöiden käyttäytymistä, arvoja ja asenteita. Ympäristöasenteita tutkittaessa onkin havaittu eräänlaisia asenneklustereita, jotka muodostuvat tiettyjen sosioekonomisten ominaisuuksien ja niiden sekoituksen perusteella. Ihmisen aiheuttaman ilmastomuutoksen kieltäminen ja vähättely on yleistä etenkin valkoihoisilla konservatiivisilla (McCright & Dunlap 2011) sekä muutoin arvopohjaltaan oikeistolaisilla ja nationalistisilla miehillä (Krange ym. 2018).

McCright ja Dunlap (2011) selittävät tätä muun muassa Kahanin ym. (2007) kollektiivisen identiteetin hypoteesilla sekä niin sanotulla valkoinen mies –efektillä (engl. white male effect) (Jost ym. 2008). Kahanin ym. (2007) hypoteesin mukaan ilmastoasenteet saattavat toimia tiettyjen sosiaalisten ominaisuuksien perusteella muodostuneen ryhmän kollektiivista identiteettiä konstruoivana tekijänä. Tällöin ryhmässä vallitsevat asenteet leviävät muihin jäseniin ja vahvistuvat entisestään jäsenten peilattaessa omia mielipiteitään niihin. Valkoinen mies –efekti taas tarkoittaa systeemin ja vallitsevan järjestyksen hyväksyneiden henkilöiden psykologista taipumusta kannattaa sitä ylläpitävää politiikkaa ja vastustaa muutosta. Poliittisesti konservatiivit ovat liberaaleja useammin systeemin vallitsevan järjestyksen säilyttämisen puolella (Jost ym. 2008). Laveamman tulkinnan mukaan systeemin hyväksymisen on katsottu nostavan kynnystä kaikkien systeemiä koskevien ongelmien myöntämiselle. Ihmisen aiheuttama ilmastomuutos ja sen torjuminen ovat nykyisen yhteiskuntajärjestyksen ja talousjärjestelmän kannalta merkittäviä muutoksia vaativa tekijöitä. Siksi myös edellä kuvatun psykologisen mekanismin valossa konservatiivien voidaan olettaa olevan vähemmän taipuvaisia ilmaisemaan ympäristöhuolta. Vaikka en huomioi poliittista kantaa tutkielman tilastollisessa analyysissä, yhteyden tiedostaminen on tärkeää ympäristöasenteiden kokonaisvaltaisen ymmärtämisen kannalta.

Osa tutkimuksista osoittaa, että urbaaneilla asuinalueilla raportoidaan enemmän ympäristöhuolta kuin harvemmin asutuilla alueilla (Valkila & Saari 2013; Berenguer ym. 2005). Yhteys ympäristöasenteiden ja asuinalueen välillä on kuitenkin ollut tutkimuksissa epä johdonmukainen. Kansainvälisessä monitasovertailussa makrotason asukastiheys tai urbaanin väestön osuus eivät ole selittäneet ympäristöasenteita (Franzen & Meyer 2010; Franzen ym. 2013; Lo 2016) eikä yksilötason asuinpaikkaa ole sisällytetty useimpiin kansainvälisiin analyysiin (kts. esim. Lo 2016; Echavarren 2017; Givens ym. 2011; Hannibal ym. 2016; Marquart-Pyatt ym. 2019). En myöskään tässä tutkielmassa sisällytettyä asuinpaikkaa lopulliseen analyysiin.

Aikaisemman tutkimuksen perusteella keskeisiksi ympäristöasenteita määrittäviksi tekijöiksi on siis osoittautunut usea eri sosioekonominen tekijä, joista tärkeimmät huomioidaan kontrollimuuttujina regiimin ja ympäristöasenteiden yhteyttä tarkastelevassa monitasoanalyyysissä. Samat muuttujat on myös sisällytetty regiimeittäin tehtyyn regressioanalyyysiin, jolla pyrin selvittämään regiimien välisiä eroja tarkemmin. Malleihin on valittu aikaisemman tutkimuksen perusteella merkittävimmiksi osoittautuneet selittävät muuttujat, joita ovat koulutus, ikä, sukupuoli sekä koettu taloudellinen toimeentulo, ja regiimivertailuun on lisätty sosiaalinen ja institutionaalinen luottamus. Koska tutkielman pääpaino on makrotasolla, asenteita aikaisemmassa tutkimuksessa heikosti tai epäjohdonmukaisesti selittävät yksilötason tekijät on jätetty malleista pois. Näitä ovat muun muassa poliittinen kanta ja asuinpaikka.

4. TUTKIMUSASETELMA

4.1 Tutkimusasetelma ja hypoteesit

Tässä tutkielmassa tarkastelen Euroopassa esiintyviä ympäristöasenteita ja hyvinvointivaltiomallin yhteyttä niihin. Analyysi koostuu kuvailevasta ja selittävästä osiosta, joista jälkimmäinen on jaettu edelleen kahteen osaan. Aluksi tarkastelen ympäristöhuolen ja -vastuun esiintyvyyttä eri regiimeissä kuvailevassa analyysissä. Selittävän analyysin ensimmäinen osa tarkastelee hyvinvointivaltiomallin tilastollista yhteyttä asenteisiin kontrolloiden muita aikaisemman teorian ja empiiristen tutkimusten perusteella valikoituja maa- ja yksilötason tekijöitä. Toinen osa taas tarkastelee selittävien tekijöiden vaikutuksia eri regiimeissä.

Inglehartin (1990) postmaterialismiteesin mukaan kattava hyvinvointijärjestelmä ja sosiaaliturva voivat vaikuttaa merkittävästi kansalaisten ympäristöasenteisiin. Diekmannin & Franzenin (1990) mukaan asennemuutos selittyy pikemminkin taloudellisella elintasolla. Siksi olen valinnut hyvinvointiregiimin ja asukaskohtaisen ostovoimaan suhteutetun bruttokansantuotteen maatason selittäviksi tekijöiksi. En sisällytä globalismiteesin ehdottamia maatason ympäristöhaittoja analyysiin, sillä aineisto ei sisällä kysymyksiä ympäristöhaitoista eikä ESS-aineiston maiden välillä välttämättä ilmene yhtä näkyviä ja poikkeavia ympäristöhaittoja kuin monissa aikaisemmissa globalismiteesiä tarkastelleissa tutkimuksissa, joissa ilmiötä on tarkasteltu lähinnä maailmanlaajuisilla aineistoilla (esim. Fairbrother 2013; Gelissen 2007). Seuraavaksi esittelen tutkielman hypoteesit, joista kaksi ensimmäistä ovat:

H1 Samaan hyvinvointiregiimiin kuuluvissa maissa raportoidaan ympäristöhuolta ja -vastuuta samankaltaisesti.

H2 Huoli ilmastonmuutoksesta sekä koettu henkilökohtainen vastuu sen haittojen vähentämisestä ovat yleisempiä pohjoismaisessa hyvinvointiregiimissä.

Hyvinvointiregiimi kertoo paljon kunkin valtion kansalaisille tarjotusta sosiaaliturvasta. Postmaterialismiteesin mukaisesti voidaan olettaa, että hyvinvointiregiimi ja siihen liittyvä institutionaalinen viitekehys vaikuttavat myös maatasolla esiintyviin asenteisiin ja normatiivisiin uskomuksiin siten, että pohjoismaisen regiimin kattavan sosiaaliturvan maissa esiintyy enemmän postmaterialistisia arvoja ja näin ollen myös myönteisempiä

ympäristöasenteita. Hypoteesi H3 ja H4 keskittyvät tarkemmin siihen, mitkä regiimikohtaiset mekanismit eroja mahdollisesti tuottavat.

Koska huoli ja vastuu poikkeavat ympäristöasenteina laadullisesti toisistaan, oletan osittain eri tekijöiden selittävän niitä. Vastuu sisältää ajatuksen omasta velvollisuudesta ja aktiivisesti toimijuudesta ilmastonmuutoksen haittojen lieventämiseksi, kun huoli näyttäytyy toimijuuden kannalta passiivisempänä asenteena. Oletan eroavaisuuden muistuttavan arvojen ja asenteiden välistä kuilua, jolloin yksilön toimintamahdollisuuksiin liittyvien resurssin kaltaisten tekijöiden tulisi olla vahvemmin yhteydessä koettuun vastuuseen kuin huoleen. Siksi myös oletan huolen ja vastuun jakaumien poikkeavan toisistaan maa- ja regiimitason vertailussa. Kolmas hypoteesi onkin:

H3 Vastattu ympäristöhuoli ja –vastuu selittyvät osin eri tekijöillä

Selittävän analyysin toisessa osassa tarkastelen asenteita selittäviä yksilötason tekijöitä regiimikohtaisesti. Jos yksilötason vaikutus asenteisiin eroaa regiimien välillä, voidaan tehdä johtopäätöksiä sen suhteen, mitkä hyvinvointivaltiomalliin liittyvät kontekstuaaliset tekijät ja mekanismit tuottavat eroja ympäristöasenteissa. Eroja tarkastellessa voidaan tarkastella niin tilastollisia merkitsevyyksiä kuin yhteyksien suuntaa. Neljäs hypoteesi on:

H4 Hyvinvointiregiimien välillä on eroja siinä, mitkä ja millä tavoin eri yksilötason tekijät vaikuttavat ympäristöasenteisiin.

4.2 Aineisto

Hyödynnän tutkielmassa European Social Surveyn (ESS 2016) kahdeksannella kierroksella vuonna 2016 kerättyä kyselyaineistoa. Kysely sisältää laajan valikoiman arvoja, politiikkaa, institutionaalista luottamusta, hyvinvointia ja sosiodemokrafisia tekijöitä koskevia aiheita. Tutkielman kannalta erityisen tärkeä kyselyn osa on ensimmäistä kertaa mukana oleva ilmastonmuutosta koskevia asenteita koskeva ilmastopaneeli, joka kartoittaa muun muassa vastaajan henkilökohtaisia ilmastonmuutokseen liittyviä uskomuksia, huolia ja vastuuta sekä energiansäästöön liittyvää kulutusta. Monivaiheisella kansallisella otoksella kerätty aineisto sisältää yhteensä 44387 vastaajaa 23 eri maasta. Maat on luokiteltu kuuteen eri

hyvinvointiregiimiin aikaisempien typologioiden perusteella (Esping-Andersen 1999; Campos-Matos & Kawachi 2015; Gal 2010; Fenger 2007). Maat, otoskoot ja regiimiluokitukset on esitetty seuraavan alaluvun 4.3 taulukossa 1.

4.3 Muuttujat

Tässä alaluvussa esittelen tutkimukseni selitettävät ja selittävät muuttujat. Tarkastelen tutkielmassa ympäristövastuuta ja ympäristöhuolta kahden ESS8-kyselylomakkeen kysymyksen avulla, jotka esitän samassa muodossa kuin ne on kysytty kyselyn suomenkielisessä versiossa. Datan muokkaaminen ja kuvailevat taulukot on tehty käyttäen R Studio -ohjelmistoa.

Tutkimuksessa on kaksi selitettävää muuttujaa, joiden tarkastelussa käytetään monitasoista lineaarista regressiota. Koetun ympäristöhuolen tarkastelussa hyödynnetään vuonna 2016 kerätyn ESS-kyselyaineiston kysymystä “Kuinka huolestunut olet ilmastonmuutoksesta?”. Vastausvaihtoehdot viimeiseen ovat 1 = en lainkaan huolestunut, 2 = en kovin huolestunut, 3 = jonkin verran huolestunut, 4 = erittäin huolestunut, ja 5 = äärimmäisen huolestunut. Ympäristövastuuta taas samassa kyselyssä mittaa kysymys “Missä määrin sinun pitäisi mielestäsi omalta osaltasi yrittää vähentää ilmastonmuutoksen vaikutuksia?”. Kysymyksen vastaukset ovat asteikolla 0-10, jossa 0 tarkoittaa “ei lainkaan” ja 10 tarkoittaa “hyvin paljon”. Molempia muuttujia kohdellaan jatkuvina ja niiden kuvailevat maa- ja regiimi-arvot on esitetty taulukossa 1. Regiimien arvot on raportoitu niihin kuuluvien maiden jälkeen.

Selittävän analyysin ensimmäisen osan monitasomalleissa on mukana yhteensä kuusi selittävää muuttujaa, joista kaksi ovat maatason ja neljä yksilötason selittäviä tekijöitä. Maatason muuttujat ovat hyvinvointiregiimi ja valtion asukasta kohden laskettu ostovoimaan suhteutettu bruttokansantuote. Hyvinvointiregiimimuuttuja on tehty luokittelemalla ESS8:n kyselyaineiston maat kuuteen eri regiimiin. Myös regiimit ja niihin kuuluvat maat ja maiden materiaalista elintasoja kuvaavat arvot on esitetty taulukossa 2.

Taulukko 1. Huolen ja vastuun kuvailevat arvot.

Maa / regiimi	n	Ympäristöhuoli [asteikko 1-5]			Ympäristövastuu [asteikko 0-10]		
		Keskiarvo	Keskihajonta	Tyhjät (%)	Keskiarvo	Keskihajonta	Tyhjät (%)
Suomi	1925	3,06	0,82	0,83	7,55	2,27	1,77
Islanti	880	3,11	0,90	1,36	7,26	2,43	1,48
Norja	1545	2,99	0,83	1,42	7,25	2,30	1,49
Ruotsi	1551	2,84	0,87	0,77	7,50	2,24	1,93
Pohjoism.	5901	2,94	0,85	1,05	7,45	2,27	1,69
Irlanti	2757	2,78	0,93	1,20	6,64	2,57	2,25
Iso-Britannia	1959	2,93	0,95	2,14	6,88	2,50	2,76
Liberaali	4716	2,92	0,94	1,59	6,86	2,51	2,46
Itävalta	2010	3,04	0,90	3,23	6,92	2,68	4,78
Belgia	1766	3,18	0,86	0,96	6,99	2,34	1,08
Ranska	2070	3,21	0,94	1,35	7,92	2,29	2,03
Saksa	2852	3,35	0,85	1,72	7,59	2,34	2,17
Alankomaat	1681	3,02	0,85	1,31	6,82	2,35	1,73
Sveitsi	1525	3,12	0,84	1,77	7,86	2,24	2,56
Mannerm.	11904	3,24	0,89	1,75	7,58	2,36	2,41
Israel	2557	2,67	1,05	9,93	6,23	3,16	15,10
Italia	2626	3,21	0,84	2,97	6,31	2,55	5,48
Portugali	1270	3,50	0,91	1,73	6,70	3,12	3,62
Espanja	1958	3,42	0,88	2,91	6,94	2,65	6,08
E-Euroopp.	8411	3,28	0,89	4,89	6,57	2,69	8,26
Tšekki	2269	2,73	1,06	5,46	4,34	2,59	6,17
Unkari	1614	3,06	0,85	2,97	5,33	2,61	4,28
Puola	1694	2,74	0,86	4,90	6,53	2,52	9,09
Slovenia	1307	3,18	0,86	1,30	6,36	2,74	2,22
Post-komm.	6884	2,81	0,91	3,95	5,93	2,69	5,69
Viro	2019	2,64	0,95	2,87	5,25	2,86	3,71
Liettua	2122	2,87	0,91	10,56	5,90	2,65	15,36
Venäjä	2430	2,77	0,96	17,41	4,87	2,55	19,30
Ent. Neuv.	6571	2,77	0,95	10,73	4,90	2,56	13,24
Yhteensä	44387	3,06	0,94	3,90	6,56	2,71	5,54

Toinen maatason selittävästä muuttujista tutkimuksessa on maan materiaallinen elintaso, joka on aikaisemmassa tutkimuksessa osoittautunut vahvaksi maiden välisiä ympäristöasenteiden eroja selittäväksi tekijäksi (ks. esim. Echavarren 2017; Franzen & Vogl 2013; Givens & Jorgenson 2011). Vauraissa valtioissa kuluttajille on keskimäärin tarjolla parempilaatuisia hyödykkeitä, mikä nostaa materiaalista elintaso. Siksi materiaalista elintaso tässä tutkimuksessa mittaa ostovoimapariteettiin suhteutettu valtion bruttokansantuote asukasta kohden (BKT/PPP per capita). Valtioiden välillä on merkittäviä eroja hyödykkeiden hinnoissa ja kulutusmahdollisuuksissa, minkä takia BKT asukasta kohden ei itsessään ole materiaalista elintaso mitattaessa erityisen tarkka mittari. Ostovoima huomioitaessa kulutuksen määrää ja materiaalista elintaso on kuitenkin mahdollista vertailla valtioiden välillä luotettavammin. Materiaalista elintaso kuvaava aineisto on haettu Maailmanpankin nettisivuilta (World Bank 2016) ja siinä kunkin valtion BKT on muunnettu yhteismitalliseksi kansainvälisen dollarin arvoon, mikä mahdollistaa eri valuuttoja käyttävien valtioiden välisen tilastollisen vertailun. Taulukossa 2 on esitetty maiden BKT/PPP asukasta kohden. Analyysin monitasomalleissa arvoja käsitellään tuhansissa tulkinnan helpottamiseksi.

Taulukko 2. Maiden BKT/PPP asukasta kohden.

Hyvinvointiregiimi	Maa	BKT/PPP per capita
Pohjoismainen	Suomi	43729.96
	Islanti	52582.29
	Norja	58138.44
	Ruotsi	49084.07
Mannermainen	Itävalta	51655.50
	Belgia	47220.36
	Ranska	41942.63
	Saksa	49921.33
	Alankomaat	51338.57
	Sveitsi	64215.86
Liberaali	Irlanti	70925.76
	Iso-Britannia	42977.22

(Taulukko jatkuu seuraavalla sivulla)

(Taulukko jatkuu)

Eteläeurooppalainen	Israel	37513.39
	Italia	39043.40
	Portugali	31042.01
	Espanja	36715.85
Post-kommunistinen	Tšekki	35230.52
	Unkari	26851.62
	Puola	27735.35
	Slovenia	33234.09
Entinen Neuvostoliitto	Viro	30897.55
	Liettua	30300.02
	Venäjä	24071.15

Yksilötason selittäviä tekijöitä monitasoanalyyseissä on valittu aikaisemman tutkimuksen perusteella sukupuoli, ikä, koulutus, koettu taloudellinen toimeentulo ja sosiaalinen sekä institutionaalinen luottamus. Yksilötason selittävien muuttujien jakaumat on esitetty taulukossa 3. Vastaajien ikä vaihtelee 15 ja 99 vuoden välillä ja keski-ikä on noin 49 vuotta. Sukupuolesta on tehty dummy-muuttuja niin, että naiset saavat arvon 1 ja miehet arvon 0. Vastaajista 52,5% on naisia.

Koulutus-muuttuja on uudelleenkoodattu kolmeen ISCED-koulutusluokkaan sen mukaan, vastaako yksilön koulutuksen taso suomalaista 1. esi- tai perusasteen, 2. toisen asteen vaiko 3. korkea-asteen koulutusta. (UNESCO 2012, 21). Vajaa 23% vastaajista on suorittanut esi- tai perusasteen korkeimpana tutkintonaan, kun taas hieman alle puolet vastaajista on suorittanut keskiasteen ja noin joka kolmas korkea-asteen korkeimpana tutkintonaan. Yksilötason materiaalista hyvinvointia mitataan koetulla taloudellisella toimeentulolla. Tulojen sijaan materiaalista elintaso mitataan koetulla taloudellisella toimeentulolla, sillä vastaajat usein aliraportoivat oman tulotasonsa. Tuloja tarkastellessa jää huomioimatta myös peritty omaisuus. Aineistossa koetun taloudellisen toimeentulon osalta noin kolmannes vastaajista kokee elävänsä mukavasti ja noin 46% tulevansa toimeen. Vaikeaksi tai hyvin vaikeaksi vastaajista kokee toimeentulonsa noin joka viides vastaaja.

Tilastollisen analyysin toisessa osassa eli regiimivertailussa huomioidaan myös yksilön luottamus muihin kansalaisiin sekä politiikkaan ja instituutioihin. Näin voidaan katsoa, vaikuttavatko hyvinvointijärjestelmän teoretisoidut myönteiset sivuvaikutukset ympäristöasenteisiin eri tavoin eri regiimeissä. Sosiaalista luottamusta mitataan

kysymyksellä ”Voiko mielestäsi ihmisiin luottaa, vai onko niin, ettei ihmisten suhteen voi olla liian varovainen”. Kysymyksen vastaukset sijoittuvat asteikolle 0-10 niin, että nolla tarkoittaa ”Ei voi olla liian varovainen” ja 10 tarkoittaa ”Useimpiin ihmisiin voi luottaa”. Sosiaalisen luottamuksen keskiarvo on aineistossa 5,29 ja keskihajonta 2,35.

Institutionaalinen luottamus on muodostettu summamuuttujana seitsemästä kysymyksestä, joissa vastaajaa on pyydetty vastaamaan asteikolla 0-10, kuinka paljon tämä luottaa henkilökohtaisesti seitsemään eri institutionaaliseen tahoon. Näitä ovat maan parlamentti, oikeusjärjestelmä, poliisi, poliitikot, poliittiset puolueet, Euroopan parlamentti ja YK. Nolla tarkoittaa, ettei vastaaja luota kyseiseen tahoon ollenkaan ja 10 tarkoittaa, että vastaaja luottaa tahoon erittäin vahvasti. Summamuuttujan sisäistä korrelaatio eli Cronbachin alfa saa arvon 0,898. Tämä korkea arvo kertoo seitsemän valitun muuttujan vahvasta korrelaatiosta ja siitä, että ne mittaavat samaa asiaa. Summamuuttuja on muodostettu lisäämällä vastaajan raportoimien luottamusarvojen summa seitsemällä. Jos vastaaja on jättänyt vastaamatta yhteen kysymykseen, summamuuttuja saa tyhjän arvon. Muuttujien latautuminen on esitetty taulukossa 4. Institutionaalisen luottamuksen keskiarvo on 4,77. Vaikka latautumiset eivät ole erityisen vahvoja, summanmuuttuja on teoreettisesti koherentti ja siksi sitä voidaan käyttää.

Taulukko 3. Yksilötason kontrollimuuttujien frekvenssit ja tunnusluvut.

Muuttuja	n	Osuus (%)	Keskiarvo	Keskihajonta	Min	Max
Ikä	40697	100,0	48,95	18,49	15	99
Sukupuoli	41358	100,0	1,53	0,50	0	1
0 Mies	19626	47,4				
1 Nainen	21732	52,5				
Koulutus	41232	100,0	2,10	0,74	1	3
1 Esi- tai perusaste	9417	22,8				
2 Keskiaste	18264	44,2				
3 Korkea-aste	13551	32,8				
Koettu tal. Toimeentulo	40996	100,0	1,92	0,82	1	4
1 Elää mukavasti	13525	32,7				
2 Tulee toimeen	19170	46,3				
3 Vaikeuksia tulla toimeen	6226	15,1				
4 Hyvin vaikea tulla toimeen	2075	5,0				
Luottamus muihin ihmisiin	42654	100,0	5,29	2,35	0	10
Luottamus instituutioihin	42654	100,0	4,77	1,96	0	10

Taulukko 4. Institutionaalinen luottamus –summamuuttujan osamuuttajat.

Institutionaalinen luottamus	Muuttujien latautuminen	α
Kuinka paljon henkilökohtaisesti luotat seuraavaksi luettelemiini tahoihin?		0,897
Parlamentti	0,410	
Oikeusjärjestelmä	0,396	
Poliisi	0,304	
Poliitikot	0,395	
Poliittiset puolueet	0,384	
EP	0,377	
YK	0,371	

4.4 Menetelmät

Hyvinvointiregiimin yhteyttä ympäristöhuoleen ja -vastuuseen tarkastellaan aluksi kuvailevalla analyysillä. Tämän jälkeen yhteyttä tarkastellaan tilastollisesti selittävällä analyysillä hyödyntäen ensin monitasoisella ja sen jälkeen yksitasoisella regiimejä vertailevalla lineaarisella regressioanalyysillä. Analyysin tarkoitus on selvittää, eroavatko tarkasteltavat ympäristöasenteet tilastollisesti merkitsevästi regiimien välillä. Samalla katsotaan, selittävätkö ilmastonmuutokseen liittyvää huolta ja vastuuta samat vai osittain eri tekijät ja eroavatko yhteydet eri konteksteissa. Aineistosta on pudotettu ne vastaajat, jotka eivät ole vastanneet joko ilmastonmuutoshuolta tai -vastuuta mittaaviin kysymyksiin. Kuvailevassa analyysissä käytetään maan väkilukuun perustuvaa painomuuttujaa.

Tilastollisen tarkastelun vaiheessa tehdään eri ympäristöasenteiden ulottuvuuksia mittaaville muuttujille eli huolelle ja vastuulle erilliset monitasoiset lineaariset regressioanalyysit. Lineaarissa regressioanalyysissä selitettävän muuttujan tulee olla joko jatkuva tai jatkuvan kaltainen. Asteikolla 1-5 mitattua ilmastohuoli-muuttujaa ja asteikolla 0-10 mitattua ympäristövastuu-muuttujaa kohdellaan analyysissä jatkuvina.

Koska sekä yksilö- että maatason muuttujat ovat aikaisemmassa tutkimuksessa selittäneet ympäristöön liittyviä asenteita, molemmat tasot sisällytetään monitasoiseen tarkasteluun. Näin ollen ei tarvitse erikseen ratkaista sitä ongelmaa, kummalla tasolla ilmiötä tulisi ensisijaisesti tutkia (Subramanian ym. 2009). Tällöin ei myöskään tarvitse jättää mahdollisia tärkeitä selittäviä muuttujia huomiotta (Dunlap & Mertig 1997; Fairbrother 2013). Monitasomallissa maatason muuttujia käsitellään kontekstuaalisina tekijöinä,

jolloin malli vertailee niiden eroavaisuuksia eri maiden välillä. Kontekstuaalisia muuttujia on mahdollista saada hyödyntämällä maakohtaista dataa tai uudelleenkoodaamalla muuttujia aikaisemman teoria- ja tutkimuskirjallisuuden mukaisesti. Kolmas keino on laskea käytettävästä datasta maakohtaisia keskiarvoja. Maatason muuttujista regiimit on uudelleenkoodattu aikaisemman kirjallisuuden perusteella ja maakohtainen BKT/PPP asukasta kohden on haettu Maailmanpankin erillistä tietokannasta.

ESS-aineiston vastaajat ovat otantavaiheissa klusteroituneet maan perusteella, sillä maista on kustakin oma otanta eivätkä otantamenetelmät ole kaikissa maissa täysin samanlaiset. Tämän lisäksi esimerkiksi kyselylomakkeen kieli eroaa useimpien maiden välillä. Yksilö- ja maatason muuttujia sisältävässä hierarkkisessa aineistossa havaintojen odotetaan korreloivan tiettyjen tapausten osalta. Tässä tutkielmassa siis maiden sisäisten vastausten oletetaan muistuttavan toisiaan. Esimerkiksi maiden historialliset kehityspolut vaikuttavat merkittävästi kansalaisten elämään ja elintagoon, mikä saattaa edelleen vaikuttaa yhteiskunnan tasolla esiintyviin yleisiin asenteisiin. Tämä on myös monitasomallin oletus, ja samoihin klustereihin kuuluvien vastaajien oletetaan vastaavan hieman eri tavoin kuin muiden klusterien vastaajat (Rabe-Hesketh & Skrondal 2008, 73). Monitasomalli kuitenkin huomioi aineiston sisäiseen klusteroituneisuuteen liittyvän maiden sisäisen korrelaation, mikä mahdollistaa eri tasoisten muuttujien hyödyntämisen samassa selitysmallissa. (Ellonen 2006, 128–130). Monitasoanalyysi selittää yksilövarianssin lisäksi maatason varianssia eli sitä, kuinka eri maiden keskimääräiset vastaukset eroavat toisistaan maiden välillä.

Monitasomallia käytettäessä tulee olla tarkka siitä, että olennaisimmat selittävät tekijät päätyvät mukaan lopulliseen malliin. Siksi teoreettinen pohjatieto ja tutustuminen aikaisempaan tutkimukseen ovat tärkeitä mallin muuttujia määriteltäessä. Samaten virhepäätelmien ehkäisemiseksi tulee huomioida, ettei ilmiötä pyritä selittämään pelkästään maa- tai yksilötason tekijöillä, sillä monimutkaisessa sosiaalisessa todellisuudessa molemmilla tasoilla on merkitystä.

Kuvailevassa analyysissä hyödynnetään R Studio -ohjelmistoa kuvioiden ja taulukkojen tekemiseen. Selittävän analyysin monitasoanalyysissä käytetään Stata-ohjelman versiota 15.1 ja sen xtmixed-komentoa, jolla lopulliset lineaarisen regression monitasomallit saadaan taulukkomuotoon. Kummallekin selitettävälle muuttujalle tehdään oma analyysi,

ja ne sisällytetään samaan taulukkoon. Ensin tehdään selitettävän muuttujan tyhjä malli eli ilman selittäviä muuttujia. Tyhjällä mallilla tarkastellaan toisen tason ryhmien sisäistä korrelaatiota, joka lasketaan jakamalla maatason varianssi yksilö- ja maatason varianssien summalla. Näin voidaan katsoa, onko kontekstilla merkitystä selitettävän muuttujan arvojen vaihtelussa. Korrelaatio saa arvoja 0 ja 1 välillä. Jos korrelaatio on lähellä nollaa, vastaukset eivät ole maiden sisällä samanlaisia. Jos varianssia esiintyy eli arvo ei ole lähellä nollaa, monitasomallin käyttäminen on aiheellista, sillä se kertoo vastausten olevan samanlaisia maiden sisällä.

Tyhjän mallin jälkeen lisätään malli 1, jossa selittävänä muuttujana on tutkielman kannalta päämielenkiinnon kohteena oleva hyvinvointiregiimi. Hyvinvointiregiimin oletetaan vaikuttavan hyvinvoinnin lisäksi myös ympäristöasenteisiin, mikä tarkoittaisi hyvinvointijärjestelmän kattavuuden positiivista yhteyttä koettuun ympäristöhuoleen ja -vastuuseen. Referenssiluokkana käytetään pohjoismaista hyvinvointimallia, jossa ympäristöasenteiden oletetaan olevan myönteisimpiä. Seuraavaksi mallissa 2 lisätään aikaisemmassa tutkimuksessa tärkeäksi maatason selittäväksi tekijäksi osoittautunut ostovoimapariteettiin suhteutettu BKT asukasta kohden, ja viimeiseksi mallissa 3 lisätään vielä kaikki yksilötason muuttujat. Malleja lisätessä seurataan luokan sisäisen korrelaation muutosta, mikä kertoo mallin kyvystä selittää varianssia molemmilla tasoilla. Maiden välillä vertailtaessa luokan sisäinen korrelaatio saa yleensä arvoja 0,05 ja 0,25 väliltä (Lubbers & Sipma 2017). Jos taas maatason muuttujien lisääminen laskee ryhmien sisäistä korrelaatiota selvästi, maatason selittävät muuttujat eivät välttämättä selitä vastausten varianssia merkitsevästi. Tämän lisäksi malleista tulkitaan estimaatteja, keskivirheitä sekä tilastollisia merkitsevyyksiä, jotka kertovat selittävien muuttujien vaikutuksesta selitettävään muuttujaan, tulosten tarkkuudesta sekä niiden yleistettävyydestä populaatiotasolle Euroopan maissa.

Yksilötason muuttujista ikää kohdellaan jatkuvana muuttujana ja se on keskitetty vastaajan maan keski-ikään. Maatason muuttujista BKT/PPP asukasta kohden on keskitetty koko aineiston maiden keskiarvoon. Monitasoanalyysit tehdään Statan versiolla 15.1 ja niissä hyödynnetään suurimman uskottavuuden testiä (engl. maximum likelihood test).

Monitasoanalyysin jälkeen tarkastelen huolta ja vastuuta selittävien tekijöiden vaikutusta regiimikohtaisesti lineaarisella regressiolla. Vaikka analyysissä ei ole yhtäkään maatason

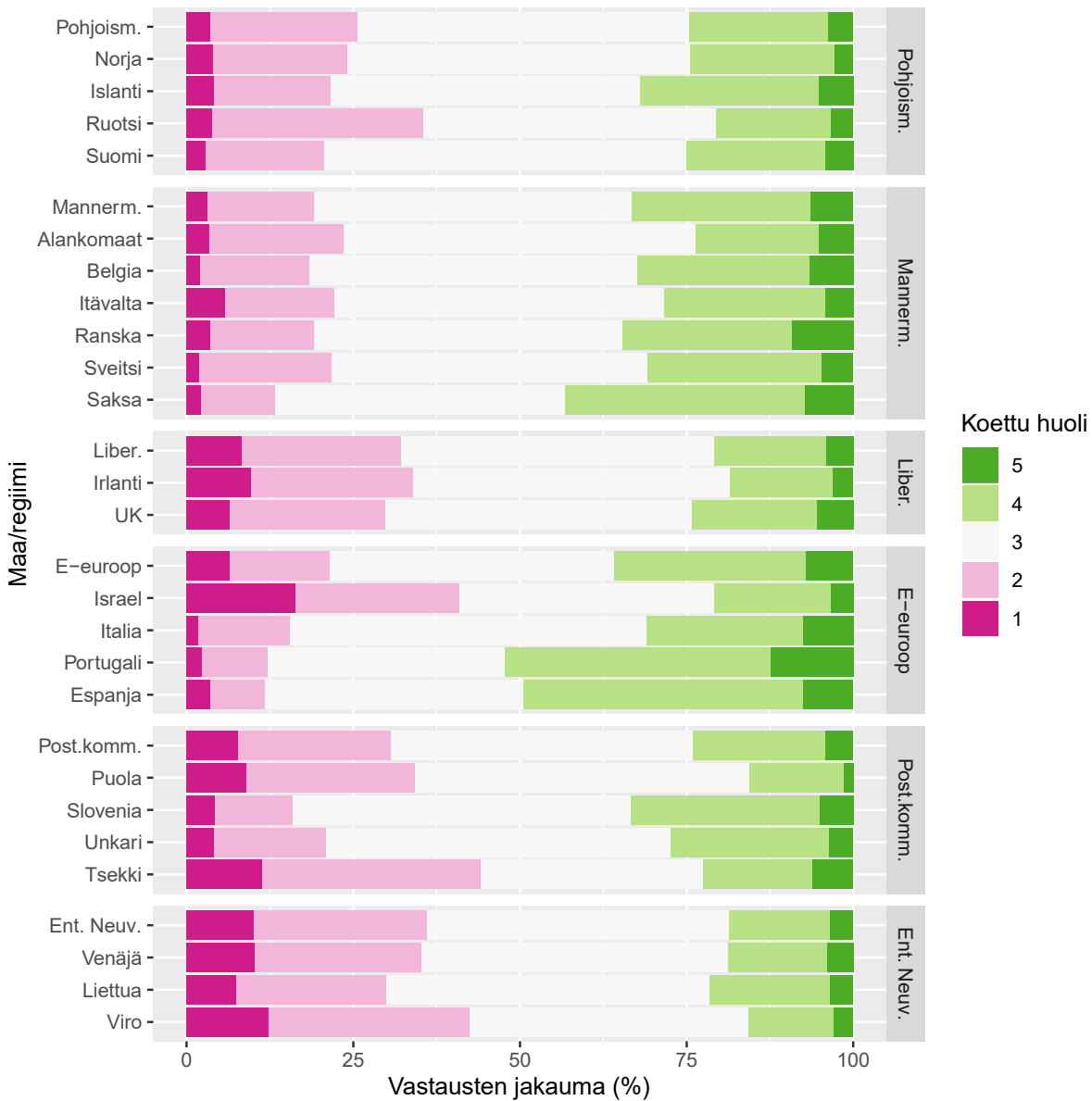
muuttujaa, se tehdään hierarkkisenä monitasomallina Statan areg-komennolla johtuen aineiston otantojen klusteroitumisesta ja maiden sisäisestä korrelaatiosta. Komento huomioi maiden otokset klustereina, muttei raportoi varianssivaihtelua maiden välillä. Selittävän analyysin toisessa osassa tarkastelen yksilötason muuttujien selittävyyden vaihtelua eri regiimeissä, minkä perusteella pyrin tekemään johtopäätöksiä mahdollisista regiimien sisällä vaikuttavista asenne-eroja tuottavista mekanismeista.

5. TULOKSET

5.1 Kuvaileva analyysi

Tarkastelen aluksi koetun ympäristöhuolen ja -vastuun yleisyyttä eri maissa ja regiimeissä. Asenteita koskevien vastausten jakaumat on esitetty kuviossa 3 huolen osalta ja kuviossa 4 vastuun osalta. Maat on järjestetty regiimeittäin ja kunkin regiimin vastausten jakaumat on esitetty regiimin maiden jakaumien rinnalla. Kuvioista 3 nähdään, että huolta koskevat vastausten jakaumat ovat varsin saman tyyppisiä regiimien sisällä, mikä tukee hypoteesia H1. Toisaalta selviä poikkeuksiakin löytyy. Kuvion alkupään maissa eli Pohjoismaissa sekä mannermaisessa regiimissä vastataan useimpiin loppupään eli post-kommunistisen regiimin ja entisen Neuvostoliiton maihin verrattuna koettavan jokseenkin enemmän huolta ilmastomuutoksesta. Useimmissa mannermaisen regiimin maissa koetaan suurempaa ympäristöhuolta kuin Pohjoismaisen regiimin maissa, ja liberaalin regiimin maissa vastataan enemmän pieniä arvoja kuin useimmissa Pohjoismaissa. Lähes kaikissa maissa selvästi yleisin vastaus on 3 eli “jonkin verran huolestunut”.

Pohjoismaisen ja mannermaisen regiimin maissa vastataan melko samalla tavalla, mutta näistä maista muihin saman regiimin maihin verrattuna Ruotsi ja Hollanti erottuvat hieman kielteisemmin ja Saksa myönteisemmin vastaavana maana. Eteläeurooppalainen regiimi on selvästi jakautunein, sillä Espanja ja Portugali erottuvat selvästi suhteellisen korkean ympäristöhuolen maina, kun taas Israel erottuu pikemminkin poikkeuksellisen vähäisen raportoidun huolen maana. Israelissa raportoidaan selvästi enemmän pieniä eli alhaista huolta kuvaavia arvoja kuin muissa eteläeurooppalaisen regiimin maissa.

Kuvio 3. Koetun ilmastohuolen jakaumat eri maissa ja regiimeissä.

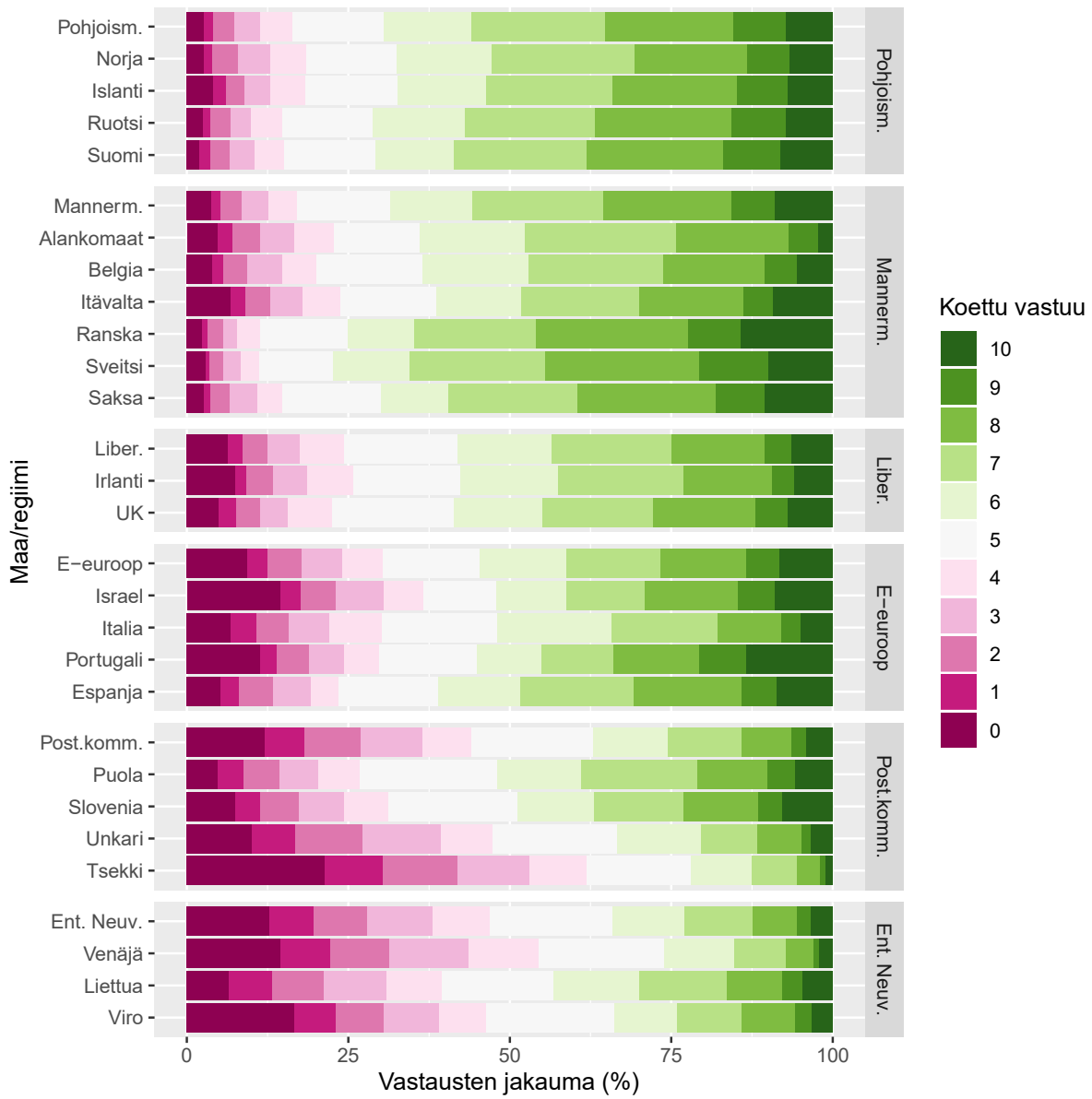
Kuviossa 4 on esitetty ympäristövastuun vastausten jakauma. Hypoteesin H1 mukaisesti myös koettua vastuuta koskevat vastaukset muistuttavat toisiaan regiimien sisällä, joskin eroavaisuuksiakin esiintyy. Pohjois- ja mannermaisten regiimien maissa raportoidaan huomattavasti enemmän koettua ympäristövastuuta verrattuna kuvion häntäpäähän maihin eli post-kommunistiseen ja entisen Neuvostoliiton regiimiin; näissä regiimeissä ainoastaan Sloveniassa ja Puolassa raportoidaan eniten keskimmäistä arvoa 5 pienempiä arvoja.

Kuviosta löytyy myös regiimin sisäisiä eroavaisuuksia. Esimerkiksi Alankomaissa ja Belgiassa raportoidaan alhaisempaa ympäristövastuuta kuin muissa mannermaisen

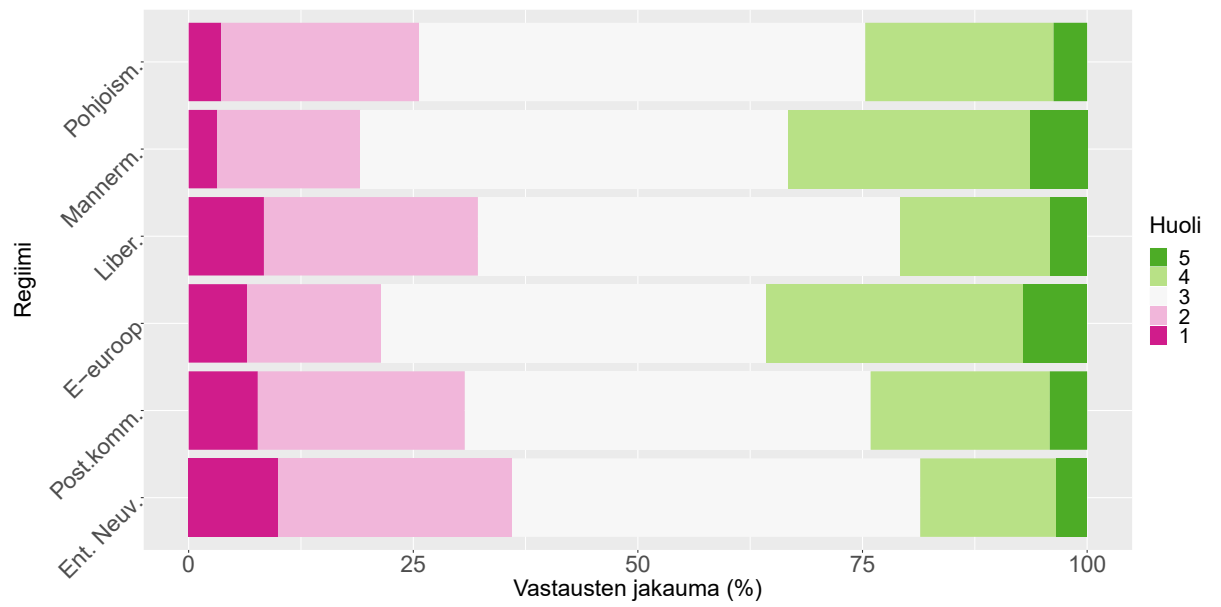
regiimin maissa. Unkari ja Tšekki erottuvat post-kommunistisessa regiimissä ja Venäjä entisen Neuvostoliiton regiimissä vähäisen koetun vastuun maina. Ympäristöhuolta ja -vastuuta koskevat vastaukset myötäilevät regiimirajoja kuitenkin siinä määrin, että katson perustelluksi jatkaa tarkastelua regiimin tasolla.

Kuviosta 4 nähdään, että suurimmassa osassa aineiston maista ympäristövastuuta koskevaan kysymykseen vastataan selvästi useammin myönteisesti kuin kielteisesti. Tässä mielessä huoli- ja vastuuasenteet jakaumat näyttävät varsin erilaisilta. Etenkin Pohjoismaissa vastuujakaumat keskittyvät johdonmukaisesti enemmän korkeille arvoille kuin vastatun huolen osalta. Kuviossa 3 selvästi korkean huolen maina erottuneet eteläeurooppalaisen regiimin Portugali ja Espanja eivät erotu vastuun osalta samalla tavalla. Yleistäen vastuujakaumat näyttävät noudattavan huolijakaumia paremmin hyvinvointimalliin liittyvää oletusta siitä, että korkean kattavan sosiaaliturvan maissa koetaan enemmän myönteisiä ympäristöasenteita. Pohjoismaat eivät kuitenkaan yksin erotu ympäristövastuullisimpina maina.

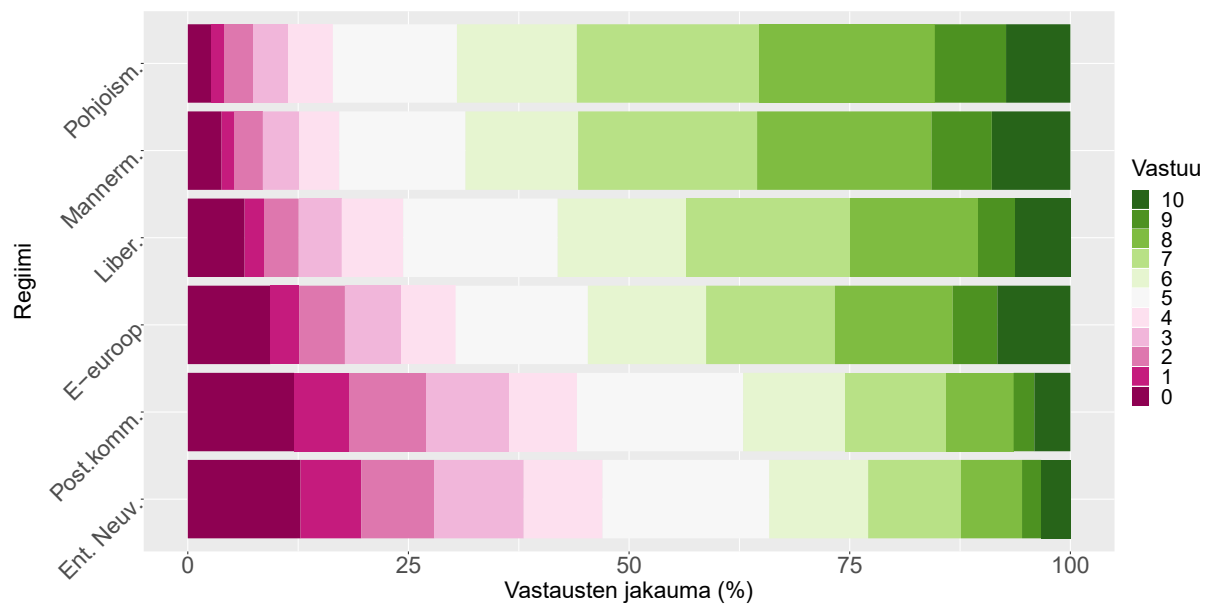
Myös Marquart-Pyattin ym. (2019) havainto ympäristöasenteiden jakautumisesta Länsi- ja Itä-Euroopan välillä näkyy paremmin vastuun kuin huolen osalta, sillä juuri Itä-Euroopan regiimeissä raportoidaan selvästi vähäisempää ympäristövastuuta kuin loppuissa regiimeissä. Läntisen Euroopan regiimit jakautuvat kuitenkin niin, että pohjois- ja mannermaisen regiimin maat näyttävät yleistään vastuullisempina kuin liberaalin ja Etelä-Euroopan regiimien maat. Näin ollen regiimit jakautuvat vastuun osalta kolmeen pariin, jotka muodostavat pohjois- ja mannermainen regiimi, liberaali ja eteläeurooppalainen regiimi sekä post-kommunistinen ja entisen Neuvostoliiton regiimi. Tämä näkyy paremmin kuvioissa 6, joissa regiimien vastuujakaumat on asetettu vieretysten. Vaikka Etelä-Euroopan regiimissä raportoidaan paljon suurinta arvoa 10, myös pienimpien arvojen raportointi on selvästi yleisempää kuin pohjois- ja mannermaisessa regiimissä. Vastuun regiimijakaumat eivät kuitenkaan jakaudu samalla tavoin regiimien välillä kuviossa 5. Vaikka pohjoismaisessa regiimissä raportoidaan Etelä-Eurooppaa vähemmän ympäristöhuolta, pohjoisessa ympäristövastuuta näyttää esiintyvän enemmän.

Kuvio 4. Koetun ilmastovastuun jakaumat eri maissa ja regiimeissä.

Kuvio 5. Koetun ilmastohuolen regiimijakaumat.

Kuvio 6. Koetun ilmastovastuun regiimijakaumat.

5.2 Selittävä analyysi

Koetun ympäristöhuolen ja -vastuun monitasoiset lineaariset regressiot on esitetty taulukoissa 5 ja 6. Molemmista taulukoista hyvinvointiregiimillä vakioitu malli 1. Tämän jälkeen mallissa 2 on lisätty regiimin lisäksi toinen maatason muuttuja eli ostovoimapariteetilla suhteutettu asukaskohtainen BKT. Lopuksi malliin 3 on lisätty kaikki yksilötason kontrollimuuttujat. Seuraavaksi tuloksia tarkastellaan taulukko kerrallaan.

5.2.1. Monitasoinen lineaarinen regressioanalyysi

Taulukossa 5 on esitetty ympäristöhuolta ja -vastuuta koskevat monitasoanalyytit vierekkäin. Malleissa 1, 2 ja 3 selitettävänä muuttujana on ympäristöhuoli ja malleissa 4, 5, ja 6 selitettävänä muuttujana on ympäristövastuu. Käyn ensin läpi ympäristöhuolen ja sen jälkeen ympäristövastuun mallien tulokset.

Ympäristöhuolta selittävässä mallissa 1 hyvinvointiregiimi on ainoa maatason selittävä muuttuja. Taulukossa muita regiimejä verrataan pohjoismaiseen regiimiin. Maatason varianssi saa arvon 0,029. Mallissa 1 maatason tekijät selittävät koetun ympäristöhuolen vaihtelusta noin 4,6%. Viiden prosentin riskitasolla tarkasteltuna pohjoismaainen hyvinvointiregiimi ei poikkea tilastollisesti merkittävästi muista Euroopan hyvinvointiregiimeistä koetun ympäristöhuolen osalta. Ainoastaan entisen Neuvostoliiton regiimissä koettu ympäristöhuoli eroaa lähes tilastollisesti merkitsevästi ($p < 0,1$) Pohjoismaissa raportoidusta huolesta.

Mallissa 2 regiimin lisäksi selittäväksi maatason muuttujaksi on lisätty BKT/PPP asukasta kohden. Maatason tekijät selittävät vaihtelusta 4,7% ja maatason varianssi on 0,027 eli hieman pienempi kuin mallissa 1. BKT/PPP asukasta kohden ei selitä koettua ympäristöhuolta tilastollisesti merkitsevästi. Sen sijaan pohjoismaisen regiimin ja entisen Neuvostoliiton regiimin välinen ero kasvaa malliin 1 verrattuna ja muuttuu tilastollisesti merkitseväksi ($p < 0,05$).

Viimeisessä mallissa 3 lisätään yksilötason selittävät muuttujat. Maatason varianssi kasvaa hieman saaden arvon 0,03. Mallissa maatason vaihtelu selittää noin 5,4% ympäristöhuolen kokonaisvaihtelusta. Pohjoismaiden ja entisen Neuvostoliiton maiden ero kasvaa hieman ja se on edelleen ainoa tilastollisesti merkitsevä ero regiimivertailussa.

BKT/PPP asukasta kohden ei selitä ympäristöhuolta. Kaikki yksilötason tekijät selittävät koettua huolta tilastollisesti merkitsevästi. Tulosten mukaan ikä vähentää ympäristöhuolta ($p < 0,01$). Koulutustaso taas lisää ympäristöhuolta niin, että sekä toisen että korkea-asteen suorittaneet raportoivat suurempaa ympäristöhuolta kuin ne vastaajat, jotka ovat käyneet korkeintaan perus- tai esiasteen koulutuksen ($p < 0.001$). Viimeiseksi taloudellisen toimeentulonsa mukavaksi kokevat raportoivat kokevansa hieman alhaisempaa ympäristöhuolta kuin vaikeaksi tai erittäin vaikeaksi toimeentulonsa vastanneet ($p < 0.01$). Tämä tulos on ristiriidassa vaurashypoteesin kanssa yksilötasolla. Mukavasti elävien ja toimeentulevien vastausten välillä ei ole tilastollisesti merkitsevää eroa.

Ympäristövastuun monitasoanalyysin mallissa 4 maatason tekijät selittävät noin 4,6% vastuuasenteiden kokonaisvaihtelusta. Malleista 4-6 huomataan myös, että maatason varianssi on suurempi kuin malleissa 1-3. Toisaalta myös yksilötason varianssi eroaa huolen ja vastuun välillä selvästi. Vertailussa pohjoismaiseen regiimiin erot ovat suurimpia Entisen Neuvostoliiton regiimin osalta, jossa raportoidaan vähäisempää ympäristövastuuta ($p < 0,001$). Myös post-kommunistisessa regiimissä ($p < 0,001$) ja eteläeurooppalaisessa regiimissä raportoidaan vähäisempää koettua vastuuta ($p < 0,05$) kuin pohjoismaisessa regiimissä. Pohjoismaisen regiimin vastaajien raportoima vastuu ei poikkea mannermaisen eikä liberaalin regiimin vastaajien raportoimista arvoista tilastollisesti merkitsevästi viiden prosentin riskitasolla. Malli 4 ei siis tue hypoteesia H2. Mallissa 4 maatason varianssi on jopa 0,23, mikä on huomattavasti suurempi kuin huolta selittävässä mallissa 1. Myös yksilötason varianssi on selvästi suurempi saaden arvon 6,51.

Mallissa 5 on vakioitu BKT/PPP per capita. Se ei kuitenkaan selitä koettua ympäristövastuuta tilastollisesti merkitsevästi. Sen sijaan raportoidut vastuuerot kasvavat verrattaessa pohjoismaisen regiimin vastaajien kokema vastuuta entisen Neuvostoliiton regiimin, liberaalin ja eteläeurooppalaisen regiimin vastaajien kokemaan vastuuseen. Mallissa 5 maatason varianssi on noin 0,23 ja maatason tekijät selittävät 4,8% vastuuasenteiden vaihtelusta.

Taulukko 5. Monitasoanalyysi, selitettävänä muuttujina koettu ympäristöhuoli ja -vastuu.

	Huoli [1-5]			Vastuu [0-10]		
	Maataso		Yksilötaso	Maataso		Yksilötaso
	Malli 1	Malli 2	Malli 3	Malli 4	Malli 5	Malli 6
Hyvinvointiregiimi (ref. pohjoismainen)						
Mannermainen	0.154 (0.111)	0.155 (0.108)	0.166 (0.113)	-0.039 (0.312)	-0.037 (0.310)	0.050 (0.307)
Liberaali	-0.141 (0.149)	-0.101 (0.148)	-0.095 (0.155)	-0.634 (0.418)	-0.579 (0.426)	-0.482 (0.422)
Eteläeurooppalainen	0.225 [^] (0.122)	0.125 (0.144)	0.154 (0.151)	-0.829* (0.342)	-0.966* (0.415)	-0.738 [^] (0.412)
Post-kommunistinen	-0.064 (0.122)	-0.199 (0.164)	-0.182 (0.171)	-1.753*** (0.342)	-1.940*** (0.471)	-1.781*** (0.466)
Ent. Neuvostoliitto	-0.238 [^] (0.131)	-0.389* (0.180)	-0.426* (0.188)	-2.048*** (0.369)	-2.256*** (0.516)	-2.230*** (0.512)
BKT/PPP per asukas (1000 \$, keskitetty aineiston keskiarvoon)		-0.007 (0.006)	-0.007 (0.006)		-0.009 (0.016)	-0.011 (0.016)
Nainen			0.114*** (0.009)			0.215*** (0.025)
Ikä (keskitetty maan keskiarvoon)			-0.002*** (0.000)			-0.010*** (0.001)
Koulutusaste (ref. ensi-/perusaste)						
Toinen aste			0.121*** (0.012)			0.468*** (0.034)
Korkea-aste			0.247*** (0.013)			0.955*** (0.036)
Subj. talous (ref. elää mukavasti)						
Tulee toimeen			0.010 (0.011)			-0.187*** (0.030)
Vaikea			0.061*** (0.015)			-0.294*** (0.042)
Erittäin vaikea			0.061** (0.022)			-0.585*** (0.062)
Vakiotermit	3.005*** (0.086)	3.061*** (0.096)	2.845*** (0.101)	6.393*** (0.242)	6.471*** (0.276)	5.898*** (0.276)
N	41,363	41,363	40,766	41,363	41,363	40,766
Ryhmiä määrä	23	23	23	23	23	23
Log lik.	-54379	-54378	-53228	-97494	-97494	-95346
BIC	108843	108852	106626	195072	195083	190862
Chi²	18.85	21.45	679.9	61.64	62.86	1459
rho	0.046	0.047	0.054	0.046	0.048	0.032
Maatason varianssi	0.029	0.027	0.030	0.230	0.226	0.222
Yksilötason varianssi	0.810	0.810	0.795	6.513	6.513	6.281

Keskivirheet sulkeissa. *** p<0.001, ** p<0.01, * p<0.05, ^ p<0.10.

Lopuksi malliin 6 on lisätty kaikki yksilötason kontrollimuuttujat, joita ovat sukupuoli, ikä, koulutusaste ja subjektiivinen taloudellinen toimeentulo. Maatason varianssi saa arvon 0,22 eli se laskee hieman. Maatason tekijät selittävät noin 3,2% vastuuasenteiden

vaihtelusta. Edelliseen malliin verrattuna regiimien vaikutus koettuun vastuuseen heikkenee, minkä lisäksi eteläeurooppalaisen ja pohjoismaisen regiimin estimaattien ero laskee niin, että se on ainoastaan lähes tilastollisesti merkitsevä ($p < 0,1$). Pohjoismaisessa regiimissä koetun vastuun ero mannermaiseen ja liberaaliin regiimiin selittyy yhä tilastollisella satunnaisvaihtelulla.

Kaikki yksilötason kontrollimuuttujat selittävät vastuukokemuksia tilastollisesti erittäin merkitsevästi ($p < 0,001$). Mallin 3 mukaan naiset kokevat hieman miehiä enemmän ympäristövastuuta. Ikä on negatiivisessa yhteydessä koettuun vastuuseen niin, että vanhemmat vastaajat kokevat vähemmän ympäristövastuuta kuin nuoret. Koulutusaste taas lisää mallissa koettua vastuuta niin että toisen asteen korkeimpana tutkintonaan suorittaneet ja korkeakoulutetut raportoivat korkeampaa vastuuta kuin ne, jotka ovat suorittaneet korkeimpana tutkintonaan perus- tai esiasteen koulutuksen. Myös subjektiivinen taloudellinen toimeentulo selittää ympäristöasenteita. Paremmiin toimeentuleviin raportoivat kokevansa suurempaa ympäristövastuuta verrattuna kaikkiin heikommin toimeentuleviin kategorioihin.

5.2.2 Regiimimallien vertailu

Regiimien välillä ilmenee siis eroja, mutta kontrolloitaessa tärkeimmät yksilötason tekijät ainoastaan entisen Neuvostoliiton regiimissä raportoidaan tilastollisesti merkitsevästi alhaisempaa ympäristöhuolta ja molemmissa Itä-Euroopan regiimeissä alhaisempaa ympäristövastuuta kuin Pohjoismaissa. Seuraavaksi tarkastelen, kuinka selittävien tekijöiden vaikutus eroaa regiimien välillä. Taulukossa 6 on esitetty ympäristöhuolta selittävät ja taulukossa 7 ympäristövastuuta selittävät regressioanalyysit regiimeittäin. Muuttujista ikä, luottamus ihmisiin ja luottamus instituutioihin on keskitetty maan keskiarvoon. Kaikki mallit ovat sopivia ($p < .001$). Ympäristöhuolta selittävien mallien selitysasteet ovat varsin matalia vaihdellen 1,6% (entinen Neuvostoliitto) ja 10,2% (eteläeurooppalainen) välillä. Mallit näyttävät selittävän ympäristöhuolta paremmin Pohjois- ja Länsi-Euroopan kuin Itä- ja Etelä-Euroopan regiimeissä.

Selittävät muuttujat käyttäytyvät huolen ja vastuun malleissa hieman eri tavoin. Huolta selittävässä mallissa naiset raportoivat miehiä korkeampaa ympäristöhuolta kaikissa paitsi liberaalissa regiimissä. Korkeampi ikä taas vähentää ympäristöhuolta kaikissa paitsi eteläeurooppalaisessa, post-kommunistisessa ja entisen Neuvostoliiton regiimissä. Koulutus lisää ympäristöhuolta kaikissa regiimeissä, joskin esi- tai perusasteen ja

keskiasteen korkeimpana tutkintonaan suorittaneiden vastausten välillä ei ole tilastollisesti merkitsevää eroa pohjoismaisessa, liberaalissa eikä entisen Neuvostoliiton regiimissä. Korkea-asteen suorittaneet raportoivat kaikissa regiimeissä korkeampaa ympäristöhuolta kuin korkeintaan esi- tai perusasteen suorittaneet.

Taloudellinen toimeentulon yhteys ympäristöhuoleen on muuttujista poikkeavin regiimien välillä. Pohjois- ja mannermaisessa regiimissä taloudellisen toimeentulonsa vaikeaksi tai erittäin vaikeaksi kokevat raportoivat suurempaa ympäristöhuolta kuin mukavasti elävät. Sama yhteys löytyy myös liberaalissa regiimissä mukavasti elävien ja toimeen tulevien välillä ja post-kommunistisessa regiimissä mukavasti elävien ja vaikeaksi toimeentulonsa kokevien välillä. Luottamus ihmisiin lisää ympäristöhuolta ainoastaan mannermaisessa regiimissä, kun taas luottamus instituutioihin lisää ympäristöhuolta kaikissa paitsi eteläeurooppalaisessa ja post-kommunistisessa regiimissä.

Huolta selittäviin malleihin verrattuna taulukossa 7 vastuuta selittävässä malleissa selitysasteet ovat hieman korkeampia, joskin nekin ovat melko matalia. Toisin sanoen valitut muuttajat selittävät raportoitua vastuuta paremmin kuin huolta. Korkein selitysaste on post-kommunistisen regiimin mallissa (korjattu $R_2 = 15,0\%$) ja matalin selitysaste Etelä-Euroopan regiimin mallissa (korjattu $R_2 = 4,9\%$). Naiset raportoivat kaikissa paitsi liberaalissa ja eteläeurooppalaisessa regiimissä miehiä korkeampaa ympäristövastuuta. Sukupuolien välinen raportoidun vastuun ero on suurin Pohjoismaissa, mikä on mielenkiintoinen tulos. Ikä taas vähentää koettua vastuuta kaikissa paitsi liberaalissa regiimissä. Koulutus lisää vastuuta jokaisessa regiimissä, ja eniten se näyttää lisäävän koettua vastuuta post-kommunistisessa, liberaalissa ja mannermaisessa regiimissä sekä vähiten entisen Neuvostoliiton regiimissä.

Taulukko 6. Regressio koetusta ympäristöhuolesta eri regiimeissä.

	Pohjoism.	Mannerm.	Liber.	E-Euroop.	Post-komm.	Ent. Neuv.
Nainen	0.248***	0.090***	0.030	0.066**	0.162***	0.151***
	(0.023)	(0.017)	(0.029)	(0.022)	(0.024)	(0.028)
Ikä (keskitetty)	-0.005***	-0.002***	-0.004***	0.000	-0.001	0.000
	(0.001)	(0.000)	(0.001)	(0.001)	(0.001)	(0.001)
Koulutus (ref. esi-/perusaste)						
Toinen aste	-0.046	0.122***	-0.001	0.176***	0.140***	0.085 [^]
	(0.033)	(0.023)	(0.041)	(0.028)	(0.033)	(0.045)
Korkea-aste	0.139***	0.245***	0.205***	0.199***	0.236***	0.120**
	(0.034)	(0.025)	(0.039)	(0.032)	(0.041)	(0.046)
Subj. tal. toimeentulo (ref. elää mukavasti)						
Tulee toimeen	0.038	0.027	0.098**	-0.060*	0.036	-0.029
	(0.026)	(0.019)	(0.033)	(0.028)	(0.034)	(0.044)
Vaikea	0.101*	0.124***	0.032	0.048	0.112**	0.045
	(0.049)	(0.030)	(0.051)	(0.035)	(0.043)	(0.050)
Erittäin vaikea	0.200*	0.234***	0.007	0.039	0.089	0.006
	(0.092)	(0.057)	(0.086)	(0.047)	(0.066)	(0.062)
Luottam. ihmisiin (keskitetty)	-0.008	0.011**	-0.005	-0.006	-0.002	0.005
	(0.006)	(0.004)	(0.007)	(0.005)	(0.006)	(0.006)
Instit. luottamus (keskitetty)	0.043***	0.017**	0.031***	0.006	-0.006	0.017*
	(0.008)	(0.005)	(0.009)	(0.006)	(0.007)	(0.007)
Vakiotermi	2.863***	2.994***	2.777***	3.127***	2.664***	2.637***
	(0.033)	(0.025)	(0.040)	(0.032)	(0.043)	(0.058)
N	5,113	10,681	3,819	6,234	5,649	4,680
Korjattu R²	0.069	0.036	0.030	0.101	0.058	0.016
R²	0.0713	0.0371	0.0323	0.102	0.0598	0.0180
p	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000

Keskiarvot sulkeissa. *** p<0.001, ** p<0.01, * p<0.05, ^ p<0.10.

Taloudellisen toimeentulon osalta entisen Neuvostoliiton regiimi on ainut, jossa mukavasti eläviin verrattuna kaikki muut luokat raportoivat vähäisempää ympäristövastuuta. Mitä heikommaksi toimeentulo koetaan, sitä suurempi ero mukavasti eläviin on. Muutoin tilastollisesti merkitsevä ero on löydettävissä ainoastaan liberaalissa regiimissä mukavasti elävien ja erittäin vaikeaksi toimeentulonsa kokevien välillä niin, että jälkimmäinen luokka raportoi vähäisempää ympäristövastuuta. Huolen ja vastuun malleja verrattaessa tämä lienee silmiinpistävin ero. Samalla kun taloudellinen ahdinko näyttää lisäävän ympäristöhuolta eniten pohjois- ja mannermaisessa regiimissä, se vähentää koettua ympäristövastuuta eniten Itä-Euroopan regiimeissä ja liberaalissa regiimissä.

Ympäristöhuolen malleista poiketen ympäristövastuun malleissa luottamus ihmisiin ja luottamus instituutioihin lisäävät raportoitua ympäristövastuuta kaikissa regiimeissä. Luottamus ihmisiin selittää regiimejä vertailtaessa vastuuta eniten entisen Neuvostoliiton

regiimissä ja luottamus instituutioihin taas lisää ympäristövastuuta eniten Pohjoismaisessa regiimissä. Verrattaessa huolen ja vastuun taulukoita huomataan myös, että valitut muuttujat selittävät huolta ja vastuuta hieman eri tavoin tukien hypoteesia 3. Valitut selittävät muuttujat sopivat paremmin selittämään ympäristövastuuta kuin -huolta, sillä vastuun malleissa korjattu R² saa suuremman arvon. Myös hypoteesi 4 saa tukea, sillä muuttujat selittävät ympäristöasenteita eri tavoin eri regiimeissä, ja joissakin näistä yhteys on jopa päinvastainen.

Taulukko 7. Regressio koetusta ympäristövastuusta eri regiimeissä.

	Pohjoism.	Mannerm.	Liber.	E-Euroop.	Post-komm.	Ent. Neuv.
Nainen	0.718***	0.195***	0.035	0.049	0.233***	0.255***
	(0.060)	(0.044)	(0.076)	(0.068)	(0.068)	(0.077)
Ikä (keskitetty)	-0.008***	-0.005***	-0.003	-0.012***	-0.006**	-0.010***
	(0.002)	(0.001)	(0.002)	(0.002)	(0.002)	(0.002)
Koulutus (ref. esi-/perusaste)						
Toinen aste	0.178*	0.383***	0.348***	0.471***	0.462***	0.152
	(0.087)	(0.061)	(0.105)	(0.087)	(0.092)	(0.123)
Korkea-aste	0.603***	0.736***	0.978***	0.741***	0.825***	0.466***
	(0.088)	(0.066)	(0.101)	(0.099)	(0.115)	(0.126)
Subj. tal. toimeentulo (ref. elää mukavasti)						
Tulee toimeen	-0.110	-0.077	0.001	-0.045	0.118	-0.364**
	(0.068)	(0.049)	(0.085)	(0.085)	(0.094)	(0.120)
Vaikea	0.178	0.006	0.009	0.003	0.082	-0.474***
	(0.128)	(0.080)	(0.133)	(0.108)	(0.119)	(0.137)
Erittäin vaikea	-0.133	-0.127	-0.556*	0.132	-0.354 [^]	-0.743***
	(0.242)	(0.150)	(0.223)	(0.143)	(0.183)	(0.173)
Luottam. ihmisiin	0.039*	0.080***	0.068***	0.040*	0.051***	0.099***
	(0.017)	(0.011)	(0.018)	(0.016)	(0.015)	(0.017)
Instit. luottamus	0.229***	0.159***	0.111***	0.163***	0.132***	0.184***
	(0.021)	(0.014)	(0.024)	(0.019)	(0.019)	(0.020)
Vakiotermi	6.060***	6.107***	5.495***	5.472***	4.037***	4.612***
	(0.088)	(0.066)	(0.104)	(0.097)	(0.119)	(0.160)
N	5,113	10,681	3,819	6,234	5,649	4,680
Korjattu R²	0.094	0.081	0.057	0.049	0.150	0.079
R²	0.0957	0.0826	0.0592	0.0509	0.152	0.0812
p	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000

Keskiarvot sulkeissa. *** p<0.001, ** p<0.01, * p<0.05, ^ p<0.10.

6. YHTEENVETO

Tarkastelin edellä koetun ympäristöhuolen ja -vastuun esiintymistä kuudessa eri hyvinvointiregiimissä analysoiden ESS-kyselyaineistoa (2016) sekä kuvailevasti että selittävästi moni- ja yksitasoisin regressiomallein. Tutkielman tavoitteena oli selvittää, koetaanko pohjoismaisen regiimin maissa enemmän ympäristömyönteisiä asenteita kuin muissa Euroopan hyvinvointiregiimeissä. Samalla avasin huolen ja vastuun välisiä eroavaisuuksia ja niiden ulottuvuuksia ympäristöasenteina hyvinvointivaltion ja asenteiden yhteyttä koskevan kokonaisvaltaisemman käsityksen muodostamiseksi. Tavoitteiden saavuttamiseksi katsoin aiheelliseksi perehtyä ympäristöasenteita koskevaan kirjallisuuteen ja aikaisempaan empiiriseen tutkimukseen sekä siihen, kuinka institutionaalisten makrotason rakenteiden on katsottu heijastuvan yksilötasolla esiintyviin asenteisiin. Seuraavaksi esitän yhteenvedon tutkielmasta. Tämän jälkeen siirryn johtopäätöksiin, joissa pohdin niin regiimien kuin asennetyyppien välillä ilmenneitä eroja.

6.1. Ympäristöasenteet hyvinvointiregiimeissä

Hyvintointivaltion on katsottu olevan tärkeä ympäristöystävällisten asenteiden kasvualusta (esim. Gough ym. 2008). Syiksi on esitetty niin sosiaaliturvaan ja sosiaalisten riskien hallitsemiseen liittyvien post-materiaalisten arvojen yleistymistä (Inglehart 1995). On painotettu myös tasa-arvoa ja useita siihen liittyviä ilmiöitä, kuten käsitystä omasta vastuusta yhteisössä (Mettler & Soss 2004, 61) ja korkeaa luottamusta instituutioihin (Fairbrother 2016) sekä muihin ihmisiin (Wilkinson & Pickett 2009; Elgar & Aitken 2010). Lisäksi korkeamman sosiaaliturvan on katsottu lisäävän kansalaisten tietoisuutta poliittisista vaikutusmahdollisuuksista koulutuksen tuoman inhimillisen pääoman kautta (Brady 1995). Asenteiden, arvojen ja toiminnan välisistä ristiriidoista huolimatta asennetutkimuksen merkitystä on perusteltu sillä, että yhteiskunnan mittakaavassa ympäristömyönteisten asenteiden lisääntyminen voi johtaa yksilöiden käyttäytymistottumusten muutoksen lisäksi muun muassa ympäristöpoliittisten toimien kannatuksen lisääntymiseen ja laajoihin ekologista kestävyyttä lisääviin rakennemuutoksiin (Diekmann & Franzen 2018). Myös yksilönvastuun merkitys on kyseenalaistettu argumentoiden, että se on tehoton tapa hallita ympäristöongelmia, mutta

vastuuasenteiden lisääntyminen voidaan kuitenkin katsoa positiivisena kehityksenä yhteiskunnan tasolla.

Toisaalta myös asenteiden laadulliset erot ja niiden mitattavuuteen liittyvät ongelmat on huomioitu aikaisemmassa tutkimuskirjallisuudessa (Dunlap & Jones 2002). Ympäristöasenteista puhuttaessa tulee muistaa niiden eri ulottuvuudet ja se, etteivät ne välttämättä selity samoilla tekijöillä. Siksi valitsinkin tähän tutkielmaan tarkasteltavaksi kaksi eri tyyppistä ympäristöasennetta, joista huoli kuvastaa enemmän yksilön kokemia negatiivisia tunteita, kun taas vastuuseen sisältyy aktiiviseen toimintaan viittaavia piirteitä. Kahta asennetyyppiä tarkasteltaessa on helpompi välttyä tekemästä liiallisia yksilöiden ympäristömyönteisyyttä koskevia yleistyksiä.

Tämän tutkimuksen kuvailevassa analyysissä havaitsin ympäristöasenteiden osin noudattavan hyvinvointiregiimien rajoja ensimmäisen hypoteesin mukaisesti, joskin jakaumat osoittivat joidenkin maiden asenteiden poikkeavan myös regiimien sisällä. Selvästä yhtäläisyyksistä johtuen katsoin kuitenkin perustelluksi jatkaa analyysiä edelleen regiimivertailuun. Vertailtaessa regiimien ympäristömyönteisiä asenteita pohjoismainen regiimi ei oletusten mukaisesti ollut Euroopan ympäristömyönteisin regiimi, sillä huolta ja vastuuta koskevissa monitasoanalyyseissä ainoastaan kahdessa viidestä muusta regiimistä, post-kommunistisessa ja entisen Neuvostoliiton regiimissä, raportoitiin tilastollisesti merkitsevästi alhaisempia arvoja kuin Pohjoismaissa. Näin ollen toinen hypoteesi ei toteutunut.

Ympäristövastuun kuvailevassa analyysissä nähtiin regiimien kuitenkin muodostavan pareja niin, että pohjois- ja mannermaisessa regiimissä raportoitiin eniten, liberaalissa ja eteläeurooppalaisessa regiimissä toiseksi eniten sekä Itä-Euroopan regiimeissä vähiten ympäristövastuuta. Sekä parien muodostuminen että vastuun monitasoanalyyseissä havaittu yhteiskunnan keskimääräisen materiaalsen elintason tilastollinen merkitsemättömyys kertovat siitä, etteivät ympäristöasenteet lisäänty ensisijaisesti talouskasvun seurauksena, kuten vauraushypoteesi ehdottaa. Etenkin suhteellisen vauraiden liberaalin regiimin maiden alhainen vastuuraportointi on ristiriidassa vauraushypoteesin oletusten kanssa.

6.2. Huolta ja vastuuta selittävät osittain eri tekijät

Tutkielman analyysissä ilmastonmuutosta koskeva huoli osoittautui selittyvän osittain eri tekijöillä kuin ongelmien vähentämisestä koettu vastuu. Vaikka vastuuasenteita tarkasteltaessa havaittiin aikaisemman kirjallisuuteen perustuvien oletusten mukaisia regiimieroja, regiimin yhteys ilmastohuoleen oli huomattavasti epäjohdonmukaisempi. Regiimit eivät muodostaneet samanlaisia pareja vertailtaessa huolen jakaumia, eivätkä samoilla selittävillä tekijöillä toteutetut regressiomallit selittäneen huolta yhtä hyvin kuin vastuuta. Näin ollen kolmas hypoteesi sai tukea. Myös regiimivertailu osoitti osittain eri tekijöiden selittävän ympäristöhuolta ja -vastuuta. Havainto on tärkeä edellä mainitun Dunlapin ja Jonesin (2002) huomioiman ympäristöasenteiden ulottuvuuksia ja laadullisia eroavaisuuksia koskevan ongelman kannalta. Eroista voidaan päätellä, että jos regiimien väliset erot perustuvat hyvinvointivaltion tuottamille postmateriaalisille arvoille, vaikutus huoleen on erilainen kuin vastuuseen. Tuloksissa korostuivat asenteiden laadulliset erot sekä niiden ymmärtämisen merkitys selitettäessä kontekstiin liittyvien mekanismien vaikutusta. Erityyppisiä asenteita ei tule sekoittaa keskenään, jotta välttyttäisiin tekemästä liiallisia yleistyksiä ympäristömyönteisiin asenteisiin ja toimintaan johtavista toimenpiteistä. Jos tarkasteltaisiin ainoastaan ympäristövastuun yhteyttä hyvinvointivaltiomalliin, saatettaisiin tehdä yksinkertaistava johtopäätös postmateriaalisten ympäristöasenteiden ja hyvinvointijärjestelmän yhteydestä.

Hypoteesia H4 testattaessa huomattiin, että yksilötason tekijät saattavat vaikuttaa asenteisiin jopa päinvastoin kontekstista eli regiimistä riippuen. Näin ollen myös neljäs hypoteesi toteutui. Pohjois- ja mannermaisessa regiimissä heikompi koettu tulotaso oli yhteydessä korkeampaan ympäristöhuoleen. Tämä lienee tuloksista yllättävin, sillä se poikkeaa niin vaurashypoteesin oletuksista kuin lukuisten aikaisempien tutkimusten tuloksista, joissa tulotaso on lisännyt ympäristömyönteisiä asenteita (esim. Franzen & Vogl 2013; Givens & Jorgenson 2011) ja halukkuutta suojella ympäristöä (Lo 2016) tai maksaa siitä (Jones ym. 2009).

7. JOHTOPÄÄTÖKSET

Syitä regiimien välisille asenne-eroille ei voida tässä tutkielmassa hyödynnettyjen menetelmien ja mallien avulla täysin määrittää. Tulokset ja etenkin jakaumien tarkastelu kuitenkin osoittivat, että vastuuasenteet noudattivat regiimirajoja ja tutkielman oletuksia regiimien ympäristömyönteisyydestä ympäristöhuolta vahvemmin. Postmaterialisaation ja ympäristömyönteisten asenteiden yhteyttä puolustanut Inglehart täydensikin teesiään oletuksella, jonka mukaan myös välittömät ympäristössä havaittavat epäkohdat vaikuttavat ympäristöasenteisiin. Jos tämä pitää paikkansa, saattavat havaitut lähiympäristön haitat vaikuttaa enemmän huoleen kuin vastuuseen.

Kun regiimin huomioivaa monitasomallia verrattiin regiimittäin tehtyihin regressioihin, huomattiin selittävien joidenkin tekijöiden vaikutuksen eroavan eri regiimeissä. Nähtiin, että koulutuksen vaikutus molempiin asenteisiin oli samantyyppinen sekä monitasomallissa että regiimien sisäisessä vertailussa. Toimeentuloluokan vaikutus sen sijaan erosi malleissa selvästi, ja tästä voidaan päätellä hyvinvointimallin vaikuttavan vahvasti juuri yksilön taloudellisen tilanteen ja ympäristöasenteiden väliseen yhteyteen. Toisin sanoen koulutus lisää kaikissa regiimeissä ilmastohuolta ja -vastuuta, kun taas yksilön taloustilanteen vaikutus vaihtelee kontekstin mukaan. Monitasomallissa toimeentuloluokka selitti etenkin ilmastovastuuta vahvasti, mutta regiimien välisessä vertailussa yhteys oli selkeä ainoastaan suhteellisen vähävaraisessa Entisen Neuvostoliiton regiimissä. Huolta tarkasteltaessa taas taloudellinen toimeentulo ei näyttäytynyt erityisen vahvana asenteita selittävänä tekijänä monitasomallissa, mutta regiimien välisiä eroja tarkasteltaessa taas huomattiin toimeentuloluokkien välillä selvästi suurempia eroja.

Ehdotan, että regiimiparien muodostuminen saattoi osin johtua ympäristövastuun laadullisista ominaisuuksista ja niihin vaikuttavista yhteiskunnan makrotason tekijöistä, jotka ovat kytköksissä myös hyvinvointijärjestelmään. Vastuu on huolta enemmän sidoksissa siihen, kuinka paljon yksilöllä on resursseja toimia ja vaikuttaa. On myös tärkeä huomioida, että vaikka ympäristömyönteisten asenteiden on painotettu jakautuvan vauraan Länsi- ja post-kommunistisen Itä-Euroopan välillä (kts. Chaisty ja Whitefield 2015), myös läntisen Euroopan regiimit näyttivät jakautuvan raportoidun vastuun perusteella kahteen eri pariin. Tämä löydös kyseenalaistaa vaurashypoteesia, sillä

etenkin vauraassa liberaalissa regiimissä tulisi sen mukaan esiintyä enemmän ympäristömyönteisiä asenteita.

Vastuuseen saattaa vaikuttaa esimerkiksi vaurauden ja eriarvoisuuden yhtälö, joskaan tätä ei ole mahdollista osoittaa tieteellisesti tässä tutkielmassa käytetyillä malleilla. Yhtäältä maatason vaurauden on tutkimuksissa havaittu lisäävän ympäristömyönteisyyttä (esim. Franzen & Meyer 2010; Diekmann & Franzen 1999; Echavarren 2017; Givens ym. 2011), kun taas eriarvoisuuden kulttuurin ja yhteiskunnallisten vaikutusmahdollisuuserojen on havaittu vähentävän yksilön kokemaa vastuuta lieventää yhteiskunnallisia ongelmia esimerkiksi antamalla rahaa hyväntekeväisyyteen (Winterich & Zhang 2014) tai luovuttamalla verta (Kort ym. 2010). Myös ympäristövastuullisessa käyttäytymisessä on pohjimmiltaan kyse omien resurssien käyttämisestä ulkoisvaikutusten eli yhteisölle koituvien haittojen vähentämiseen. Korkean vastuun pohjois- ja mannermaisen regiimin maat ovat Euroopan kontekstissa suhteellisen vauraita, minkä lisäksi ne sijoittuivat kaikki eriarvoisuutta mittaavalla GINI-Indexillä Euroopan keskiarvon alapuolelle. Alhaisemman ympäristövastuun regiimiparissa eli liberaalissa ja eteläeurooppalaisessa regiimissä osa maista on suhteellisen vauraita, mutta niistä kaikissa Irlantia lukuun ottamatta eriarvoisuus oli GINI-indeksillä Euroopan keskiarvoa suurempaa vuonna 2016 (Eurostat 2020).

Läntistä Eurooppaa tarkasteltaessa liberaali regiimi oli ainut, jossa koetun tulotason luokkien välillä havaittiin tilastollisesti merkitsevä ero vastuuasenteissa niin, että erittäin vaikeaksi toimeentulonsa kokevat raportoivat vähäisempää vastuuta kuin mukavasti elävät. Toisin sanoen liberaalissa regiimissä kokemus taloudellisesta toimeentulosta näyttää tuottavan eroja vastuuasenteisiin selkeämmin kuin muissa taloudellisesti kehittyneissä länsimaissa. Vähäisimmän vastuun regiimiparin eli Itä-Euroopan regiimien maita taas yhdistää suhteellisen alhainen bruttokansantuote. Tämän lisäksi heikompi taloudellinen toimeentulo vähensi vastuuta eniten Neuvostoliiton regiimissä. Jos vastuuerot palautuvat taloudellisen kehityksen ja eriarvoisuuden vaikutukseen tai samankaltaiseen syyhyn, eriarvoisuutta tasaavalla hyvinvointijärjestelmällä voi kuin voikin olla vaikutus juuri ympäristövastuun kokemuksen edistäjänä, joskaan erot eivät näyttäytyä analyysissä järin suurina.

Toisaalta liberaalin regiimin vähemmän ympäristömyönteisiä asenteita saattaa selittää myös Dunlapin ja McCrightin (2011, 146–47) käsittelemä järjestäytynyt ihmisen

aiheuttaman ilmastonmuutoksen kieltävä kampanjointi, joka vähättelee ilmastonmuutoksen vaikutuksia ja kyseenalaistaa tiedeyhteisön tuloksia. Kampanja on alkanut Yhdysvalloissa ja se on vaikuttanut etenkin englanninkielisissä maissa. Itä-Euroopan ympäristöasenteita taas voi selittää hyvinvoinnin ohella vahvasti myös post-kommunistinen historia ja sen saatossa kehittyneet poliittiset ja kulttuuriset piirteet, joista muun muassa Chaisty ja Whitefield (2015) kirjoittavat argumentoiden post-kommunististen maiden kansalaisten katsovan ympäristöpolitiikkaa erilaisista ideologisista näkökulmista. Itä-Eurooppa on toistuvasti esittäytynyt ympäristöön liittyvien arvojen tutkimuksessa verrattain materialistisena (esim. Rohrschneider & Miles 2015). Ympäristöaate ei näyttäydy useimpien Itä-Euroopan maiden poliittisilla areenoilla samanlaisena kilpailun valttikorttina, kuin useimmissa Länsi- ja Pohjois-Euroopan maissa. Tämä taas vähentää kansalaisille julkisessa diskurssissa välittyviä ympäristömyönteisiä asenteita ja ympäristöpolitiikan kannatusta levittäviä kiihokkeita (Chaisty ja Whitefield 2015). Itä-Euroopassa myös vähäiset poliittiset vaikutusmahdollisuudet ja heikompi demokratia ovat vähentäneet ilmastoliikkeen viehätysvoimaa ja samalla kansalaisten intoa osallistua ilmastotyöhön (Hadler & Haller 2011, 318).

Mikä tuottaa huolta ilmastonmuutoksesta? Vastuuasenteiden selittyessä paremmin resursseilla ja niiden jakautumisella yhteiskunnassa, ilmastonmuutosta koskevaan huoleen saattavat vaikuttaa vahvemmin esimerkiksi yksilön tiedostamat ja havaitsemat ympäristöhaitat. Tällöin niin lähiympäristön ilmastonmuutokseen liittyvät ongelmat, median uutisointi ja ympäristöasioiden yleisyys julkisessa diskurssissa olisivat tärkeämpiä tekijöitä huolen kuin vastuun esiintymisen kannalta. Kuten edellä mainitsen, ilmastonmuutoksesta käytävä keskustelusta merkittävästi Itä- ja Länsi-Euroopan poliittisilla areenoilla, mikä voi osaltaan vaikuttaa myös julkiseen keskusteluun. Globaaliteesiä eli välittömien ympäristöhaittojen vaikutusta asenteisiin ei ole kuitenkaan erityisen hedelmällistä tarkastella ESS-aineistolla johtuen sen otannan keskittymisestä ainoastaan Euroopan maihin, joissa ympäristöongelmia koskevia eroja on maailmanlaajuisesti verrattuna suhteellisen vähän.

Teesi saattaa kuitenkin selittää sitä, miksi osassa korkeammasta tulvista, kuivuudesta tai metsäpaloista kärsivän Keski- ja Etelä-Euroopan maista raportoitiin verrattain korkeaa huolta ilmastonmuutoksesta. Ilmastonmuutoksen maakohtaista vaikutusalttiutta mittaavalla Global Climate Risk -indeksillä (Eckstein ym. 2018) vuosina 1998-2017

maailman kärki 40 joukkoon sijoittuivat aineiston maista Ranska (sija 18.), Portugali (22.), Saksa (25.), Italia (28.), Venäjä (33.) ja Espanja (34.). Venäjää lukuun ottamatta samat maat muodostivat ympäristöhuolen suuruuden kärkiviisikon ESS-aineistossa (kts. liite 1). Toisaalta ilmastonmuutoksen vaikutuksellisuuden perusteella Pohjoismaissa vastaajien tulisi raportoida kaikkein alhaisinta huolta, mutta näin ei ole.

Huoli ei siis selity ainoastaan näkyvillä ympäristöhaitoilla. Sen sijaan taustalla piilee joukko lukuisia eri tekijöitä, joiden selvittäminen vaatisi tarkempaa katsausta maiden sisällä käytäviin ilmastoa koskeviin poliittisiin diskursseihin, lobbaukseen sekä ilmastonmuutoksen näkyvyyteen mediassa. Yhtäältä kansallinen uutisointi saattaa selittää huolta, mutta esimerkiksi vuosina 1996-2010 ilmastonmuutos oli jopa näkyvämpi aihe mediassa Iso-Britanniassa kuin Saksassa (Schmidt ym. 2013). Mikäli trendi on pysynyt samana, uutisointi ei selittäisi isobritannialaisten vastaajien alhaista raportoitua huolen.

Toisaalta huolen regimiregressioista nähtiin, että taloudellinen ahdinko lisäsi ympäristöhuolta selvimmän pohjois- ja mannermaisessa regiimissä. Tämä lienee myös selittävän osuuden yllättävin tulos. On siis mahdollista, että talousahdinko lisää huolta enemmän sellaisessa kontekstissa, jossa köyhyys ei ole absoluuttisesti katsottuna yhtä vakava riski kattavasta sosiaaliturvasta johtuen. Tällöin alemmilla toimeentuloluokilla saattaa ikään kuin olla turvallisemmissa olosuhteissa enemmän varaa olla huolissaan myös asioista, jotka eivät näkyvästi koske omaa välitöntä elinympäristöä. Tästä näkökulmasta tulosta voidaan pitää postmaterialismiteesiä tukevana. Tarkempaa syytä mukavasti ja talousahdingossa elävien huolieroille on vaikea määritellä, mutta taustalla saattaa olla esimerkiksi Dodgenin ym. (2016) havaitsema mekanismi, jossa heikko toimeentulo voi lisätä ympäristöasioihin liittyvää henkistä stressiä ja herkkyyttä mielenterveydellisille vaikutuksille. Dodgen kuitenkin ehdottaa, että tämän tulisi lisätä vähätuloisten huolta etenkin maissa, joissa ilmastonmuutoksesta koituu suurempia haittoja ja negatiivisia muutoksia markkinoilla. Toimeentulon yhteys huoleen ei kuitenkaan näy eteläeurooppalaisessa regiimissä.

Tutkimus osoittaa, etteivät Pohjoismaat erotu Euroopassa ympäristömyönteisimpänä hyvinvointiregiiminä. Silti tulokset antavat viitteitä siitä, että regiimillä saattaa olla vaikutus, mikä taas antaa aiheita jatkotutkimukselle. Analyysiä olisi auttanut, jos mukana olisi ollut yksilö- ja maatason postmaterialismia kuvaavia muuttujia. ESS-kyselyaineisto ei kuitenkaan sisältänyt Inglehartin käyttämän (1971, 1994–1995) neliosaisen

postmaterialismin mittariin kuuluvia kysymyksiä. Mittarin validiteetti on myös kyseenalaistettu vahvasti kykenemättömyydestä ennustaa muita postmateriaalisia asenteita (kts. Davis & Davenport 1999), mikä vaikutti päätökseen jättää postmaterialismi-muuttuja pois analyysistä.

Etenkin näkyvien ympäristöhaittojen ja -riskialttiuden, median uutisoinnin sekä poliittisen diskurssin tarkempi huomioiminen tutkimuksessa mahdollistaisi hyvinvointivaltion ja postmaterialismin sekä ympäristöasenteiden yhteyden paremman ymmärtämisen. Tutkimuksissa voitaisiin huomioida myös muita postmateriaalisia asenteita, jolloin olisi mahdollista selvittää myös niiden mahdollisia poikkeavuuksia ympäristöasenteisiin verraten. Voitaisiin esimerkiksi tutkia, raportoidaanko korkean yhteiskuntavastuun maissa myös korkeampaa henkilökohtaista vastuuta muiden yhteiskunnallisten ongelmien vähentämisestä.

Muutoin yllättäviä tuloksia ilmeni regiimien sisäisessä vaihtelussa. Alankomaissa, Italiassa ja Tšekissä raportoitiin selvästi vähemmän vastuun korkeita arvoja muihin saman regiimin maihin verrattuna. Alankomaissa ilmastovastuu on ollut viime vuosina näkyvä aihe, ja esimerkiksi lokakuussa 2019 traktoreillaan ympäristöpoliittisia toimenpiteitä protestoivat maanviljelijät aiheuttivat lähes koko maan kattavan liikennemuutoksen (BBC 2019). Alankomaita ja Tšekkejä yhdistää myös Euroopan kontekstissa verrattain suuret asukaskohtaiset hiilidioksidipäästöt. Päästöistä ja materiaalisesta elintasosta leikkaaminen saattaa johtaa vastahakoisuuteen ympäristötoimia kohtaan. Italian alhaista vastuuta on vaikeampi selittää, sillä maa muistuttaa lukuisten ympäristöasenteisiin vaikuttavien tekijöiden perusteella Espanjaa ja Portugalia. Eron ymmärtäminen vaatisikin tarkempaa katsausta maiden sisällä tapahtuvaan julkiseen keskusteluun.

Asenteiden lisäksi mielenkiintoinen tarkastelun kohde olisi ollut regiimin yhteys ympäristökäyttäytymiseen ja -kulutukseen. Aineiston kulutukseen liittyvät kysymykset olivat kuitenkin muotoilunsa perusteella varsin sidoksissa rahan säästämiseen ja energian kulutukseen, minkä takia en katsonut niiden mittavaan ympäristökäyttäytymistä. Tästä hyvä esimerkki on ESS8-kyselyn kysymys D1: ”Jos olisit hankkimassa suurta kodinkonetta, kuinka todennäköisesti ostaisit jonkin energiatehokkaimmista koneista?”. Kysymyksestä on vaikea päätellä, tulkitseeko vastaaja sen rahan vai ympäristön säästämisenä.

Tutkielmassa käytettyjen mallien heikkous piilee myös siinä, etteivät ne kerro yhteyksien suuntaa eri maissa. Näin ollen ne eivät kerro, vähentääkö esimerkiksi toimeentulo vastuuta jokaisessa entisen Neuvostoliiton regiimin maassa. Tämän tarkastelu ei kuitenkaan ole tarkoituksenmukaista tutkielman keskittyessä regiimitasolle, mutta maiden väliset ja sisäiset erot ovat mahdollisia aiheita tulevaisuuden ilmastonmuutosasenteiden tutkimukselle.

Mitä tutkielman tulokset ja aikaisemmat tutkimukset kertovat ilmastohuolesta ja - vastuusta sekä hyvinvointiregiimin vaikutuksesta niihin? Ensinnäkin, taloudellisen ahdinon ilmastohuolta lisäävä ja vastuuta vähentävä vaikutus kertoo siitä, että ympäristöpolitiikkaa suunniteltaessa ja sitä toimeenpantaessa tulee suhtautua vakavasti poliittisten päätösten vaikutuksiin eri tuloluokissa. Ranskan keltaliivit ovat hyvä esimerkki siitä, kuinka ympäristöpolitiikka saattaa koitua vähempituloisille merkittäväksi taakaksi. Tämän ongelman ratkaiseminen ei ole mutkatonta, mutta se on erityisen tärkeää, jos halutaan edesauttaa ympäristömyönteistä vastuunkantoa, käyttäytymistä, aktivismia tai politiikkaa. Hyvinvointivaltio ja sosiaaliturva voivat kuitenkin taata kansalaisilleen turvantunnetta, joka edelleen saattaa vaikuttaa yksilötasolla ilmeneviin vastuuasenteisiin myönteisesti.

Vaikka jo tänä päivänä tuloihin perustuvien kulutusmahdollisuuksien ja hiilijalanjäljen välillä on toistuvasti havaittu korrelaatio, eriarvoisimmissa tulevaisuudenkuvin erot saattavat kärjistyä merkittävästi. Nykyisistä luonnonvaroja paljon vaativista hyödykkeistä, kuten lihasta ja maitotuotteista, saattaa tulla varakkaiden kuluttajien luksushyödykkeitä. Tällaiset ennustukset ja hintojen nousua koskevat päätökset voivat äityä laajoiksi ympäristötoimia vastustaviksi asennetrendeiksi. Ympäristöpolitiikan eriarvoistavien vaikutusten huomioimisen lisäksi on helppo todeta, että ympäristöpolitiikan toimeenpano hyötyisi demokraattisissa valtioissa pienemmistä tuloeroista ja korkeammasta sosiaaliturvasta. Samalla valtioiden tulee välttää noidankehää, jossa eriarvoisuuteen ja ympäristöön liittyvät ongelmat pahentavat toinen toistaan. Mitä heikommin valtio on varustautunut ilmastonmuutoksesta koituvien haittojen varalta, sitä todennäköisemmin myös kapasiteetti tarjota sosiaaliturvaa ja - palveluita heikkenee, mikä taas altistaa suurempia ihmisjoukkoja molemmille haitoille.

LÄHTEET

- Ajzen, Icek. 1988. *Attitudes, Personality and Behavior*. Milton Keynes: Open University Press.
- Alexander, Jefferey C. 2013. *Trauma: A social theory*. John Wiley & Sons.
- Anshelm, Jonas, ja Martin Hultman. 2014. *Discourses of global climate change: apocalyptic framing and political antagonisms*. New York, USA: Routledge.
- Aspalter, Christian. 2011. "The development of ideal-typical welfare regime theory". *International Social Work*, 54(6): 735–750. doi:10.1177/0020872810393765.
- BBC. 2019. "Dutch tractor protest sparks 'worst rush hour'". *BBC*.
<https://www.bbc.com/news/world-europe-49891449> (käyty 21.1.2020).
- Beck, Ulrich. 2010. "Remapping social inequalities in an age of climate change: for a cosmopolitan renewal of sociology". *Global Networks*, 10(2): 165–181.
- Bord, R., ja Robert E. O'Connor. 1997. "The Gender Gap in Environmental Attitudes: The Case of Perceived Vulnerability to Risk". *Social Science Quarterly*, 78(4): 830–840.
<http://www.jstor.org/stable/42863734> (käytä 20.1.2020).
- Brady, Henry E ym. 1995. "Beyond SES: A resource model of political participation". *American Political Science Review*, 89, 271–294. doi:10.2307/2082425.
- Brulle, Robert J., ja Kari Marie Norgaard. 2019. "Avoiding cultural trauma: climate change and social inertia". *Environmental Politics*, 28(5): 886–908.
- Campos-Matos, Inês, ja Ichiro Kawachi. 2015. "Social mobility and health in European countries: Does welfare regime type matter?" *Social Science & Medicine*, 142: 241–248.
- Carle, J., 2015. "Climate Change Seen as Top Global Threat". Pew Research Center July.
- Carson, Rachel. 1963. *Silent Spring*. Boston: Houghton Mifflin.
- Chaisty, Paul, ja Stephen Whitefield. 2015. "Attitudes towards the environment: are post-communist societies (still) different?" *Environmental Politics*, 24(4): 598–616.
- Cruz, Shannon M. 2017. "The relationships of political ideology and party affiliation with environmental concern: A meta-analysis". *Journal of Environmental Psychology*, 53: 81–91.
- Davis, Darren W., ja Christian Davenport. 1999. "Assessing the validity of the postmaterialism index". *American Political Science Review*, 93(3): 649–664.
- De Kort, Wim ym. 2010. "Blood product collection and supply: a matter of money?" *Vox sanguinis*, 98(3p1): e201–e208.
- Diekmann, Andreas, ja Axel Franzen. 1999. "The wealth of nations and environmental concern". *Environment and behavior*, 31(4): 540–549.
- Diekmann, Andreas, ja Axel Franzen. 2018. "Environmental Concern: A Global Perspective". Teoksessa *Einstellungen und Verhalten in der empirischen Sozialforschung*, toim. Jochen Mayerl, Thomas Krause, Andreas Wahl ja Marius Wuketich. Springer VS, Wiesbaden. 253–272.
- Dodgen, Daniel ym. 2016. "Ch. 8: Mental Health and Well-Being". *The Impacts of Climate Change on Human Health in the United States: A Scientific Assessment*. U.S. Global Change Research Program, Washington, DC, 217–246. <http://dx.doi.org/10.7930/J0TX3C9H>.
- Dunlap, Riley E. 2012. "Environmental Concern". *The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Globalization*. doi:10.1002/9780470670590.wbeog173.

- Dunlap, Riley E, ym. 1993. "Of global concern: Results of the health of the planet survey". *Environment: Science and Policy for Sustainable Development*, 35(9): 7–39.
- Dunlap, Riley E, ja Robert Emmet Jones. 2002. "Environmental concern: Conceptual and measurement issues". Teoksessa *Handbook of environmental sociology*, toim. Riley E Dunlap ja William Michelson. 482–524. Westport, Greenwood.
- Dunlap, Riley E, ja Aaron M. McCright. 2011. "Organized Climate Change Denial". Teoksessa *The Oxford Handbook of Climate Change and Society*, toim. John S. Dryzek, Richard B. Norgaard, ja David Schlosberg. New York: Oxford University Press, 144–160.
- Dunlap, Riley E, ja Angela G. Mertig. 1997. "Global environmental concern: an anomaly for postmaterialism". *Social Science Quarterly*, 78: 24–29.
- Dunlap, Riley E, ja Richard York. 2008. "The globalization of environmental concern and the limits of the postmaterialist values explanation: Evidence from four multinational surveys". *The Sociological Quarterly*, 49(3): 529–563.
- Eagly, Alice, ja Shelly Chaiken. 1993. *The psychology of attitudes*. Harcourt Brace Jovanovich College Publishers.
- Echavarren, Jose M. 2017. "From objective environmental problems to subjective environmental concern: a multilevel analysis using 30 indicators of environmental quality". *Society & natural resources*, 30(2): 145–159.
- Eckstein, David, ym. 2018. "Global Climate Risk Index 2019: Who suffers most from extreme weather events? Weather-related Loss Events in 2017 and 1998 to 2017". Germanwatch Nord-Süd Initiative eV.
https://germanwatch.org/files/Global%20Climate%20Risk%20Index%202019_2.pdf (käyty 3.3.2020)
- Eden, Sally E. 1993. "Individual Environmental Responsibility and its Role in Public Environmentalism". *Environment and Planning A: Economy and Space*. 25(12): 1743–1758. doi:10.1068/a251743.
- Elgar, Frank J., ja Nicole Aitken. 2010. "Income inequality, trust and homicide in 33 countries". *European Journal of Public Health*, 21(2): 241–246.
- Ellonen, Noora. 2006. "Monitasoanalyysit ja niiden soveltaminen sosiaalitieteissä". *Janus Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön Tutkimuksen Aikakauslehti*, 14(2): 127–138. Noudettu osoitteesta <https://journal.fi/janus/article/view/50369>.
- Eräranta, Kirsi, ja Johanna Moisander. 2006. "Miten kuluttajaa hallitaan ympäristöpoliittisena toimijana?" Teoksessa *Arkielämän ympäristöpolitiikka*, toim. Ilmo Massa ja Sanna Ahonen, Helsinki: Gaudeamus, 17–32.
- Esping-Andersen, Gøsta. 1990. *The three worlds of welfare capitalism*. Princeton University Press.
- Esping-Andersen, Gøsta. 1999. *Social foundations of postindustrial economies*. OUP Oxford.
- Esping-Andersen, Gøsta, ym. 2002. *Why we need a new welfare state*. OUP Oxford.
- ESS Round 8 Data. 2016. Data file edition 2.1. NSD - Norwegian Centre for Research Data. Norway - Data Archive and distributor of ESS data for ESS ERIC
- Eurobarometri. 2019. "Standard Eurobarometer 92 – Autumn 2019. Public opinion in the European Union, First results". European Union. https://www.euroskop.cz/gallery/106/31937-first_results_overall.pdf (käyty 22.1.2020).

- Eurostat. 2020. "Gini coefficient of equivalised disposable income". *EU-SILC survey*. Eurostatin nettisivut. https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-datasets/product?code=ilc_di12c (käyty 22.1.2020).
- Eurostat .2019. "Greenhouse gas emission statistics - carbon footprints". Eurostatin nettisivut. <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do> (käyty 21.1.2020).
- European Social Survey. 2017. ESS Round 8 (2016/2017) Technical Report. London: ESS ERIC.
- Fairbrother, Malcom. 2013. "Rich people, poor people, and environmental concern: Evidence across nations and time". *European sociological review*, 29(5): 910–922.
- Fairbrother, Malcom. 2016. "Trust and public support for environmental protection in diverse national contexts". *Sociological Science*, 3: 359–382.
- Fairbrother, Malcom. 2017. "Environmental attitudes and the politics of distrust". *Sociology Compass*, 11(5): e12482.
- Fenger, Menno. 2007. "Welfare regimes in Central and Eastern Europe: Incorporating post-communist countries in a welfare regime typology". *Contemporary issues and ideas in social sciences*, 3(2).
- Fleming, Peter. 2012. *The end of corporate social responsibility: Crisis and critique*. Sage.
- Ferrera, Maurizio. 1996. "The Southern model of welfare in social Europe". *Journal of European social policy*, 6(1): 17–37.
- Frank, David John ym. .2000. "The nation-state and the natural environment over the twentieth century". *American sociological review*, 96–116.
- Franzen, Axel, ja Reto Meyer. 2010. "Environmental attitudes in cross-national perspective: A multilevel analysis of the ISSP 1993 and 2000". *European sociological review*, 26(2): 219–234.
- Franzen, Axel, & Dominikus Vogl. 2013. "Two decades of measuring environmental attitudes: A comparative analysis of 33 countries". *Global Environmental Change*, 23(5): 1001–1008.
- Gal, John. 2010. "Is there an extended family of Mediterranean welfare states?" *Journal of European Social Policy*, 20(4): 283–300. <https://doi.org/10.1177/0958928710374374> (käyty 5.2.2020).
- Gelissen, John. 2007. "Explaining popular support for environmental protection: A multilevel analysis of 50 nations". *Environment and behavior*, 39(3): 392–415.
- Giddens, Anthony. 1987. *Social theory and modern sociology*. Stanford University Press.
- Givens, Jennifer, ja Andrew Jorgenson. 2011. "The effects of affluence, economic development, and environmental degradation on environmental concern: A multilevel analysis". *Organization & Environment*, 24(1): 74–91.
- Gough, Ian ym. 2008. "JESP symposium: Climate change and social policy". *Journal of European Social Policy*, 18(4): 325–344. doi:10.1177/0958928708094890.
- Hadler, Markus, ja Max Haller. 2011. "Global activism and nationally driven recycling: The influence of world society and national contexts on public and private environmental behavior". *International Sociology*, 26: 315–345. doi:10.1177/0268580910392258.
- Hannibal, Bryce, Xinsheng Liu, ja Arnold Vedlitz. 2016. "Personal characteristics, local environmental conditions, and individual environmental concern: a multilevel analysis". *Environmental Sociology*, 2(3): 286–297.
- Hardin, G. 1968. *The tragedy of the commons*. Science 162: 1243–1248.

- Helsingin Sanomat. 2019a. ”Kysely: Joka neljäs suomalainen potee ilmastoahdistusta, mutta lamaannuksen sijaan se saa toimimaan”. *Helsingin Sanomat*. <https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000006211837.html> (käyty 21.1.2020).
- Helsingin Sanomat. 2019b. ”Nuorten ilmastoliike on populistinen ja valitsee kohteensa tarkkaan: ”Se on valo-vuosia vanhaa ilmasto-väkeä edellä”, sanoo amerikkalais-professori”. *Helsingin Sanomat*. <https://www.hs.fi/ulkomaat/art-2000006247526.html> (käyty 21. tammikuuta 2020).
- Hursh, David, ja Joseph Henderson. 2011. ”Contesting global neoliberalism and creating alternative futures”. *Discourse: Studies in the cultural politics of education*, 32(2): 171–185.
- Hurst, Megan ym. 2013. ”The relationship between materialistic values and environmental attitudes and behaviors: A meta-analysis”. *Journal of Environmental Psychology*, 36: 257–269.
- Inglehart, Ronald. 1971. ”The silent revolution in Europe: Intergenerational change in post-industrial societies”. *American political science review*, 65(4): 991–1017.
- Inglehart, Ronald. 1990. *Culture shift in advanced industrial society*. Princeton, NJ.
- Inglehart, Ronald. 1995. ”Public Support for Environmental Protection: Objective Problems and Subjective Values in 43 Societies”. *PS: Political Science and Politics*, 28(1): 57. doi:10.2307/420583.
- Inglehart, Ronald. 2008. ”Changing values among western publics from 1970 to 2006”. *West European politics*, 31(1-2): 130–146.
- Inglehart, Ronald, ja Christian Welzel. 2005. *Modernization, cultural change, and democracy: The human development sequence*. Cambridge University Press.
- Jackson, Tim, ja Peter Senker. 2011. ”Prosperity without growth: Economics for a finite planet.” *Energy & Environment* 22.7: 1013–1016.
- Jacoby, William. 1988a. ”The impact of party identification on issue attitudes”. *American Journal of Political Science*, 643–661.
- Jacoby, W. G. 1988b. ”The sources of liberal-conservative thinking: education and conceptualization”. *Political Behavior*, 10(4): 316–332.
- Jennings, Kent, ja Laura Stoker. 2004. ”Social trust and civic engagement across time and generations”. *Acta politica*, 39(4): 342–379.
- Johnson, Baylor. 2003. ”Ethical Obligations in a Tragedy of the Commons”. *Environmental Values*, 12(3): 271–287.
- Jones, Nicoleta ym. 2009. ”The influence of social capital on willingness to pay for the environment among European citizens”. *European Societies*, 11(4): 511–530.
- Jost, John ym. 2008. ”Ideology: Its resurgence in social, personality, and political psychology”. *Perspectives on Psychological Science*, 3(2): 126–136.
- Kahan, Dan ym. 2007. ”Culture and identity-protective cognition: Explaining the white-male effect in risk perception”. *Journal of Empirical Legal Studies*, 4(3): 465–505.
- Koch, Max, ja Martin Fritz. 2014. ”Building the eco-social state: do welfare regimes matter?” *Journal of Social Policy*, 43(4), 679–703.
- Koivula, Aki ym. 2019. ”Is There Room for Ethical Consumers on the Finnish Political Spectrum?” *Journal of Consumer Policy*, 1–19.
- Kollmuss, Anja, ja Julian Agyeman. 2002. ”Mind the gap: why do people act environmentally and what are the barriers to pro-environmental behavior?” *Environmental education research*, 8(3): 239–260.

- Kränge, Olve ym. 2018: "Cool dudes in Norway: climate change denial among conservative Norwegian men". *Environmental Sociology*, 5(1): 1–11.
- Kraus, Stephen. 1995. "Attitudes and the prediction of behavior: A meta-analysis of the empirical literature". *Personality and Social Psychology Bulletin*, 21(1): 58–75.
- Kvaløy, Berit ym. 2012. "The publics' concern for global warming: A cross-national study of 47 countries". *Journal of Peace Research*, 49(1): 11–22.
- Lahikainen, L. 2018. *Individual responsibility for climate change: a social structural account*. Tampere University Press. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-0761-5> (käyty 21.1.2020)
- Leiserowitz, Anthony. 2005. "Do global attitudes and behaviors support sustainable development?" *Environment: Science and Policy for Sustainable Development*, 47(9): 22–38.
- Liu, James, ja Chris Sibley. 2012. "Hope for the future? Understanding self-sacrifice among young citizens of the world in the face of global warming". *Analyses of Social Issues and Public Policy*, 12(1): 190–203.
- Lo, Alex. 2016. "National income and environmental concern: Observations from 35 countries". *Public Understanding of Science*, 25(7): 873–890. doi:10.1177/0963662515581302.
- Lubbers, M., & Sipma, T. (2017). "Multilevel modelling of voting behavior". Teoksessa *The SAGE Handbook of Electoral Behaviour*, toim. Kai Arzheimer, Jocelyn Evans, ja Michael S. Lewis-Bec. Los Angeles: SAGE, 934–951.
- Maloney, Michael ym. 1975. "A Revised Scale for the Measurement of Ecological Attitudes and Knowledge". *American Psychologist*, 30: 787–790.
- Marquart-Pyatt, Sandra. 2008. "Are there similar sources of environmental concern? Comparing industrialized countries". *Social Science Quarterly*, 89(5): 1312–1335.
- Marquart-Pyatt, Sandra ym. 2014. "Politics eclipses climate extremes for climate change perceptions". *Global environmental change*, 29: 246–257.
- Marquart-Pyatt, Sandra ym. 2019. "Climate Change Views, Energy Policy Preferences, and Intended Actions Across Welfare State Regimes: Evidence from the European Social Survey". *International Journal of Sociology*, 49(1): 1–26. doi:10.1080/00207659.2018.1560979.
- Marques, Alexandra ym. 2012. "Income-based environmental responsibility". *Ecological Economics*, 84, 57–65.
- Maslow, Abraham. 1954. "The instinctoid nature of basic needs". *Journal of Personality*, 22: 340–341.
- McCright, Aaron M., ja Riley E. Dunlap 2011. "Cool dudes: The denial of climate change among conservative white males in the United States". *Global environmental change*, 21(4): 1163–1172.
- McIntyre, Amanda, ja Taciano Milfont. 2015. "Who Cares? Measuring Environmental Attitudes". *Research Methods for Environmental Psychology*. 93–114. New York: John Wiley & Sons, Ltd.
- Meadows, Donella ym. 1972. *The limits to growth*. New York: Universe.
- Mettler, Suzanne, ja Joe Soss. 2004. "The consequences of public policy for democratic citizenship: Bridging policy studies and mass politics". *Perspectives on politics*, 2(1): 55–73.
- Middlemiss, Lucie. 2010. "Reframing individual responsibility for sustainable consumption: lessons from environmental justice and ecological citizenship". *Environmental Values*, 19(2):147–167.

- Notz, Dirk, ja Julienne Stroeve. 2016. "Observed Arctic sea-ice loss directly follows anthropogenic CO₂ emission". *Science*, 354(6313): 747–750.
- NY Times. 2019. "Inequality Fuels Rage of 'Yellow Vests' in Equality-Obsessed France". *NY Times*. <https://www.nytimes.com/2019/04/15/business/yellow-vests-movement-inequality.html> (käyty 21.10.2019).
- OECD. 2017. "Understanding the socio-economic divide in Europe. Background report". *Centre for Opportunity and Equality*. OECD:n nettisivut. <https://www.oecd.org/els/soc/cope-divide-europe-2017-background-report.pdf> (käyty 19.12.2019).
- Pampel, Fred. 2014. "The varied influence of SES on environmental concern". *Social Science Quarterly*, 95: 57–75. doi:10.1111/ssqu.12045.
- Petridis, Panos ym. 2015. "Degrowth: between a scientific concept and a slogan for a social movement". Teoksessa *Handbook of ecological economics*, toim. J. Martínez-Alier ja Roldan Muradian. London: Edward Elgar. 176–200.
- Pisano, Ignacio, ja Mark Lubell. 2017. "Environmental behavior in cross-national perspective: A multilevel analysis of 30 countries". *Environment and Behavior*, 49(1): 31–58.
- Rabe-Hesketh, Sophia, ja Anders Skrondal. 2008. *Multilevel and longitudinal modeling using Stata*. STATA press.
- Rajcecki, D. W. 1982. *Attitudes: Themes and Advances*. Sunderland Sinauer Associates, Inc.
- Renger, Daniela, ja Gerhard Reese. 2017. "From equality-based respect to environmental activism: Antecedents and consequences of global identity". *Political Psychology*, 38(5): 867–879.
- Rohrschneider, Robert, ja Matthew Miles. 2015. "Representation through parties? Environmental attitudes and party stances in Europe in 2013". *Environmental Politics*, 24(4): 617–640.
- Rose, Nikolas. 1999. *Powers of freedom: Reframing political thought*. Cambridge university press.
- Rothstein, Bo. 2001. "Social capital in the social democratic welfare state". *Politics & Society*, 29(2): 207–241.
- Schmidt, Andreas ym. 2013. "Media attention for climate change around the world: A comparative analysis of newspaper coverage in 27 countries". *Global Environmental Change*, 23(5): 1233–1248.
- Schwartz, Shalom. 1968. "Words, deeds and the perception of consequences and responsibility in action situations". *Journal of personality and social psychology*, 10(3): 232.
- Siebenhüner, Bernd. 2003. "The changing role of nation states in international environmental assessments—the case of the IPCC". *Global Environmental Change*, 13(2): 113–123. doi:10.1016/s0959-3780(03)00023-2.
- Soneryd, Linda, ja Ylva Ugglä. 2015. "Green governmentality and responsabilization: New forms of governance and responses to 'consumer responsibility'". *Environmental Politics*, 24(6): 913–931. doi:10.1080/09644016.2015.1055885.
- Spaargaren, Gert. 2003. "Sustainable consumption: a theoretical and environmental policy perspective". *Society & Natural Resources*, 16(8): 687–701.
- Spaargaren, Gert, ja Arthur Mol. 1992. "Sociology, environment, and modernity: Ecological modernization as a theory of social change". *Society & natural resources*, 5(4): 323–344.
- Subramanian, Subu ym. 2009. "Revisiting Robinson: the perils of individualistic and ecologic fallacy". *International journal of epidemiology*, 38(2): 342–360.

- Svallfors, Stefan 2012. *Contested welfare states: Welfare attitudes in Europe and beyond*. Stanford University Press.
- Swim, Janet ym. 2011. "Psychology's contributions to understanding and addressing global climate change". *American psychologist*, 66(4): 241.
- SYKE (2015). "Julkisten hankintojen ja kotitalouksien kulutuksen hiilijalanjälki ja luonnonvarojen käyttö - ENVIMAT-mallinnuksen tuloksia". *Suomen ympäristökeskuksen raportteja 15/2019*. <http://hdl.handle.net/10138/300737> (käyty 5.2.2020).
- Tam, Kim-Pong, ja Hoi-Wing Chan. 2018. "Generalized trust narrows the gap between environmental concern and pro-environmental behavior: Multilevel evidence". *Global Environmental Change*, 48: 182-194.
- Thaler, Richard, ja Cass Sunstein. 2009. *Nudge: Improving decisions about health, wealth, and happiness*. Boston: Yale University Press.
- The Guardian. 2018. "The EU needs a stability and wellbeing pact, not more growth.". *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/politics/2018/sep/16/the-eu-needs-a-stability-and-wellbeing-pact-not-more-growth> (käyty 22.1.2020).
- The World Bank. 2016. "GDP per capita, PPP (current international \$). World Development Indicators". <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.PP.CD> (käyty 22.1.2020).
- UNESCO. 2012. *The International Standard Classification of Education ISCED 2011*. Montreal: UNESCO Institute for Statistics. <http://www.uis.unesco.org> (käyty 22.1.2020).
- UNFC. 2020. Paris Agreement - Status of Ratification. UNFC:n nettisivut. <https://unfccc.int/process/the-paris-agreement/status-of-ratification> (käyty 22.1.2020).
- Uslaner, Eric, ja Mitchell Brown. 2005. "Inequality, Trust, and Civic Engagement". *American Politics Research*, 33(6): 868–894. doi:10.1177/1532673x04271903.
- Uusitalo, Liisa. 1991. Oma etu vai yhteinen hyvä? Ympäristötietoisuuden ja toiminnan ristiriita. Ympäristö yhteiskunnallisena ongelmana. Teoksessa *Ympäristökysymys. Ympäristöuhkien haaste yhteiskunnalle*. toim. Ilmo Massa ja Rauno Sairinen. Helsinki: Gaudeamus. 24–48.
- Uusitalo, Outi, ja Rauno Oksanen. 2004. "Ethical consumerism: a view from Finland". *International journal of consumer studies*, 28(3): 214–221.
- Valkila, Noora, ja Arto Saari. 2013. "Attitude-behaviour gap in energy issues: Case study of three different Finnish residential areas". *Energy for Sustainable Development*, 17(1): 24–34. doi:10.1016/j.esd.2012.10.001.
- Van Vliet, Bass, ja Gert Spaargaren, G. 2017. "Structural conditions for and against sustainable ways of consuming". Teoksessa *Routledge Handbook on Consumption*. toim. Margi Keller ym. Taylor & Francis, 353–362.
- Voas, David. 2014. "Towards a sociology of attitudes". *Sociological Research Online*, 19(1): 1–13. <http://www.socresonline.org.uk/19/1/12.html> (käyty 20.1.2020).
- Ward, James, ym. 2016. "Is decoupling GDP growth from environmental impact possible?" *PloS one*, 11(10).
- Whitmarsh, L. 2009. "Behavioural responses to climate change: Asymmetry of intentions and impacts". *Journal of Environmental Psychology*. 29: 13–23. doi:10.1016/j.jenvp.2008.05.003
- Wilkinson, Richards, ja Kate Pickett. 2009. *The Spirit Level: Why Greater Equality Makes Societies Stronger*. New York: Bloomsbury Press. <http://search.proquest.com/docview/338560312/> (käyty 22.1.2020).

Winterich, Karen Page, ja Yinlong Zhang. 2014. "Accepting inequality deters responsibility: How power distance decreases charitable behavior". *Journal of Consumer Research*, 41(2): 274-293.

Yle. 2018. "Ylen kysely: Suomalaisilla on taas varaa olla huolissaan ilmastonmuutoksesta". Yle. <https://yle.fi/uutiset/3-9998441> (käyty 21. tammikuuta 2020).

Young, William, ym. 2010. "Sustainable consumption: Green consumer behaviour when purchasing products". *Sustainable Development*, 18: 20–31.

Zelezny, Lynette, ym. 2000. "Elaborating on Gender Differences in Environmentalism". *Journal of Social Issues*, 56: 443–457.

LIITTEET

Liite 1. Huolen keskiarvo ja Climate Risk Index-sijoitus.

	Maa	Ympäristöhuolen keskiarvo [asteikko 1-5]	Sija Climate Risk -indexillä
1.	Portugali	3,50	22.
2.	Espanja	3,42	34.
3.	Saksa	3,35	25.
4.	Ranska	3,21	18.
5.	Italia	3,21	28.
6.	Belgia	3,18	60.
7.	Slovenia	3,18	43.
8.	Sveitsi	3,12	41.
9.	Islanti	3,11	124.
10.	Suomi	3,06	167.
11.	Unkari	3,06	64.
12.	Itävalta	3,04	51.
13.	Alankomaat	3,02	71.
14.	Norja	2,99	151.
15.	Iso-Britannia	2,93	60.
16.	Liettua	2,87	137.
17.	Ruotsi	2,84	146.
18.	Irlanti	2,78	125.
19.	Venäjä	2,77	33.
20.	Puola	2,74	72.
21.	Tšekki	2,73	85.
22.	Israel	2,67	138.
23.	Viro	2,64	161.